Endüstriyel Mirasın Yeniden İşlevlendirilmesinde Yarışma Yönteminin Değerlendirilmesi: Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Zonguldak Merkez Lavuar Alanı Örneklemleri

Duygu Semerci

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Ekim 2021

Evaluation of the Competition Method in Re-functionalizing the Industrial Heritage: Zollverein Coal Mine, Zonguldak Coal Washery Area Examples

Duygu Semerci

MASTER OF SCIENCE THESIS

Department of Architecture

October 2021

Endüstriyel Mirasın Yeniden İşlevlendirilmesinde Yarışma Yönteminin Değerlendirilmesi: Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Zonguldak Merkez Lavuar Alanı Örneklemleri

Duygu Semerci

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü
Yönetmeliği Uyarınca
Mimarlık Anabilim Dalı
Bina Bilgisi Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

Danışman: Doç. Dr. Ayşe Duygu Kaçar

Ekim 2021

ETİK BEYAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Ayşe Duygu Kaçar danışmanlığında hazırlamış olduğum "Endüstriyel Mirasın Yeniden İşlevlendirilmesinde Yarışma Yönteminin Değerlendirilmesi: Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Zonguldak Merkez Lavuar Alanı Örneklemleri" başlıklı YÜKSEK LİSANS tezimin özgün bir çalışma olduğunu; tez çalışmamın tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; tezimde verdiğim bilgileri, verileri akademik ve bilimsel etik ilke ve kurallara uygun olarak elde ettiğimi; tez çalışmamda yararlandığım eserlerin tümüne atıf yaptığımı ve kaynak gösterdiğimi ve bilgi, belge ve sonuçları bilimsel etik ilke ve kurallara göre sunduğumu beyan ederim. 01/10/2021

Duygu Semerci

ÖZET

Sanayi kültürünün bugünü ve geleceği arasında köprü görevi gören ve miras olarak tanımlanan eski endüstri yapıları, özellikle sanayi ile kimlik kazanan ülkelerin, küresel ortamda kentsel gelişiminde özgün ve farklı yönlerini koymasının bir aracı haline gelmiştir. Küresel ekonomik savaşta ülkelerin kendine özgü mimari yapılarının, tarihinin ve yapılı çevredeki karakteristik özelliklerinin ön planda tutularak yerel kimliklerin vurgulanması ihtiyacı; kültürel kaynak olarak görülen endüstri miraslarının yeniden işlevlendirilerek topluma ve hayata kazandırılması noktasında öne çıkmaktadır. Amacın endüstri mirasının korunması ve yaşatılması olduğu gerçeğinden sapmadan yapılacak yeniden işlevlendirme girişimleri; yerel güçlenme ve bölgesel kalkınma için bir fırsat sunarken; endüstri geçmişinin miras olarak önemine vurguyu arttırmaktadır. Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinin bölgesel ve ekonomik kalkınma politikalarına dahil edilmesiyle geliştirilen stratejilerde birçok yönteme başvurulmaktadır. Bu yöntemlerden biri olarak öne çıkan yarışmalar, endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde dünyadaki ilk örneklerden başlayarak günümüze kadar proje elde etmenin ve farkındalık yaratmanın en iyi yolu olarak sıklıkla başvurulan aracı bir metotdur. Bu çalışmada; ulusal ve uluslararası yarışmalarla birçok yeniden işlevlendirme örneklerine sahip Zeche Zollverein Maden Kompleksi ve ulusal proje yarışmalarına konu olmuş fakat henüz bir uygulamanın bulunmadığı Zonguldak Merkez Lavuar Alanı örneklemleri incelenecektir. Bölgesel ve ekonomik kalkınma politikalarında bir model olarak ele alınan yeniden işlevlendirme çalışmaları üzerinden analiz edilecek iki örneklemde, aracı bir metot olarak kullanılan yarışma yönteminin kazanımları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri Mirası, Yeniden İşlevlendirme, Yarışma Yöntemi, Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Zonguldak Merkez Lavuar Alanı

SUMMARY

The old industrial structures, which serve as a bridge between the present and the future of industrial culture and are defined as heritage, have become a tool for countries that have gained their identity with industry, to put their original and different aspects in their urban development in the global environment. In the global economic war, the need to emphasize local identities by prioritizing the unique architectural structures, history and characteristics of the built environment; It stands out in terms of re-functioning industrial heritage, which is seen as a cultural resource, and bringing it to society and life. Re-functioning attempts to be made without deviating from the fact that the aim is to preserve and sustain the industrial heritage; while providing an opportunity for local empowerment and regional development; increases the emphasis on the importance of the industrial past as heritage. Many methods are used in the strategies developed by including the re-functionalization of industrial heritage in regional and economic development policies. Competitions, which stand out as one of these methods, are an intermediary method that is frequently used as the best way to obtain projects and raise awareness, starting from the first examples in the world, in the re-functioning of industrial heritage. In this study; Zeche Zollverein Coal Mine, which has many examples of re-functioning in national and international competitions, and Zonguldak Coal Washery Area, which has been the subject of national project competitions but has not yet been implemented, will be examined. The achievements of the competition method, which is used as an intermediary method, will be evaluated in two samples that will be analyzed through re-functioning studies, which are considered as a model in regional and economic development policies.

Keywords: Industrial Heritage, Refunctioning, Competition Method, Zeche Zollverein Coal Mine, Zonguldak Coal Washery Area

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **vi**
SUMMARY ..... **vii**
TEŞEKKÜR ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **xi**
ÇİZELGELER DİZİNİ ..... **xiv**
1. GİRİŞ VE AMAÇ **1**
2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI **5**
2.1. Endüstri Mirasının Kent Kimliği ve Kolektif Bellekteki Yeri 5
2.2. Yeniden İşlevlendirme 19
3. YÖNTEM **25**
4. BÖLGESEL VE EKONOMİK KALKINMA MODELİ OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRME **26**
5. ENDÜSTRİ MİRASININ YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE İKİ ÖRNEK: ALMANYA ZECHE ZOLLVEREİN MADEN KOMPLEKSİ VE TÜRKİYE ZONGULDAK MERKEZ LAVUAR ALANI **34**
5.1. Ruhr Bölgesi ve Zeche Zollverein Maden Kompleksi 38
5.1.1. Ruhr'un kömür üzerinden tarihsel arka planı 38
5.1.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi 40
5.2. Zonguldak ve Merkez Lavuar (Kömür Yıkama) Alanı 44
5.2.1. Zonguldak'ın kömür üzerinden tarihsel arka planı 45
5.2.2. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı 48
6. ENDÜSTRİ MİRASININ YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE YARIŞMA YÖNTEMİNİN YERİ VE ÖNEMİ **54**
6.1. Ruhr Bölgesi, Zeche Zollverein Maden Kompleksinin Dönüşümü 61
6.1.1. Ruhr Bölgesi'nde endüstri mirasın korunması üzerine geliştirilen yarışma: IBA Emscher Park Projesi 64
6.1.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nin yarışmalarla dönüşümü 77
6.2. Zonguldak, Merkez Lavuar Alanı Üzerine Geliştirilen Dönüşüm Senaryoları 88
6.2.1. Zonguldak'ta endüstri mirasın korunması üzerine geliştirilen yarışma: Kent Düşleri Fikir Yarışması 91
6.2.2 Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın yarışmalarla dönüştürülme çabası 95

İÇİNDEKİLER (devam)

Sayfa

7. BULGULAR VE TARTIŞMA 110
7.1. Kalkınma Politikaları ve Yarışmalar Üzerinden Zeche Zollverein Maden Kompleksi Dönüşümünün Sonuçları 114
7.2. Kalkınma Politikaları ve Yarışmalar Üzerinden Zonguldak Merkez Lavuar Alanı Dönüşümünün Sonuçları 118
7.3. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın Zeche Zollverein Maden Kompleksi Dönüşümü Üzerinden İrdelenmesi 121
8. SONUÇ VE ÖNERİLER 128
KAYNAKLAR DİZİNİ 134

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil **Sayfa**

2.1. Kentsel kimlik ögeleri (Örer, 1993) 6
2.2. Kentsel bellek ve kimlik oluşum sürecinde toplumsal bellek ile mekân arasındaki karşılıklı ilişki. (Ünlü, 2017) 9
5.1. Ruhr Bölgesi ve şehirlerini gösteren harita (Lewis, 2015)..... 38
5.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi (Zollverein, 2021)..... 41
5.3. Zeche Zollverein Maden Kompleksi yerleşim planı (URL-1). 41
5.4. Zeche Zollverein Şaft 12 (URL-2) 42
5.5. Zeche Zollverein Kok Tesisi (URL-3) 43
5.6. Batı Karadeniz Bölgesi, Zonguldak ve ilçelerini gösteren harita (URL-4)..... 45
5.7. TTK imtiyaz alanları (TTK, 2021)..... 47
5.8. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı limandan görünüşü (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi) 49
5.9. Merkez Lavuar Alanı konumu ve çevresiyle ilişkisi..... 50
5.10. Merkez Lavuar Alanı yıkım öncesi (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi)..... 50
5.11. Merkez Lavuar Alanı yıkım yapılırken (URL-5) 51
5.12. a) Kriblaj binası, b) Kuleler, c) Yeraltı siloları (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi), d) Lavuar Alanı yıkım sonrası (URL-6) 53
6.1. a) Eski Orsay Tren Garı (URL-7), b) Lingotto Araba Fabrikası (URL-8), c) Tate Modern Müzesi (URL-9), d) Viyana Gazometreleri üstten görünüş (URL-10), e) The Westergasfabriek Park genel görünüş (URL-11), f) High Line Park (URL-12). 57
6.2. a)Rahmi Koç Sanayi Müzesi (URL-13), b) Feshane Festival Sarayı (URL-14), c) Kadir Has Üniversitesi (URL-15), d) Santral İstanbul Park (SantralİstanbuI, 2021), e) Müze Gazhane (Muzegazhane, 2021). 58
6.3. İzmir Liman Arkası Bölgesi eski sanayi yapılarının yerleri (Şekerci ve Örmecioğlu, 2019). .. 59
6.4. Lleweyln Davies Yeang grubununu hazırladığı proje (Erdoğan, 2012)..... 60
6.5. Ruhr bölgesi genel konumu (URL-16)..... 64
6.6. IBA Emscher Park projesinin 5 adet alt bölgesi ve 7 adet kentsel yeşil koridoru (Erbek ve Sağ, 2019)..... 65
6.7. a) Metallica meydanı, b) Tırmanma alanları, c) Maden Depoları, d) Açık sergi alanları, e) Sinter Parkı, f) Açık hava sinema alanı (URL-17 ve URL-18)..... 68
6.8. a) Oberhausen Gazometresi gündüz görünüşü (URL-19), b) Oberhausen Gazometresi gece ışıklandırması (URL-20). 69

ŞEKİLLER DİZİNİ(devam)

Şekil **Sayfa**

6.9. Zeche Zollern endüstri müzesi perspektifleri (URL-21). 70
6.10. a) Schüngelberg İşçi Mahallesi eski hali, b) Schüngelberg İşçi Mahallesi yenileme çalışmaları, c) Arkada yenilenen eski yerleşim önde yeni bahçe evler, d) Rungenberg çöplüğünün yeni tasarımı (IBA, 2021). 71
6.11. a) Mont-Cenis ilk hali b) Mont-Cenis yıkımdan sonraki durumu (IBA, 2021). 72
6.12. Mont-Cenis Akademisi'nden perspektifler (IBA, 2021). 73
6.13. a) Deininghauser Çayı'nın eski görünümü, b) Deininghauser Çayı'nın yeni görünümü (IBA, 2021). 74
6.14. Ruhr Bölgesi Endüstriyel Miras Rotası (Route-industriekultur.ruhr, 2021). 75
6.15. Casino Zollverein'dan perspektifler (Zollverein, 2021). 77
6.16. Kazan dairesinin eski bir fotoğrafı (Zollverein, 2021). 78
6.17. Rotterdam Metropolitan Mimarlık Ofisi'nin tasarladığı 2001-Zeche Zollverein Master Planı (OMA, 2021). 79
6.18. Rem Koolhaas'ın tasarladığı Ruhr Müzesi merdivenleri (Zollverein, 2021). 80
6.19. Ruhr Müzesi'nin sergi salonu olarak kullanılan bölümlerinden bir kesit (Özbalta, 2017). 81
6.20. Ruhr Müzesi ve yürüyen merdivenlerin farklı bir perspektifi (Özbalta, 2017). 81
6.21. SANAA tasarımı Zollverein Sanat ve Yönetim Okulu dışardan görünüş (Portillo, 2015). 82
6.22. SANAA tasarımında Zeche Zollverein manzaraları (URL-22). 83
6.23. a) Zeche Zollverein cephe detayı (URL-23), b) Folkwang Sanat Akademisi cephe detayı (URL-24). 83
6.24. Folkwang binası a) merdiven ve fuaye alanı, b) iç avlu, c) havalandırma sistemleriyle tavan tasarımın bütünleşik ilişkisi (URL-25). 84
6.25. a) Üretim havuzlarının yüzme havuzları olarak kullanımı b) Kok fırınları ve bacaların arasında buz pisti (Zollverein, 2021). 85
6.26. a) Kok fırınları ve soğutma tankı, b) Skywheel (Merin, 2014). 85
6.27. a) Eski kıvamlaştırıcı bölümü yeni buluşma noktası, b) Turistik ring turları (Zollverein, 2021). 86
6.28. a) Tesis içinde peyzaj alanları, b) Etkinlik meydanı (Zollverein, 2021). 86
6.29. Kent Düşleri Fikir Yarışması-3 yer görme gezisinden kareler (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi). 92
6.30. a) Kent Düşleri Fikir Yarışması-3 birinci projeden bir görsel, b) Kent Düşleri Fikir Yarışması-3 ödül töreni (URL-26). 93

ŞEKİLLER DİZİNİ(devam)

Şekil **Sayfa**

6.31. Birinci projenin genel paftaları (URL-27)..... 96
6.32. Birinci projenin kentsel ölçekteki tasarım kararları (URL-27) 97
6.33. Lavuar Alanı Projesi tasarım kararları 98
6.34. Kent Balkonu ve Kongre merkezi (URL-27). 99
6.35. Projeden farklı perspektifler (URL-27)..... 99
6.36. a) Kriblaj Binası yıkım öncesi, b) yıkım sonrası (URL-28)..... 100
6.37. Yarışma projesinin kent ölçeğinde tasarım kararları üzerinden yeni projelerin alanları..... 102
6.38. Tersane bölgesi kıyı düzenlemesi proje görselleri (URL-29). 104
6.39. Millet bahçesi proje görselleri (URL-29). 104
6.40. Nergis park proje görselleri (URL-29). 104
6.41. Kızlar plajı proje görselleri (URL-29)..... 104
6.42. Yarışma projesi üzerinden yeni projenin konumları 105
6.43. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı, Ömer Selim Alan seçim vaadi projesi (Özfidan, 2019).. 106
6.44. Ömer Selim Alan seçim vaadi projesi (Özfidan, 2019). 107
6.45. Zonguldak Belediye sitesindeki proje (Zonguldak Belediyesi, 2020). 107
6.46. TOKİ'nin paylaştığı proje görselleri (URL-30) 108
6.47. Yarışma projesi ve Ömer Selim Alan Projesi üzerinden ihale edilen yeni projenin konumları 108
6.48. İhale edilen projenin gündüz ve gece görselleri (URL-30). 109
7.1. Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nin güncel kullanımından kareler (Zollverein, 2021). . 115
7.2. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın güncel durumu (URL-31). 119
7.3. a) Zeche Zollverein Maden Kompleksi güncel durumu (URL-32), b)Zonguldak Merkez Lavuar Alanı güncel durumu (URL-31). 127

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge **Sayfa**

2.1. Endüstri mirasının korunmasında aktif olan örgütler ve kuruluşlar 17
7.1. Zeche Zollverein Maden Kompleksi künyesi 116
7.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi planlama parametreleri 117
7.3. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı künyesi 119
7.4. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı planlama parametreleri 120
7.5. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı künye karşılaştırması 121
7.6. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı planlama karşılaştırması 122
7.7. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı planlamaların entegrasyonu üzerinden karşılaştırma 124
7.8. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı dönüşümlerinin bölgesel sonuçlarının karşılaştırılması 125
7.9. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı'nın makro ölçekte etkileri 126

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Toplumlar, tarihleri ve kültürleri ile var olurlar. Bu varoluşun sürekliliği gelecek kuşaklara aktarılan somut deliller ile gerçekleşir. Bir döneme tanıklık eden kent ve kentlilerin hafızasında izi olan sivil mimarlık örnekleri sürdürülebilir kent kavramının temelini oluşturur. Yapıldığı dönemde işlevine hizmet eden yapılar, toplumsal yapı ve ihtiyaçlarının değişmesi sonucu ömrünü tamamlar ve terk edilirler. Bu yapıları yıkmak veya âtıl halde bırakan pasif bir koruma anlayışı yerine yeniden işlevlendirerek yaşatılan bir koruma anlayışı ile sürdürülebilirliğin sağlamak aynı zamanda topluma sosyolojik, ekolojik ve ekonomik fayda sağlamaktadır.

18. yüzyılda İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi ile teknolojik gelişmeler tüm dünyayı etkilemiştir. İnsan gücünden makineleşmeye geçilmesiyle birlikte hızla fabrikalar inşa edilmeye başlamıştır. Yapılan bu fabrikalar kırsal alandan kentsel alana göçleri arttırmış ve hızla artan nüfus yoğunluğu ile kentler endüstri yapılarının çevresinde genişlemeye başlamıştır. Fakat 20. yüzyılın sonlarına doğru; zamanla değişen ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerin sonucu olarak endüstri yapıları yetersiz ya da işlev göremez hale gelmiştir. Yeni sanayi yapılarına duyulan ihtiyaç artmış ve bu yeni yapılar için kent merkezlerine uzak alanlar tercih edilmiştir. Bununla beraber işlevini yitirmekte veya yitirmiş olan endüstri yapıları kent merkezlerinde âtıl kalmıştır. İşlevsiz kalan sanayi yapıları ve yerleşkelerinin geleceği 20. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel olarak tartışılmaya başlanmıştır. Çok sayıda örneği olan bu tesislerin bir kısmı yıkılırken, kalanı için koruma tartışmaları önce ulusal, ardından uluslararası platformlarda tartışılarak endüstri geçmişinin başarısı olarak miras kapsamına alınmıştır. Endüstri alanlarının geleceğinin tartışıldığı dönemde eş zamanlı olarak gelişen küresel ekonomik politikalarla ülkeler arası artan rekabetin yöneldiği "yerelleşme" olgusu ve neoliberal politikaların kültür odaklı kalkınma stratejileri sermayenin ilgisini endüstri yapıları üzerinde yoğunlaştırmış bu doğrultuda 1970'lerden sonra nitelikli koruma ve yeniden kullanım örneklerinin sayısı artmaya başlamıştır.

Avrupa'nın kömür endüstrisine büyük ölçüde katkılarıyla bilinen Almanya'da çok sayıda koruma ve yeniden işlevlendirme örneği bulunmaktadır. 1970'lere kadar ağır sanayinin merkezi olan Ruhr Bölgesi'ndeki sanayi yapılarının işlevlerini kaybetmesiyle birlikte sanayi kültürünün korunması ve bölgesel sürdürülebilir faydaların sağlanması için geliştirilen IBA Emscher Park Projesi, endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde gerçekleştirdiği ekolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik stratejilerle örnek ve öncü projelerden biri olmuştur. On yedi kenti kapsayan projenin en önemli endüstri alanlarından biri olan Zeche Zollverein Maden Kompleksi; rasyonel planlamaları ve simgesel yapılarıyla ön plana çıkmaktadır. Bütüncül bir şekilde ele alınan ve tamamen korunan maden kompleksi, "kömür endüstrisinin yüz elli yıllık gelişimi ve dikkate değer tanıklığı, fabrika bünyesindeki modern mimarlığın sıra dışı yapıları ve tamamen korunmuş bir kömür işletmesi olması" sebebiyle 2001 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmıştır. İşlevini tamamlayan tesiste, kapatıldığı günden bugüne (halen) ulusal ve uluslararası yarışmalarla elde edilen birçok proje gerçekleştirilmiştir. Ruhr Bölgesi'nde ele alınan bütüncül ve stratejik planlamaların vizyonuyla Zeche Zollverein; rasyonel ve özgün tasarımların başarılı koruma ve yeniden işlevlendirme uygulamalarıyla entegrasyonunu gösteren, sanayi kimliğini ve kültürel değerlerini ekonomik kalkınma politikalarına dahil ederek bölgenin imajını iyileştiren incelenmesi gereken bir alandır.

Endüstri devrimiyle dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlere ilişkin süreçler benzer şekilde Türkiye'de de yaşanmıştır. Osmanlı döneminin son zamanları ve Cumhuriyet döneminin başlarında yoğunluk kazanan sanayileşme hareketleriyle artan endüstri yapıları Osmanlı'nın başkenti İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde yaygınlaşmıştır. Endüstrinin ham maddesi olan kömürün çıkarıldığı Zonguldak ilimiz de bu anlamda önem arz etmektedir. Kömürün keşfi ile hızla kentleşmeye başlayan Zonguldak, Cumhuriyetin ilanının ardından ülke sanayisinin geliştirilmesi fikri doğrultusunda yapılan yatırımlarla üretim kapasitesini arttırmış ve zamanla Batı Karadeniz Bölgesi'nin en önemli kenti haline gelmiştir. Kozlu ve Üzülmez'de çıkarılan kömürlerin yıkanması için 1957 yılında işletmeye açılan ve Cumhuriyet döneminin ilk sanayi yapılarından biri olan Merkez Lavuar Alanı, 2006 yılına kadar faaliyete devam etmiştir. 2006 yılında alınan kapatılma kararı ile eş zamanlı sökülmeye başlayan Merkez Lavuar Alanı, koruma ile yok etme arasında gidip gelen senaryolarla karşı karşıya kalmıştır. Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Vakfı tarafından tescillenen alandan geriye 3 kule ve yeraltı siloları kalmıştır. Mimarlar

Odası tarafından düzenlenen Kent Düşleri Fikir Yarışması ve yerel yönetimin açtığı ulusal proje yarışması sonucu elde edilen tasarım fikirleri mülkiyet ve rant sorunları sebebiyle bir türlü uygulanamamıştır. Mülkiyet sorunlarının 2018 yılında çözüme kavuşturulmasıyla, uygulama önünden hiçbir engel kalmamasına rağmen Merkez Lavuar Alanı hala (Ekim 2021) âtıl durumdadır.

Bu çalışmada; endüstri mirasının yeniden kullanımında dünya örneklerinden biri olan Zeche Zollverein Maden Kompleksi ile bir türlü çözüme kavuşturulamayan Merkez Lavuar Alanı'nında yapılan yarışmalar incelenecek, dönüşümler detaylandırılacak ve sonuçlar karşılaştırılacaktır. Benzer niteliklere sahip fakat iki farklı sonucu temsil eden örneklemler üzerinden yapılan araştırmalarla:

- Endüstri mirası olarak tescillenen bu alanların önemi,
- Endüstri mirasın yeniden değerlendirilmesinin; sosyolojik, kültürel ve ekonomik kazanımları,
- Yeniden işlevlendirmede yarışma yönteminin uygunluğu aktarılacaktır.

Bu çalışmanın literatür araştırmasında; kent kimliği, kolektif hafıza, endüstri mirası ve yeniden işlevlendirme kavramları açıklanacaktır. Kentlere yeni bir kimlik kazandıran ve kolektif hafızada derin izler bırakan endüstri devrimiyle başlayan sanayileşmenin tarihsel sürecine değinilecek, zamanla işlevini kaybeden endüstri yapılarının koruma fikri ile ortaya çıkan kavramlar (Endüstri mirası, Endüstri arkeolojisi vb.) irdelenecektir. Uluslararası ortamda gerçekleştirilen tartışmalar sonucunda ortaya çıkan endüstri mirasını koruma yaklaşımları ve kuruluşları anlatılacaktır. Endüstri miraslarının aktif bir koruma anlayışı değerlendirilmesi yaklaşımı ile ortaya çıkan yeniden işlevlendirme kavramı ve yöntemleri irdelenecektir. Literatürden aktarılan kavramlar ve yaklaşımların ışığında dördüncü bölümde; endüstri mirasının kimliğinin kültürel kaynak olarak bölgesl ve ekonomik kalkınma politikalarına dahil edilerek ele alınan stratejilerle dönüşümlerin sağladığı sürdürülebilir faydalar açıklanacaktır.

Beşinci bölümde Zollverein Maden Kompleksi'ne ve Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'na daha detaylı bakılacaktır. Örneklemlerin sanayi devrimiyle yaşanan gelişmeler doğrultusunda tarihsel arka planları incelenecektir. Bölgesine göre önemli nitelikleri olan bu

endüstri tesislerinin; kuruluşu, işleyişi ve kapanışa kadar yaşanan gelişim süreci aktarılacaktır. Altıncı bölümde endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde yarışma yönteminin amacı ve işleyişinden bahsedilecek; yarışma yöntemiyle yeniden işlevlendirilen dünyadan örnekler ile ülkemizdeki endüstri alanlarında bu yöntemin uygulanabilirliğine değinilecektir. Önceki bölümde kuruluşundan kapanışına kadar yaşanan gelişmelerini aktardığımız örneklemlerin; endüstri mirası olarak tescillendikten- günümüze kadar yapılan uygulamaları ve dönüşümleri detaylandırılacaktır.

Benzer tarihsel süreçlerden geçen fakat farklı sonuçlara sahip iki örneklem, önceki bölümlerde elde edilen bilgiler ve güncel durumları doğrultusunda karşılaştırılacaktır. Literatürdeki kavramlar çerçevesinde irdelenecek olan dönüşüm sonuçlarının topluma, kente ve ülke yapısına etkilerine vurgu yapılacaktır. Sonuç olarak, yarışma yöntemiyle yeniden işlevlendirilen Zollverein Maden Kompleksi dönüşümünün ulusal-uluslararası boyutta kazanımları üzerinden; endüstri mirası olarak tescillenmiş Lavuar alanının işlevlendirilmesinin Zonguldak ve Türkiye için önemi; sosyokültürel ve global olarak sağlayacağı yararlar üzerinden vurgulanacaktır. Endüstri mirasının aktif bir koruma anlayışıyla yeniden değerlendirilmesinin önemi ve bu dönüşümün yarışma yöntemiyle yapılmasının kazanımları örneklem olarak ele alınan Zeche Zollverein Maden Kompleksi ve Zonguldak Merkez Lavuar Alanı üzerinden belgelenecektir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

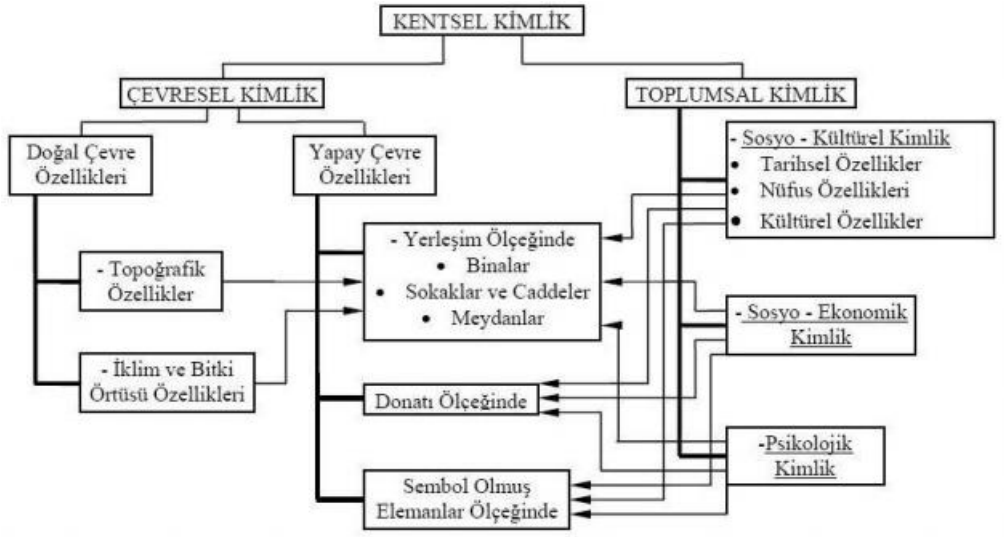
2.1. Endüstri Mirasının Kent Kimliği ve Kolektif Bellekteki Yeri

Kimlik, bir varlığın (insan veya nesne) ne olduğunu gösteren, betimleyen nitelik ve özelliklerin bütünüdür. (TDK, 2021). Kimlik kültürel ve sosyal bir olgudur. İnsanları, ağaçları, yolları, binaları betimleyen isim, renk, koku vb. somut veya soyut kavramlar nasıl varsa kentleri de betimlenmesini sağlayan bu nitelikte unsurlar vardır. İnsan topluluklarının bir araya gelmesiyle oluşan kentler; ticari, ekonomik, sosyolojik ilişkiler çerçevesinde gelişen mekânsal oluşumlarla ve bu mekânların birbirleriyle etkileşimiyle çoğalan, geçmişten günümüze uzanan tarihin ve kültürün gündelik hayatla harmanlamasıyla gelişerek, çoğalarak zaman zaman değişerek bir kimliğe bürünürler. Lynch'e (1981) göre kentler bu özgünlükleriyle farklılaşır ve kentlerin kimlikleri bu şekilde oluşur. Kent kimliği; kendi fiziksel, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısıyla şekil alan, geçmişten günümüze uzanan ve yaşanan değişimlerle sürekli kendini güncelleyen kentlerin çok yönlü bütünlüğüdür (Kaypak, 2010). Tekeli'ye (2000) göre kent kimliği; aynı dönemde aynı kentte ikamet edenlerin, yaşadıkları yere yükledikleri anlamlar ve değerler kümesidir. Coğrafi konum, kültürel düzey, tarihi doku, gelenekler, yaşam tarzı, mimari, teknoloji gibi etmenler sayesinde kentler, insanların bir arada barındığı fiziksel mekânlar olmaktan çıkar ve toplumsal bir olguya dönüşür.

Keleş'e (2005) göre her kent, ayırt edici birtakım unsurları kimliğinde barındırır. Bir kenti diğer kentlerden ayıran ve özgün olmasını sağlayan en temel unsur ise kent kültürüdür. Kent kültürü, mekân ve uzam boyutuyla kent bünyesinde yaşayan insanların geçmişten bugüne oluşturduğu maddi ve manevi değerler bütünüdür. Kentin demografik, doğal, tarihi ve kültürel süreçlerinin, sosyo-ekonomik alana etki etmesi ile oluşan kent kültürü o toplumun gelenek ve görenek, alışkanlık ve yaşam biçimi hakkında ipuçları verir (Es, 2007). Kent kimliği doğal, yapılı ve sosyal çevredeki ilişki ve etkileşimlerle kenti diğer kentlerden ayıran ya da benzer kılan birçok ögeden meydana gelir. Bu ögelere kentsel kimlik ögeleri denilmektedir.

Kimlik olgusu, kent kültürü ile ayrılmaz bir bütünlük içinde olduğu için kent kimliğini oluşturan ögeler, temelde kent kültürünün kodlarıdır (Alver, 2009). Kente fiziki ve manevi kimlik kazandıran ögelerin çoğu, doğrudan o kentin kültürü ile ilgilidir. Ocakçı (1994), kentsel kimlik ögelerini şu şekilde açıklamıştır:

> "Kentsel kimlik ögeleri bir kenti temsil ettikleri noktasında üzerinde toplumsal oydaşımda bulunan doğal, sosyal ve yapılaşmış çevre ögeleridir. Kentsel kimlik ögeleri o kent denilince ilk akla gelenler, o kenti o kent yapan, temsil eden özelliklerdir."

Şekil 2.1. Kentsel kimlik ögeleri ve ilişkileri (Örer, 1993)

Şekil 2.1 de görüldüğü gibi kentsel kimlik, doğal ve yapılı çevrenin elemanları ile toplumun sosyo-kültürel özellikleri ile tanımlanır (Ilgın, 1997). Somut olan fiziksel çevre "çevresel kimlik" başlığı altında tanımlanırken, somut olmayan sosyokültürel etkileşimler "toplumsal kimlik" başlığı altında gruplara ayrılır. Kentsel kimliğin bileşeni olan bu ögeler, her kent ya da yerleşim bölgesi için farklı değerler ve değişkenler olarak ön plana çıkabilmektedir. Bu farklılıklar, toplumların somut çevreyle etkileşim içinde gelişen yaşam biçimlerinin fiziksel mekâna nasıl yansıdığı ile kentin olanaklarının kullanıcılar tarafından nasıl algılandığının bir sonucudur. Kullanıcıları kente ait hissettiren ögeler aslında bizzat kullanıcılar tarafından üretilmektedir (Tekeli, 1991). Calvino'nun (1972) "Bir kentte hayran kaldığın şey onun yedi ya da yetmiş harikası değil, senin ona sorduğun bir soruya verdiği yanıttır" yaklaşımı kentin ne sunduğundan çok nasıl algılandığının önemini vurgulamakta ve bireysel algıları kentsel kimliğin en önemli belirleyicilerinden biri yapmaktadır.

Algıların zihinde yarattığı anılar, bireysel bir hafıza (bellek) oluşturur. TDK'nın "yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin" olarak tanımladığı "bellek" kavramı, sosyolojik alanda çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Daha çok bireysel olarak algılanan bellek kavramına Sigmund Freud ve Henri Bergson tam da bu açıdan bakarak, etkileşimlerin yarattığı algıların zihinde imgelenmesi yoluyla oluşan belleğin kişisel/bireysel bir olgu olduğunu savunmuşlardır. Sigmund Freud ve Henri Bergson farklı olarak, aynı zamanda Henri Bergson'nun öğrencisi olan Maurice Halbwachs, etkileşimlerin yaşandığı sosyal ve fiziksel çevrenin belleğin bireysellikten öte toplumsal ve kolektif bir üretim olduğunun kanıtı olduğunu savunmuştur. Halbwachs'a göre mekân ve nesneler ile somutlaşan belleğin öznesi toplumdur ve bellek toplumsallaşma sürecinde oluşan kolektif bir olgudur. Bireysel anıların bir araya gelmesiyle kolektif belleğin oluştuğunu öne süren Halbwachs, bireysel anıların toplanmasıyla elde edilen bir oluşumdan ziyade öznel ve toplumsal deneyimlerin karşılıklı etkileşimine dikkat çekmektedir. Bireysel bellek, bireylerin etkileşimde olduğu fiziksel çevreden, sosyo-kültürel bağlarından ayrı düşünülemez (Halbwachs, 1992). Öncesinde sosyolojik olarak tartışılan bellek kavramı, Halbwachs'ın belleği bireysellikten toplumsal bir olguya taşıması ve toplumsal etkileşimlerin yapılı çevreden bağımsız değerlendirilemeyeceği görüşü üzerine, mimarlık disiplininde tartışılmaya başlanmıştır. Russel "Collective Memory before and after Halbwachs" isimli kitabında toplumsal deneyimlerin ortak/paylaşılan bir bellek ve kimliği üreten şey olduğunu ifade ederek Halbwachs'ın bellek-kimlik ilişkisine katılırken, kolektif belleğin üretiminde doğrudan etkisi olan yapılı çevreyi belleğin oluşmasını sağlayan somut fiziki düzlemler olarak nitelendirmiştir. Aldo Rossi, 'Şehrin Mimarisi' adlı kitabında, kolektif bellek kavramına Russel gibi mekânsal açıdan yaklaşmış ve "Kentin kendisi orada yaşayanların kolektif belleğidir" diyerek belleği oluşturan sosyal ilişkilerin şekillendiği kent mekanının önemini vurgulamıştır.

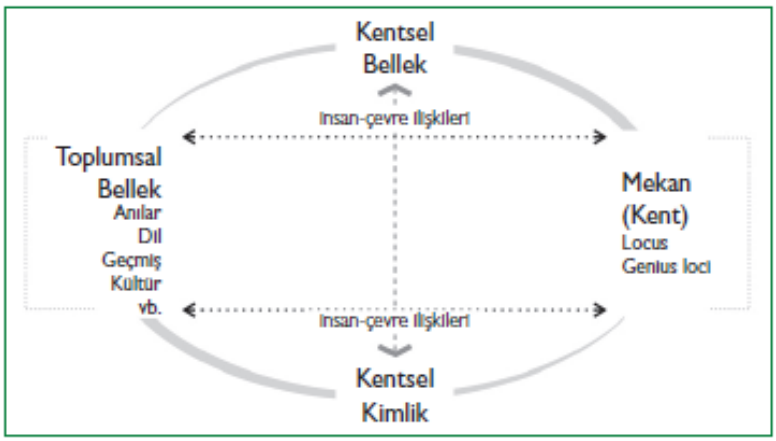
"Kentin kendisi orada yaşayanların kolektif belleğidir" diyen Rossi, kenti kolektif belleğin "locus"u olarak tanımlar. "Hem tekil hem de evrensel" olarak nitelediği locus "belirli bir yer ile onun içindeki binalar arasındaki ilişki"dir. Kentin yolları, sokakları, binaları vb. fiziksel çevre unsurları locusta oluşan kentsel bellek aynı zamanda kent kimliğinin de oluşmasını da sağlamaktadır (Ünlü, 2017). Rossi'ye paralel şekilde, yapılan aktivitelerin var olduğu kentsel çevreden ayrı değerlendirilemeyeceğini belirten Norberg-

Schulz'da (1984) "yer" kavramını, soyut niteliklerle somut bir hale bürünen ve kente özgün karakter kazandıran bir kavram olarak ele almıştır. Kullanıcı katılımı ile gerçekleşen aktiviteler, mekânın fiziki çevresi ve sosyokültürel yapısıyla mekâna kimlik kazandırmaktadır. Kullanıcı ve mekân etkileşiminin yansıması olan mekânsal kimlikler, kullanıcının yüklediği anlamlar ile farklılık göstermektedir (Giddens, 1998). Lefebvre'de (2014) benzer şekilde mekânsal kimliği, kullanıcı ve mekân arasında sonsuz bir etkileşim olarak tasvir etmiştir. Kullanıcıların etkileşimleriyle gelişen mekânsal kimlik, toplumsal kimliğin bir yansımasıdır. Sonuç olarak kolektif bellek mekânsal kimliğin karşısında ayna görevi görmektedir.

Kolektif bellekte kentsel mekânın yerini belirleyen mimari kodlar daha net bir ifadeyle kentin mekânsal kimliğinin en doğru şekilde okunabildiği "yer"ler, hemen hemen herkes tarafından benimsenmiş olan değerlerin izlerini taşıyan kentsel mekanların birlikteliğinden oluşmaktadır (Relph, 1976). Kentsel kimliğin ve karakterin oluşmasının birincil ögesi olan yer kavramı (locus, genius loci) kentin fiziksel yapısının dinamiği sayesinde yeniden üretimi, değişimi ve dönüşümü de işaret etmektedir (Conzen, 1966). Farklı dönemlerde çeşitli değişiklikleri barındıran "yer"ler aslında dönemin kullanıcılarının mekânsal deneyimleri sonucu ortaya çıkan kolektif belleğin nesneleşmesini sağlamaktadır. Ters bir ifadeyle dönemin kullanıcılarının deneyimleri ile üretilen kolektif bellek farklı dönemlerde farklı kullanıcıların deneyimleri ile değişikliğe uğrayabilmektedir. Halbwachs'a göre bireysel hafızanın ön şartı olan toplumsal çerçevede kurulan etkileşimler kültürel belleğin yansımasıdır. Toplum ve kültür olgularının içinde barındırdığı dinamik yapı; kolektif belleğinde sabit ve kesin bir şey olmadığına, toplumsal ve kültürel olaylarla yeniden şekilleneceğine işaret etmektedir. Özet olarak toplum ve kültürün doğası gereği kolektif belleğin günümüz ihtiyaçları doğrultusunda değişim ve dönüşümü kaçınılmazdır.

Kentsel mekân, kolektif bellek ve kent kimliğinin oluşumunda, "şimdiki zamanda geçmişi keşfetmemizi sağlayacak" fiziki düzlemi oluşturmaktadır (Halbwachs, 1992). Toplumsal yaşantının ve kültürel çeşitliliğin en önemli yeri olan kentler, kolektif belleği oluşturan bütünün en önemli mihenk taşıdır. Bellek ile mekân arasındaki etkileşim, kullanıcıların kentsel mekânı algılama şekilleriyle çeşitlenmekte ve zenginleşmektedir.

Anılar, dil, geçmiş ve kültür ögeleriyle oluşan kolektif bellek, söz konusu toplumsal etkileşimlerin "yer"i kent mekânı (locus, genius loci), kullanıcı ve fiziki çevre ilişkilerinin ürettiği kent belleği ve kent kimliği; sürekli sonsuz bir etkileşim (Şekil 2.2.) içinde kendini sürekli yenileyen bir yapıya sahiptir.

Şekil 2.2. Kentsel bellek ve kimlik oluşum sürecinde toplumsal bellek ile mekân arasındaki karşılıklı ilişki. (Ünlü, 2017)

Kentin fiziksel çevresinde yaşanan değişimler, kent kimliğine yeni kazanımlar sağlamakta ve bu yeni kazanımların kentin kullanıcıları tarafından deneyimlemesiyle oluşan farklı algılar; kent belleğinde ve kolektif bellekte yeni olguların oluşmasına ve belleklerin güncellenmesine olanak sağlamaktadır (Ünlü, 2017). "Yaşayan toplum"a paralel olarak yaşanan bu zaruri gelişim ve değişim her türlü izahtan varestedir.

Geçmişin bir tarih belgesi olarak zihinlere kazınmasından öte dönemin ihtiyaçlarının getirdiği değişiklikler doğrultusunda tekrar ve tekrar şekillenen kolektif bellek üzerinden kent kimlikleri okunabilmesi pek tabii ve mümkün bir yol olduğu söylenebilir. Farklı bir açıdan da kente yeni kimlik kazandıracak kadar yaşanan büyük ve önemli gelişmeler, kolektif belleğin dışarıdan okunabilecek ya da tahmin edilebilecek bir hal almasını sağlayabilir. Buradan çıkarımla 18. yüzyılın sonlarına doğru üretim alanında yapılan ciddi değişikliklerle sonuçları günümüze kadar ulaşan ve tüm dünyada köklü değişimlere sebep olan endüstri devrimi, kent kimliğinde ve kolektif hafızada büyük ölçüde yeniliklere yol açmıştır. Böylesine büyük bir devrim ile kent kimliklerine sanayi kimliği ekleyen kentler ve sanayi ile kimlik kazanan kentler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda da kolektif hafızalara yeni bir olgu eklenmiştir.

Genel anlamda 18. yüzyılın sonralarına doğru gerçekleştiği kabul edilen sanayi devrimi, ani bir olaydan ziyade tarihsel süreçte koşulları ve ortamı hazırlanmış bir oluşum olduğu belirtilmektedir (Hançerlioğlu, 1981). Bu oluşum süreci göz önüne alındığında 16-18. yüzyıllar arasına dayanan bir süreçten bahsedilmektedir. Dar anlamda 1760-1830 dönemi sanayi devriminin giriş dönemi olarak kabul edilir (Kıraç, 2001). Enerji kullanımında ve üretimdeki rasyonel yenilikler, teknolojik ve ekonomik yönden hızlı bir değişimin tetikçisi olmuştur. Üretim alanında yaşanan bu köklü değişimler sanayi devrimi olarak adlandırılmış ve tüm dünyayı etkisi altına alarak sonuçları günümüze kadar ulaşan tarihi bir dönemin başlangıcı olmuştur (Engin, 2009). Devrimin öncü ülkesi olan İngiltere'de başlayan bu gelişmeler; teknolojik, iktisadi, sosyal ve siyasal boyutları ile 19. yüzyıl, hatta 20. yüzyıl başlarına kadar tüm dünyaya hızla yayılmıştır. Üretimde insan gücünden makineye geçilmesi ile fabrika düzenine hızlı bir geçiş yapılmıştır. İlk etapta üretilen ürünlerin taşımacılık problemi yüzünden su kenarlarında konumlanan üretim yapıları, ulaşım ağlarının geliştirilmesinden sonra ham maddenin tedariği sağlanan veya ürünlerin pazarlanacağı yerlerde kurulabilir hale gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda üretim tesislerinin yayılma hızı da artmıştır (Köksal, 2012). Üretim ihtiyacının artmasıyla hızla çoğalan sanayi yapılarında, insan iş gücüne duyulan talep artmış ve artan talepler doğrultusunda ilk etapta kırdan kente göçler artmış sonrasında yurt dışından işçi göçleri yaşanmıştır. Sanayi devriminin kent üzerinde en görünür etkisi, nüfus artışındaki hız (Avrupa'da 14. yy'de nüfus artış hızı %2,5 iken 1850-1950 arasında %100'e çıkmıştır.) ve buna paralel olarak meydana gelen konut ihtiyacı olmuştur. Yaşanan göçler ile sanayi bölgeleri etrafında yoğunlaşan kentlerde kontrolsüz artan nüfus ve yapılaşmalar; kentin fiziki yapısında çevresel problemlere, toplumsal yapısında ise manevi dönüşümlere sebep olmuştur (Günay, 2002). Yine endüstrileşmenin etkisi ile ortaya çıkan hava ve çevre kirliliği ile kentsel planlamadaki eksiklik de hiç kuşkusuz kent kimliğinin değişmesinde temel unsur olarak sayılabilmektedir. Kentlerin planlama ve mimari düzenlerinden, toplumun üretim-tüketim ilişkilerine veya gündelik yaşam biçimlerine dek köklü değişimlerin tetikçisi olan bu gelişmeler, sanayi yapıları ve yerleşkelerinin fiziki varlıkları üzerinden okunabilmektedir (Köksal, 2012). Üretim şeklindeki bu köklü değişiklik kentlerin çehresini de değiştirmiş, kentler sanayi ile yeni kimlik kazanırken ve yapısal değişiklikler geçirirken kolektif hafıza yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu bilgilerin ışığında sanayi devrimi kimlik ve kolektif hafıza bağlamında adeta yeni bir oluşum başlatmış denilebilir.

Endüstri Devrimi, başta ekonomik olmak üzere, toplumun sosyokültürel yapısına etki eden, toplumun düşünce yapısında dönüşümlere sebep olan, kent kullanıcılarının yaşam tarzlarında ve yaşadıkları yapılı çevrede köklü değişimlere yol açan bir dönüm noktası olmuştur. Endüstrileşmenin ivme kazandığı dönemde benzer şekilde hızlanan kentsel ve toplumsal değişim hayatın her alanında etkisini gösterirken; farklı hammaddelerin keşfi ve yeni teknolojiler ile sanayileşme sürecinin öncü mekânları olan tesisler verimliliklerini yitirmişler, işlevsiz bırakılarak kaderlerine terk edilmişlerdir (Köksal, 2001). Bir zaman esas gelir kaynağı bu endüstri yapılarının geleceği merak konusu olmuştur.

Fransızca kökenli olan "endüstri" kelimesi ülkemizde kullanılan "sanayi" kelimesi ile eş anlamlı olup TDK sözlüğünde "ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü" olarak açıklanmıştır; "Endüstri mirası" ise, sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değere sahip kalıntılarını kapsamaktadır (Köksal, 2012). Endüstriyel miras kavramı, endüstri dönemine ait değerler yok olma tehdidi altına girdiğinde ortaya çıkmıştır. Kıraç'a (2001) göre bir oluşum (nesne, varlık), tehdit edildiği noktada onun korunma fikri ortaya çıkmaya başlar. 18. Yüzyılın sonuna doğu gerçekleştiği kabul edilen endüstri devrimiyle birlikte 19. yüzyılda sayıları hızla artan endüstri yapıları ve çevresinde gelişen limanlar, demiryolları ve işçi yerleşmeleri ile oluşan geleneksel doku yok olma tehlikesiyle karşılaştığında bu dokunun korunması için gereken eylemler Avrupa'da başlamıştır (Kıraç, 2001). Daha net olarak eski endüstri yapılarının korunmasına yönelik ilk farkındalık, devrime de öncülük eden İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Aşağıda ayrıntılı olarak izahına çalışılacağı gibi endüstri mirası teriminin kapsamı ve önemi esasen bu çalışmanın odak noktalarından biridir.

Endüstri mirası kavramı; basit mekanik aletlerden, geniş endüstriyel alanlara uzanan ölçekteki fiziksel bütün elemanları kapsayan geniş bir kavramdır (Cengizkan, 2002). Föhl'e göre endüstri mirasının kapsamını, "makineyle üretim yapmakta olan fabrikalar, endüstriyel üretimle ortaya çıkan malzemelerden inşa edilmiş yapılar, endüstri üretimini destekleyen yan yerleşimler (işçi konutları, depolar)" olarak belirlemek mümkündür (Köksal, 2005). Endüstri mirası; endüstri devrimi ve sonrasındaki süreçte gelişen sosyal yapılı çevredeki üretime ait makinelerden mekanlara kadar incelenmesi gereken bir kavramdır. Çünkü bu makineler ve mekanlar, o döneme ait toplumsal yaşam biçimini de referans veren önemli kalıntılardır (Altınoluk, 2000; Kıraç, 2001).

Endüstri mirası kavramı başlığında incelenen tüm yapılar fiziksel ve ruhsal açıdan ele alındığında, makineleşen bu yeni toplumun yaşama biçimi ve böylece her an tazelenen bellek izleri görülebilmektedir.

Endüstri mirası kapsamı çok geniş olduğundan farklı disiplinlerle incelenmesi gereken bir konudur. Buradan yola çıkarak bu kapsamda ortaya çıkan bir diğer kavram "endüstri arkeolojisi"'dir. Eskinin bilimi olan "arkeoloji" ile 18. yüzyıl sonrasını işaret eden "endüstri" kavramlarının yan yana gelmesi ile oluşan "endüstri arkeolojisi" kavramı disiplinler arası araştırma alanıdır; sanayinin geçmişi ile bugününün daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, sanayi faaliyetleri sonucunda yaratılan belgelerin, eserlerin, yapıların, insan yerleşimlerinin, doğal ve kentsel peyzajların, somut ve somut olmayan tüm kanıtlarını incelemektedir (Köksal, 2005). Eski endüstri yapılarını araştırma, ortaya çıkarma ve belgeleme çalışmalarının bütünü "endüstri arkeolojisi", endüstrinin hatıralarını taşıyan eski yapılar ise "endüstri anıtları" olarak tanımlanmıştır. İlk başta "endüstri anıtları" olarak ele alınan eski endüstri yapıları; bu yapıların korunması yaklaşımının uluslararası platformlarda tartışılmaya başlanmasıyla birlikte "Endüstri mirası" kavramına evrilmiştir. Endüstri miraslarının ulusal olduğu kadar uluslararası bir mirasın da bileşenleri olduğu görüşü bu süreçte benimsenmiştir (Saner, 2012).

I. Dünya Savaşı ile zarar gören endüstri mirasları II. Dünya Savaşı ile daha çok zarar görmüş hatta kısmen yıkılmıştır. Bu nedenle 1950'li yıllarda endüstri mirasını korumak için hızla çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Köksal, 2005). 1950'liler ve ilerleyen zamanlarda teknolojik yenilikler ve endüstriyel gelişmeler ile erken sanayileşmenin mekanik donanımını verimliliğini kaybetmiş ve mimari yapılarda tahribatlar meydana gelmiştir (Tanyeli, 2000). Bununla birlikte Avrupa'nın önemli sanayi kentlerinde bulunan sanayi tesisleri yavaş yavaş işlevini yitirerek devre dışı bırakılmışlardır. İşlevsiz kalan endüstri yapıları anıtsal veya sivil yapılar gibi gösterişli mimari özellikleri olmadığı için gereksiz görülmüşler ve ilk akla gelen, bu tesislerin ortadan kaldırılması olmuştur (Föhl, 1995). Fakat sonrasında Avrupa ülkelerinin sahip olduğu ve ulaştığı üstün teknolojinin göstergesi olduğu fark edilerek korunmaları gerektiği gündeme gelmiştir. Bununla birlikte İngiltere, Fransa, Almanya gibi endüstri devrimini yoğun bir şekilde yaşayan ülkelerin ilgili tesisleri birer miras olarak değerlendirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Trinder, 1981; Köksal 2005). Bu nedenle tarihi ve teknolojik sürecin önemli tanıkları olan bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılması

için, 1970'lerde ulusal ve uluslararası örgütler, koruma kurulları, akademisyenler, uzmanlar, mimarlar, sivil kuruluşlar ve halk konuya dikkat çekmek ve bilinç oluşturmak üzere çalışmaya başlamıştır. İşlevsiz kalan sanayi yapı ve yerleşkelerinin geleceği 20. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Endüstri anıtlarını koruma konusunda uluslararası çapta en önemli örgüt, TICCIH'dir (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage-Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi). Mayıs 1973'te İngiltere'de endüstri mirasının korunması konusunda uluslararası ilk toplantı düzenlenmiştir (First International Conference on the Conservation of Industrial Monuments -FICCIM-). Avrupa Mimari Miras yılı olarak ilan edilen 1975'te Bochum'daki Bergbau Müzesi'nde (Deutsches Bergbaumuseum) ikinci toplantı gerçekleştirilmiştir (Second International Conference on the Conservation of Industrial Monuments -SICCIM-). Yapılan iki toplantının ardından 1978'de Stockholm'de yapılan üçüncü toplantıya büyük ölçüde katılım sağlanmış ve bu toplantı ciddi bir örgütlenmeye tanıklık etmiştir (Third International Conference on the Conservation of Industrial Monuments -TICCIM-). Bu toplantının en önemli adımlarından biri; 1978' e kadar "endüstri anıtları" olarak adlandırılan toplantıların "endüstri mirası" olarak değiştirilmesi veya orijinal isminden anlatılacak olursa "monuments" kelimesinin "heritage" ile yer değiştirmesi sonucunda, açılımı "The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage" olan TICCIH'nin kurulmasıdır (Trinder, 2000; Köksal, 2001; Saner, 2012). 1973'ten 1978'e kadar gerçekleştirilen üç toplantı sonucunda uluslararası ortamda endüstri mirasının korunması ve kapsamın geliştirilmesi amaçlı bir örgüt kurulmuştur. Endüstri yapılarının korunması, endüstri mirasının tarihi ve bilimsel yönleri hakkındaki görüşlerin tartışıldığı uluslararası bir platform olan TICCIH, 2000 yılında ICOMOS (International Council on Monuments and Sites- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ile yapılan iş birliği sonucu; endüstri mirasının çalışılması ve korunması konusunda ICOMOS'un uzman komitesi olarak görevlendirilmiştir. Kısaca TICCIH, endüstriyel mirası temsil eden dünya kuruluşudur ve ICOMOS'un endüstriyel miras konusunda özel danışmanı konumundadır (TICCIH, 2021). Üç yılda bir uluslararası toplantı düzenleyen TICCIH, endüstri alanlarının güncel durumları, problemleri ve geleceği konusunda yeni kararlar almaktadır. Yılda dört kez TICCIH Bulletin adında bülten çıkartmakta ve iki yılda bir ICOMOS ile ortaklaşa bir dergi yayınlamaktadır (TICCIH, 2021).

2003 yılında TICCIH "Endüstri Mirası için Nizhny Tagil Tüzüğü" yayınlamıştır. Nizhny Tagil Tüzüğü, endüstriyel miras ve endüstriyel arkeolojinin temel kavramlarını ve temel yöntemlerini tanımlamaktadır (TICCIH, 2021). Tarihi, mimarisi, teknolojik ve sosyal alt yapısıyla bilimsel bir değere sahip olan endüstri yapılarının endüstri mirası olarak tanımını, endüstrinin her türlü kalıntısıyla içerdiği değerleri, araştırmaların ve belgelemelerin önemine dikkat çeken Nizhny Tagil Tüzüğü'nün üzerine ICOMOS 2008 yılında; endüstri mirasın koruma yaklaşımının kapsamını ve yöntemini içeren yedi ilkeyi ilan etmiştir:

1. Koruma alanlarına fiziksel erişim ve entelektüel anlayış için halkın bilinçlendirilmesi;
2. Alanların önemi bilimsel çalışmalarla belgelenmelidir;
3. Sitenin tarihi ve sosyal, kültürel ve politik yönleri kendi bağlamı ve ortamı içinde değerlendirilmelidir. Bu, "kültürel ve manevi gelenekler, hikayeler, müzik, dans, tiyatro, edebiyat, görsel sanatlar, yerel adetler ve mutfak mirası" gibi somut olmayan unsurlarla tüm dönemlerde katkıda bulunan tüm grupları kapsamalıdır;
4. Toplulukların ve materyallerin özgünlüğü kültürel değerlerle birlikte korunmalıdır;
5. Sosyal, mali ve çevresel sürdürülebilirlik, uzun vadeli bakım ve düzenli incelemelerle güçlendirilmelidir;
6. Site planlaması, topluluk üyeleri, hükümet yetkilileri, koruma uzmanları, site yöneticileri ve akademisyenler arasında uzmanlaşmış çok disiplinli iş birliği dahil olmak üzere halka açık olmalıdır; ve
7. Sürekli araştırma, eğitim ve değerlendirme ile tutarlı denetim sağlanmalıdır (Herzog, T.R. ve Leverich, 2003; Kaçar'dan (2016)).

Bu ortak paydada buluşan çalışmaların sonucu 2011 yılında ise ICOMOS ile TICCIH endüstri mirasının korunması ile ilgili "Dublin İlkeleri" adında ortak bir tüzük hazırlamışlardır (ICOMOS, 2021). Endüstriyel mirasın kendine has yapısının ekonomik, kültürel ve çevresel bağlamlarla ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sorunları ve tehditleri kabul ederek risk altında gördükleri endüstriyel mirasın; belgelenmesine, korunmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olmak için 4 ana başlık altığında topladıkları Dublin İlkelerinin ana başlıkları şu şekildedir:

- Endüstriyel miras yapılarını, sitelerini, alanlarını ve peyzajlarını ve değerlerini belgelemek ve anlamak.
- Endüstriyel miras yapılarının, sit alanlarının, alanların ve peyzajların etkin bir şekilde korunmasını ve muhafazasını sağlamak.
- Endüstriyel miras yapılarını, sitelerini, alanlarını ve peyzajlarını korumak ve sürdürmek.
- Kamu ve kurumsal farkındalığı artırmak ve eğitim ve araştırmayı desteklemek için endüstriyel yapıların, sitelerin, alanların ve peyzajların miras boyutlarını ve değerlerini sunmak ve iletmek (TICCIH, 2021).

Bu ilkeler kapsamında; geçmişin tanıdıkları olan endüstri yapıları barındırdıkları soyut ve somut uzamlarıyla kolektif hafızasının önemli parçalarıdır. Endüstri yapılarının korunması ve yeniden değerlendirilerek kente kazanımlarının sağlanması, fiziksel nitelikli çalışmaların ötesinde toplumsal bir olgu olan kolektif belleğin sürdürülebilirliği anlamında da önem arz etmektedir.

TICCIH'den sonra, en kapsamlı çalışmaları yürüten ERIH (The European Route of Industrial Heritage/Avrupa Endüstri Mirası Rotası) bir Avrupa topluluğudur. Endüstri mirasının korunması konusunda, Alman yasalarına göre kurulmuş bir kurumdur (ERIH, 2021). 1999 yılında, eski endüstri alanlarında yaşanan değişimleri aktarmak ve Avrupa'nın kültür turizminin cazibe merkezleri için ilgi yaratmak amacıyla kurulan ERIH'in ilk çıkış noktası; Almanya'nın Ruhr Bölgesi'ndeki endüstriyel alanlar için tasarlanan bölgesel rota olmuştur (Falconer, 2005). Almanya, İngiltere, Belçika, Hollanda gibi Avrupa ülkelerini kapsayan; bu ülkelerde örnek teşkil eden endüstri mirasları arasında "endüstri mirası güzergâhı" ve gezi rotaları ile çeşitli "durak noktaları" belirleyerek endüstri mirasını sergilenmesinin ve toplumsal bilincin arttırılmasını sağlayan projenin ilk aşaması 2001'de tamamlanmıştır (Köksal, 2005; Saner, 2012). Avrupa Birliği'nin bölgesel gelişme fonu olan ERDF tarafından desteklenen proje hem içerik hem de incelenen alan açısından, sınırlarını genişletmeye devam etmekte ve endüstri mirasına örnek olan yeni noktalar da rotaya eklenmektedir (Saner, 2012; ERIH, 2021).

ERIH, "Madencilik, demir ve çelik, tekstil, imalat ve el üretimi, ulaşım ve iletişim, su" olarak belirlediği rota konseptlerine dahil olacak yapının seçimi sırasında; yapının özgün nitelikleri kadar sunduğu turistik altyapı sistemine de dikkat etmektedir (Köksal, 2005). Endüstri mirasının korunması üzerine bilinci arttırmak ve yeniden kullanım çalışmalarını sunmak amacıyla oluşturulan rotaları turizm aracılığıyla yayan topluluk, bu özgün yapıların seçilmesi için koşullar belirlemiştir. Bir endüstri yapısının ERIH'in rotasına kabul edilebilmesi için belirlenen koşullar aşağıdaki gibidir:

- Avrupa'nın endüstri tarihinde dikkate değer bir ağırlığı olmalı,
- Endüstri mirası olarak özgün tanıklık değeri olmalı,
- Tarihi değeri yüksek olmalı,
- Gelişim potansiyeli olmalı,
- Yetişkin ve çocukların tarihi bilgi edinebilecekleri bir yer olmalı,
- Çalışan görevliler ziyaretçileri bilgilendirme açısından yetkin olmalı,
- Bir ailenin tümüne hitap edecek şekilde iyi bir deneyim sunmalı,
- Çevresinde nitelikli bir turistik altyapı olmalıdır (Köksal, 2005).

ERIH'in rotasına kabul edilebilmesi için belirlenen koşullar; değerlendirme aşamalarını daha sitemli bir hale getirmek için, rotalara dahil edilecek yapıların özgün nitelikleri üzerinden değerlendirileceği seçim ölçütleriyle desteklenmiştir. Yapılar öznelinde yapılacak değerlendirmenin seçim ölçütleri:

- Çekicilik değeri,
- Tarihi değeri,
- Sembolik değeri,
- Özgünlük değeri,
- Turistik altyapı,
- Alanın kalitesi,
- Yeni perspektifler sunma olanağı,
- Toplu ulaşım ağı; yol, bisiklet ve deniz ulaşımı bağlantıları,
- Özel ulaşım ağı; araba, tur otobüsleri için yol bağlantılarının varlığıdır (Köksal, 2005).

TICCIH ve ERIH dışında endüstri mirası üzerine çalışan uluslararası komiteler arasında: DOCOMOMO (DOcumentation and COnservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the MOdern MOvement), ICOHTEC (International Committee for the History of Technology), SHOT (Society for the History of Technology), NEKTAR (Europäischen Netzwerk der Kultur der Arbeit), E-FAITH (European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage) gibi kuruluşlar sayılabilir (industriekultur.de, 2021). TICCIH gibi endüstri tarihini araştırmak ve edinilen bilgileri paylaşmak amacıyla kurulan bu kuruluşlarda, her yıl ulusal veya uluslararası boyutta toplantılar düzenlemekte ve süreli yayınlar hazırlamaktadırlar (Köksal, 2005).

Uluslararası örgütler dışında, İngiltere'deki The Ironbridge Institute, The Association for Industrial Archaeology (AIA), Almanya'daki Industriedenkmal Stiftung; Fransa'daki Comité d'Information et de Liaison pour l'Archéologie, l'Étude et la Mise en Valeur du Patrimoine Industriel, (CILAC), Amerika'daki American Society for Industrial Archaeology (SIA) ve Japonya'daki Japan Society for Industrial Archaeology (1977) gibi, hemen her ülkede endüstri arkeolojisi üzerine çalışan ulusal komite ve araştırma grupları kurulmuştur. Ülkemizde ise ICOMOS, TICCIH, ERIH, DOCOMOMO'nun bağlı temsilcilikleri dışında endüstri mirasının araştırılması, belgelenmesi ve yeniden değerlendirilmesi kapsamında çalışmaları yürüten bir kurum bulunmamaktadır (Köksal, 2005). Ülkemizdeki endüstri mirasları bölge koruma kurullarında alınan kararlar ile tescil edildikten sonra, bağlı olduğu yönetiminin bakış açıları doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bu bölüme kadar anlatmış olduğumuz endüstri mirasının korunması ve yönetilmesi kapsamında kurulan kurum ve kuruluşlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Çizelge 2.1. Endüstri mirasının korunmasında aktif olan örgütler ve kuruluşlar

Örgütler	UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), TICCIH (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage- Uluslarası Endüstriyel Mirası Koruma Komitesi), ICOMOS (International Council on Monument and Sites- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), ERIH (European Route of Industrial Heritage-Avrupa Endüstri Mirası Rotası)
Kuruluşlar	İngiltere, Association for Industrial Archaeology (AIA); Almanya, Industriedenkmal Stiftung; Fransa, Comité d'Information et de Liaison pour l'Archéologie, l'Étude et la Mise en Valeur du Patrimoine Industriel, (CILAC); Amerika, American Society for Industrial Archaeology (SIA); Japonya, Japan Society for Industrial Archaeology

20. Yüzyılda uluslararası platformlarında tartışılan mimari ve teknolojik mirasın korunması konusu; UNESCO ve ICOMOS'un iş birliği içinde çalıştığı TICCIH, ERIH DOCOMOMO gibi kuruluşların yaptıkları çalışmalarla netlik kazanmıştır. Tüm bu çabaların sonucu 20. yüzyılın işlevini yitiren endüstri yapıları ve bu yapıların ek yerleşim birimlerinin değerlendirilirken yine bu yapılara ait teknolojik kalıntılarının da dikkate alınması gerektiği görüşü benimsenmiştir (Ahunbay, 2002). Sonuç olarak endüstri mirasının araştırma alanı olarak tanımlanan endüstri arkeolojisi kapsamında; "madencilik; yel değirmenleri, su çarkları ve buhar makineleri gibi enerji kaynakları; tekstil, çömlekçilik, cam, yiyecek, içecek yapımı gibi üretim endüstrileri; yol, köprü, kanal ve demiryolu gibi ulaşım araçları; taşocağı, tuğla atölyesi, bıçkı fabrikası gibi yapı malzemesi üreten yerler; üretim ve sosyal tarihin bir parçası olan endüstri işçileri, yöneticiler ve fabrika sahipleri için yapılan konutlar; gaz, su ve iletişim gibi kamu hizmeti için oluşturulan sistemlerin" dikkate alındığı ve endüstrinin her kalıntının bu kapsamda değerlendirildiği netletmiştir (Föhl, 1995; Cossons, 1993; Köksal'dan (2005)). Mimari ve mühendislik eseri olan endüstri yapılarının tasarımlarında barındırdığı güçlü unsurlar, endüstriyel peyzajla birleşerek hem yapı ölçeğinde hem de kentsel ölçekte bu alanlara özgünlük değeri kazandırmaktadır. Kentsel boyutta özgünlük değeri olan endüstri alanlarında yapılacak müdahaleler, yapılı fiziksel çevrenin bağlı olduğu kültürel kimlik ve bellek gibi manevi değerleri ile bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir (Muşkara ve Tunçelli, 2019). Endüstri devrimi sadece teknolojik bir devrim olmamakla beraber insanların düşünce ve hayat tarzlarına da dokunan ve hatta sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda da çevresel bir etki yaratan bir dönüşüm olmuştur. (Köksal, 2005). Kolektif belleğin mimari yapıya zahmetsizce bağışladığı kimlik olgusunu endüstriyel miras için de tekrarlamak gerekli ve yeterli olacaktır.

Endüstriyel yapıların çevreleri ve toplumla oluşturduğu ortak bir bellek düşünüldüğünde kamusal hafızanın korunabilmesi adına bu yapılar büyük önem arz etmektedir. M. Chiristine Boyer'e (1994) göre endüstri mirasının korunması için en önemli unsur bellektir. Bu sebeple endüstri mirasının korunmasında en doğru ve uygun yöntem geçmişi tekrarlamak yerine onu geçmişteki izleriyle beraber algılayıp günümüz ihtiyaçlarına göre yeniden işlevlendirerek kente kazanımını sağlamaktır.

2.2. Yeniden İşlevlendirme

Pekol'un Weeks'ten aktardığı tanıma göre yeniden işlevlendirme, "bir yapının tarihi, kültürel veya mimari değerlerini yansıtan özellikleri ve/veya bölümlerini koruyarak, onarım ve ekler vasıtasıyla bu yapıya uygun, özgün işlevinden farklı bir işlev vermektir." (Pekol, 2010). Burden (2004) ise yeniden işlevlendirmeyi şu şekilde tanımlar:

> "Binaların fiziksel ömürleri, işlevlerinden çok daha uzun süre dayanır ve işleve kıyasla yapı çok daha uzun zaman sonra kendiliğinden değişime uğrar. İşlev zaman içerisinde gerek teknolojik gerekse sosyal ve kültürel anlamda eskimeye uğrar. Malzeme ömrünü tüketmemesine rağmen, işlevsel olarak eskiyerek standart altı kalan, güncelleştirme yapılmadığında, terk edilerek harap olmaya yüz tutmuş yapıların, yıkımdan kurtularak tekrar yaşanılır bir mekân haline getirilmesine yeniden işlevlendirme denir. En sade anlatımıyla, yapıyı tadilatlarla yeni ihtiyaçlara uygun hale getirme şeklinde tanımlanabilir." (Büyükarslan ve Güney, 2013).

Aşağıda ayrıntılı değinileceği üzere yeniden işlevlendirme tanımlarında dikkati çeken şudur ki esere yapılacak katkıdaki en önemli unsur "sadakatle yenilemek" tir.

Tarihi yapılar; toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimlerine geçmişten referans veren ve sonraki nesillere geçmişin izinin aktarılmasını sağlayan somut belgelerdir. Zamanın değişen şartları karşısında yetersiz kalan bu yapılar, toplumsal yapının karakterini etkilemekte ve mekânsal kimlikleri bozmaktadır. Geçmişin izinin aktarılmasının bir aracı olarak bu somut belgelerin korunması; kentin soyut ve somut bileşenlerinin sürdürülebilirliği anlamında önem arz ettiği için; zamanın değişen şartları çevresel, toplumsal, kültürel ve ekonomik etmenlerle bu yapıların yeniden işlevlendirilmesinin gerekliliğini doğurur.

Çevresel etmenler: Tarihi yapıların, fiziksel ömürleri işlevsel ömürlerinden daha fazla sürdüğü için zamanla işlevlerini kaybetseler bile yapısal olarak ayakta kalmaya devam ederler. Toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen bu yapıların terkedilmişlikleri yeni çevresel problemler doğuracağından yeni işlevlerle kente geri kazandırılması gerekliliği doğar.

Toplumsal ve kültürel etmenler: Geçmişin somut belgeleri olan bu yapılar; toplumsal ve kültürel değerlerin geçmişi ile geleceği arasında bir köprüdür. İnşa edildikleri döneme

referans veren ve var olduğu süreçte yaşanan dönem koşullarının toplumsal, kültürel, ekonomik yansımalarını barındıran tarihi yapılar, çok bileşenli bu yönüyle toplumsal mirasın kodlarıdır. Toplumsal ve kültürel mirasın kodları olan tarihi yapıların dönemin şartlarına uygun işlevlerle kente yeniden kazandırılması, mirasın kesintiye uğramaması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için önemlidir.

Ekonomik etmenler: İşlevsel ömürlerine göre fiziksel ömürleri daha uzun olan tarihi yapıların korunması, yıkılması ve yeniden inşaası sırasında doğacak maddi ve manevi israflar göz önüne alındığında daha ekonomik bir çözümdür. Highfield'ın (1991) söylemlerine göre eski yapıların onarım ve yeniden kullanım maliyetleri, yeni bir yapının inşaat maliyetlerine göre %50 ile %80 arasında daha düşük olmaktadır. Başka bir deyişle, yapının korunarak düşürülen maliyetleri, yeni işlevinde kullanılarak uzun vadede sağlayacağı maddi ve manevi getiriler göz önüne alınmalıdır (Kaşlı, 2009). Tarihi yapıların korunması; maliyet ve kaynak israfını önleyeceği gibi yeni işleviyle kendisinin ve çevresinin ekonomik olarak kalkınmasını da sağlayacaktır.

Tarihi yapıların korunması ve yeniden kullanıma entegre edilmesi; bahsetmiş olduğumuz çevresel, toplumsal, kültürel ve ekonomik yararlarına ek olarak ekolojik olarak da birçok fayda sağlayacaktır. Fakat tüm bu yararların ötesinde tarihi yapıların yeni işlevlerle hayata kazandırılması kolektif hafızanın tazelenmesini ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlayacaktır (Büyükarslan ve Güney, 2013).

1931 yılında yayınlanan Carta Del Restauro (Restorasyon tüzüğü) ile restorasyon ve yeniden kullanım anlayışına dair belirlenen ilkeler bugünkü koruma anlayışının temelidir (Kuban, 1969). Bu süreci 1964 yılında Venedik'te yapılan toplantı bildirisinde yayımlanan Venedik Tüzüğü kararları devam ettirmiştir. Venedik'teki bu toplantıda alınan karar sonucunda 1965 yılında kurulan ICOMOS; 1950'li yıllarda endüstri yapılarının işlevini kaybetmesi üzerine ortaya çıkan koruma sorunları üzerine 1978 yılında kurulan TICCIH; yayınladıkları Nizhny Tagil Endüstriyel Miras Tüzüğü ve Dublin ilkeleri ile koruma anlayışının kapsamı ve yöntemleri geliştirilmiştir. Kültürel mirasların korunması, belgelenmesi ve yeniden kullanım yöntemlerini kapsayan tüm bu koruma yaklaşımları kültürel mirasların yeniden işlevlendirilmesindeki bilimsel yöntemin altlığını oluşturmaktadır.

Endüstri devrimi sonrası sayıları artan ve dönemin değişen şartları doğrultusundan terkedilmeleri sonucu işlevlerini kaybeden endüstri yapılarının; orijinal karakterine ilişkin nitelikleri ile kente nasıl geri kazandırılabileceği konusunda uzun zamandır süregelen araştırmalar bulunmaktadır (Cengizkan, 2006; Köksal, 2012; Kayın, 2013; Aydın, 2014; Erkartal, 2018). Herhangi bir müdahale yapmadan koruma, az bir müdahale ile koruma, yapıya müze işlevi vererek koruma ve yeni bir işlevle koruma başlıkları altında endüstri mirasının korunmasında uygulanan yöntemleri inceleyen Höhmann (1992); yeni bir işlevle koruma yöntemini, endüstri yapısını ve çevresini günümüz şartlarına entegre etmek ve yeniden yaşatmak olarak tanımlamıştır. Dönemin değişen şartları doğrultusunda gelişen modern mekân kurgusu ve içerdiği modern kent imajı, endüstri alanlarının bozulmuş manzaralarının yeniden işlevlendirilmelerinin gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Tarihi yapıların korunması, altyapı sorunlarının çözümü ve mevcut morfolojik dokunun iyileştirilmesi ve kent hayatına katılımın arttırılması konularında üretilen projelerin odak noktası yeniden işlevlendirmedir (Ersine, 2012). Dönemin şartları gereği sanayi yapıları çevresinde gelişen kentlerde, bu yapıların işlevlerini kaybetmesi ve kapanması üzerine büyük ölçekte kentsel boşluklar oluşmuştur. Bu alanların pasif bir koruma anlayışı ile değerlendirilmesinden ziyade, Riegl'ın "Gelişme değeri" kavramı ile işaret ettiği, kent yaşamının tüm mekânsal izlerinin birlikte korunması yaklaşımıyla yapıların yeniden işlevlendirilerek kent yaşamına kazandıran aktif bir koruma anlayışı benimsenmiştir. Korunan nesnenin nasıl yeniden yorumlandığı, yeniden-programlandığı (re-programming) ve yeniden-mimari (re-architecture) ile dönüştürüldüğü gelecek kuşaklara aktarılan bilginin kalitesini etkileyeceğinden (Cengizkan, 2002) kolektif hafızanın bir parçası olan bu endüstri yapılarının özgün kimlikleriyle ele alınması ve uygun bir işlevle kent hayatına kazandırılması gerekliliği doğmuştur (Trinder ve Föhl, 1992). Tekeli'de (1987) benzer şekilde yeniden işlevlendirmede geçmişi dondurarak korumaya çalışan bir yaklaşımdan ziyade geçmişin unsurlarının yenilenerek eklemlenecek yeni ögelerle kente kazandırılması gerektiğini dile getirmiştir.

Koruma yaklaşımında odaklanılan güncel bir konu olan endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesine istinaden yapılacak işlev değişikliğinin sınırları Venedik Tüzüğü'nde (1964) şu şekilde tanımlanmıştır: "Madde 5 – Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir fakat bu nedenle yapının planı ya da bezemeleri değiştirilmemelidir.

Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir" (Ahunbay, 2011). İçine barındırdığı yapılarla ve çevresiyle kurduğu ilişkinin yansıması olarak oluşan özgün dokusu; dönemin tarihi koşullarını, yaşam tarzını, ekonomik ve teknolojik gücünü temsil eder. Verilecek yeni işlevin belirlenme kriteri olarak; bu özgün dokunun kimliğinin bozulmadan geliştirilmesi ve dönüştürülmesi gerekmektedir.

Sanayi kültürünün izlerini barındıran endüstri yapıları sanayi devrimi ile hızlı bir atış göstermekte ve toplumun sanayi kültürünün bugünü ve geleceği arasında köprü görevi görmektedir. Bir dönemin izlerini taşıyan bu yapıların yıkılması ya da strüktürel olarak korunması yerine, yeniden işlevlendirilerek topluma ve hayata kazandırılması gerekmektedir. Amacın endüstri mirası için koruma ve yaşatma olduğu gerçeğinden sapmadan yeniden işlevlendirme girişimleri, ekonomik getiri için bir bağlayıcı olacaktır. Endüstri mirasının korunması ve ekonomik kazanç elde edilmesi birbirleri ile bağlantılı olan bir döngünün mutlak parçalarıdır (Köksal, 2005).

Sanayi alanlarının tekrardan kullanımının faydalarını Marcus Binney, Francis Machin ve Ken Powell (1990), şu şekilde belirtmektedirler:

- Sanayi yapıları değişmemek üzere inşa edilmiş dayanıklı yapılardır. İyi bakıldıklarında asırlarca yaşayabilirler bu sebeple yeniden kullanım için oldukça elverişlidirler.
- Yapılar ebatları ve konumlanmaları gereği çeşitli kullanımlara imkân sağlarlar.
- Konumlarından ve yapısal şekillerinden dolayı çoğu sektör için ilgi odağı haline gelen yapılardır ve bu anlamda belli prestijleri vardır ve bu da alansal gelişmeyi destekler.
- Çoğunlukla potansiyel olarak verimli yerleşmelerde yapılaşma göstermişlerdir. Doğal su kaynakları, ulaşım kolaylığı, mekânsal büyüklükleri vb. artılarından dolayı büyük ölçekli kentsel projeler içinde önemli sayılabilirler.

2003 tarihli Nizhny Tagil Endüstriyel Miras Tüzüğü (The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage) kapsamında, endüstri mirasının değerlendirilmesinde konusundaki kriterler şu şekilde belirtilmiştir:

- Alanın kentsel ölçek olarak değerlendirilmesinden, ziyade ulusal ve uluslararası ölçekte değerlendirilmesi ve dünyanın sanayi geçmişinin izleri olan bu alanların evrensel olarak değerlendirilmesi gerektiği;
- Anıtlar, birer unsuru oldukları sanayinin uluslararası çalışmalarına da referans olacak şekilde kendi geçmişlerinin izlerini kaybetmeden değerlendirilmesine;
- Alandaki kalıntıların üretim kültürü ile bağdaştırılmasına;
- Alanın parçası oldukları sanayinin bütünü içinde değerlendirilmesine;
- Alanın mimari niteliklerinin ve ekonomik geçmişinin değerlendirilmesine;
- Alanların çalışma ve yaşama geçmişlerinden yeni işlevlerde de bu vurgulanmalarına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

"Dublin İlkeleri'nde" endüstri mirası yapılarını, yerleşmelerini, peyzaj alanlarını ve her türlü endüstri kalıntısını belgelemek ve yeniden kullanımının sağlanması adına önerilen yöntemleri, Selcan Sezer (2013) şu şekilde listelemiştir:

- Endüstriyel miras alanları; mimarisi, işlevi ve yapılı olduğu çevredeki toplum yapısından kaynaklı birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Üretim yöntemlerinin evrensel nitelikte olmasına karşın bazen bölgesel ve dönemsel farklılıklardan dolayı değişimler söz konusudur. Evrensel yöntemler kullanılırken, geleneksel yapının da bilincinde olmak gerekmektedir.
- Mirasın tarihteki yerini anlamak ve onun nasıl korunması gerektiğini bilmek için araştırmak ve belgelemek; üretim dönemini bilmek gereklidir. Bu sebeple, geçmişle alakalı yazılı ve sözlü tüm belgelere ulaşmak önem arz etmektedir.
- Endüstri mirasının tekrardan işlevlendirilme sürecinin odak noktası; yapıyı geçmişin kimliğinden uzaklaştırmadan dönüştürmek olmalıdır. Bunun başarısını sağlayabilmek için; endüstri mirasının teknolojik, tarihsel, sosyokültürel ve sosyoekonomik boyutlarıyla multi-disiplinler olarak ele alınmasıyla gerçek olabilmektedir.
- Endüstri yapılarının değerini anlamak için; bulunduğu yapılı çevrenin makro ölçekte ele alınacak endüstriyel ve sosyoekonomik geçmişi ile ilgili birikime sahip olmak gerekmektedir.

Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesi için geliştirilen bu yaklaşımlar (öneriler), endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde kullanılacak en uygun yöntemin yarışma yöntemi olduğunu işaret etmektedir. Çünkü yarışmalar: birçok katılımcının ürettikleri farklı fikirlerle çözüm çeşitliliğini arttırması, meslek gruplarını yeni arayışlara ve araştırmalara teşvik etmesi, yarışmacıları evrensel boyutta düşünmeye teşvik etmesi, farklı etnik gruplardan kişilerin yarışma ortamında buluşturulması, uluslararası yarışmalar aracılığı ile farklı mimari anlayışların aynı platformda yarıştırılması gibi özellikleriyle; çok sayıda seçeneği gözden geçirip en iyi bulunan tasarımın seçilebilmesine ve farklı meslek gruplarından oluşan ekiplerin gerçekleştirdiği disiplinler arası çalışmalarla bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımların elde edilebilmesine olanak sağlamaktadır. Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde uygulanacak yarışma yönteminin önemli katkılarından bir diğeri de şüphesiz endüstri mirası koruma bilinci konusunda farkındalık oluşturması olacaktır. Daha ilan edilmeden alınan duyumlarla dikkat çekmeye başlayan yarışma alanları, ilan edildikten sonra medya kanalıyla daha geniş kitlelere ulaşmakta ve bir reklam aracı haline gelerek daha çok kişinin dikkatini çekmektedir. Endüstri alanlarında yapılacak yarışmaların daha geniş kitlelere ulaşması demek; bir devrin (sanayi devrimi) anılarının tazelenmesi ve kültürel mirasların korunmasında toplumsal bilincin oluşması demektir.

Bu çalışmanın amacı kültürel kaynaklar üzerine yoğunlaşan kalkınma politikalarında odak noktası haline gelen endüstri yapılarının yeniden işlevlendirmesinde ele alınan yarışma yönteminin uygunluğuna dikkat çekmektir. Dünyada ve Türkiye'de endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde yarışma yönteminin kullanıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Yeni bir konu olmamasına rağmen literatürde endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde aracı bir metot olarak kullanılan yarışma yöntemi üzerinden değerlendiren bir çalışma bulunmamasından dolayı bu alanda farkındalık yaratarak katkı sağlanması hedeflenmiştir. Sözü edilen katkı en geniş açı ile endüstri mirasının korunmasına bir katkıdır. Kevin Lynch "Kent imgesi" kitabında, "Güçlü imgeleri keşfetmek, korumak, algılanabilirliğini arttırmak, doğru işlevi kazandırıp kullanıcıyla buluşturmak, yapının kimliğini ortaya çıkaracağı gibi kolektif belleğin tazelenmesine de katkı sağlayacaktır." yaklaşımı ile anlatmak istediği gibi; bu alanda incelemeye çalıştığımız tüm doktrinsel yazınlar, aslında kimliğe ve kolektif hafızaya referans veren endüstri yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile "yaşayan" mekânsal kimliğin ve "yaşayan" kolektif hafızanın her an tazelenmesi gerçeğini ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde tüm dünyada en iyi örneklerden biri olarak kabul edilen Zeche Zollverein Maden Kompleksi ile yeniden işlevlendirilmesi için birçok çalışma yapılan fakat hala âtıl durumda olan Merkez Lavuar Alanı örneklemleri üzerinden karşılaştırmalı bir durum çalışması yapılmaktadır. Ele alınan örneklemler benzer işlevleri, endüstri mirası olarak tescillenmiş olmalarının yanı sıra bölge ekonomisinin lokomotifi olma ve değerlendirme çalışmaları kapsamında yarışma yöntemini kullanmış olmaları sebebiyle seçilmiştir.

Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde neoliberal politikalar sonucu ortaya konan bölgesel kalkınma politikaları kapsamında yeniden işlevlendirme stratejileri, yalnız ekonomik getiri için ele alındığında "kültür endüstrisi" ve "endüstriyel kültür turizmi" ideolojilerini doğurmakta ve endüstri mirasının soyut bileşenlerini (kimlik, hafıza) önemsiz göstermektedir. Bu yüzden endüstri mirasını yeniden değerlendirme yaklaşımlarında ekonomik getiri ve koruma arasındaki hassas dengeye dikkat çekilerek tez kapsamında ele alınan örneklemler; sürdürülebilir bölgesel kalkınma politikalarının ekseninde ekolojik, sosyal, kültürel planlamalar ile bütüncül bir şekilde ele alınarak ekonomik fayda sağlayan stratejiler üzerinden irdelenecektir. Endüstri mirasının koruma ve yaşatma gerçeğinden sapmadan kalkınma politikalarında ele alınan stratejilerde aracı bir metot olarak başvurulan yarışma yöntemini kazanımlarının değerlendirilecektir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesinin tanımlanması için literatürde bulunan kavramlara ilişkin birincil kaynaklar, dijital yayınlar ve resmî kurumların internet sayfaları kullanılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında bilgisayar programları (Photoshop, Autocad) kullanılarak hazırlanan görsellerle örneklemlerin yaşadığı dönüşümler belgelenmiştir. Çalışmanın sonunda örneklemler öznelinde aktarılan dönüşümler karşılaştırmalı durum çalışması yöntemine uygun olarak tablolar ile desteklenmiştir.

4. BÖLGESEL VE EKONOMİK KALKINMA MODELİ OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Rönesans ile başlayan Fransız devrimi ile devam eden gelişmeler, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretim alanındaki teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan Endüstri Devrimi ile devam etmiştir. Toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarında radikal ve keskin değişimlere yol açan endüstri devrimi, tarihin akışını değiştirecek bir dizi olayları beraberinde getirmiştir. Endüstrileşme ile ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı ülkeler arasında rekabetçiliği arttırmış ve bu yarış dünya geneline yayılarak şiddet ve gerilim arka planının oluşmasına sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), 1930'lardaki Büyük Ekonomik Buhran Dönemi, 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi, 1934'te Avusturya'da işçi ayaklanmalarının başlaması, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) gibi tarihe yön veren büyük olaylar endüstrileşme yarışının bir sonucu olarak birbiriyle ilintili olarak devam ederken aynı zamanda küresel politik ve ekonomik gelişmelerin yönlendiricisi olmuştur. Diğer bir taraftan genel olarak Avrupa'da yaşanan ve Avrupa'yı etkisi altına alan bu değişim ve gerilimler; Max Horkheimer, Thedor W. Adorno, Leo Lowenthal, Herbert Marcuse, Erich Fromm gibi düşünürlerin zorunlu olarak Amerika'ya gitmelerine sebep olurken, bu zorunlu göç post-modern toplum ve kent, kitle toplumu, kültür endüstrisi ve tüketim toplumu konusundaki ilk sistematik çalışmaları yapmalarına ortam oluşturmuştur (Best ve Kellner, 2011). Savaşların, ayaklanmaların, küresel ekonomik krizlerin, küresel inovasyonların doğurduğu gelişmeler yalnız politik ve ekonomik değişimleri değil aynı zamanda toplumsal anlayış değişimlerini de beraberinde getirmiştir.

Yirminci yüzyılın başlarına (1920'ler) gelindiğinde Henry Ford'un otomobil üretiminde giriştiği çabaların ortaya koyduğu Fordizm, kitle üretim ve kitle tüketim tarzlarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında endüstrileşme yeni üretim biçimleriyle kapitalizme doğru yönelirken; bu fordist üretim biçiminin getirdiği kayar bant sisteminin kullanılması üretim kapasitesini ciddi oranlarda arttırmış, üretimi standartlaştırmış ve herkesin ürüne ulaşabilme olanağını sunmuştur. 1960'lı yıllara gelindiğinde Fordizm, standartlaşan üretimin farklı tüketici istekleriyle ortaya çıkan üretim ihtiyacına hızlı ve verimli bir şekilde yetişememeye başlamasıyla krize

girmiştir. 1970'li yıllarda krizin etkisiyle ekonomik yeniden yapılanma dönemi başlamıştır. Yüksek kapasiteli ihtiyaç planında Fordist üretime karşı; tüketici taleplerini karşılayabilmek adına üretimin daha esnek bir modelde yerine getirildiği emek, işgücü, ürünler, makineleşme ve tüketim kalıplarında daha esnek uzmanlaşmanın sağlandığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın olarak kullanıldığı Post-Fordist üretim şekli benimsenmiştir (Harvey, 1990). 1970'li yıllardaki bu üretim biçimindeki değişim, teknolojideki yenilikler ve kentlerdeki yenilenmeler toplumda modernist bir yaşayıştan post-modernist yaşayış evresine geçişi tanımlarken; post-modern kent mekânının kurgusu, üretim ve tüketim anlayışları küreselleşme olgusunu belirginleştirmiştir, küreselleşmenin ekseninde 1980'li yıllara gelindiğinde neoliberal politikalar ortaya çıkmıştır. Neoliberalleşmenin ideolojik düşünce ve ekonomik sonucu olarak; "dünya kenti" ile "küresel kent" tanımları hemen hemen tüm dünya ülkelerinde hâkim kılınmaya çalışılmıştır. Dünya ekonomisinde bu anlayışla birlikte gelişen dönüşümlerin, serbest piyasa aracılığıyla kaçınılmaz olduğu gerekçe gösterilerek yaygınlaştırılmıştır. Dünya üzerindeki üretim şekillerinin post-fordist döneme geçişi ile ekonominin yenilenmesi, sanayi düzeninin merkezlerden çevre ülkelere mahallileştirilmesi ve bu değişimlere karşın finans ile hizmet sektöründeki gelişmelerden sonra ülkelerin, küresel boyutta ancak küresel kentler ile süreci yönetebileceği fikri öne sürülmüştür. Bu sebeple; ulus devletlerinin değil de kentlerin, bölgelerin yeni ekonomiye dahil edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Öktem, 2006). Neoliberalizmin kendini en etkin gösterdiği yer olarak "kent", sermayenin tekrardan oluşumuna yönelik getiri/rant kavramı ön planda tutulduğu kentsel politikaların ortasında kalmıştır. Bu yeni politika, kullanılan ürünler, teknoloji, hayat tarzları ve seyahat etme biçimlerinde değişiklikler meydana getirmiş; kâr elde edilebilecek yeni mekânların ortaya çıkarılmasına ve yine kâr elde etme güdüsüyle bağlantılı olarak yeni "kültürel" ortamların yaratılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, kültür de ekonomik bir faaliyet olarak görülmeye başlanarak kapitalistler ve girişimciler için kârlı bir yatırım sahası hâline gelmiştir (Harvey, 1990). Önceki dönemlerde (1950'li ve 1960'lı yıllar) kültürel kaynakların ekonomik kalkınma amacı doğrultusunda nasıl kullanılacağına dair yerleşik bir düşünce yokken kültürel politikalar toplumsal ve politik gündemlere hizmet etmiştir. Başka bir deyişle kültürel kaynakların ekonomik yapılanmalar için kullanılması neoliberal politikalar doğrultusunda ortaya çıkmıştır (Kong, 2010). Ekonomik kalkınma aracı olarak kültürel etkileşimlerin kullanılması, özellikle gelişmiş ülkelerdeki üretim faaliyetlerinden daha esnek yapıda olan bilgi, tasarım ve hizmete dayalı faaliyetlere geçişi yansıtmaktadır.

Tarihte yaşanan gelişmelere paralel olarak değişen üretim biçimleri ve keşfedilen yeni kaynaklar ile geleneksel üretim alanları gerileme sürecine girmiş ve geleneksel üretime devam eden endüstri yapıları işlevlerini kaybetmeye başlamıştır. Üretimdeki değişikliklerin getirdiği kentsel ve yönetsel politikalar ile yeni endüstri yapıları kent çeperlerinde konumlandırılmış ve eski üretim alanları da merkezi konumlarından şehrin dış noktalarına taşınmaya başlamıştır. Kent içinde endüstrileşmenin kalıntılarında ciddi anlamda bir artış ortaya çıkmıştır (Hospers, 2002). Üretimin ihtiyaçları doğrultusunda genellikle kent merkezlerinde, su kenarlarında ya da ulaşım ağlarına yakın konumlandırılan, büyük ölçekte alanlara sahip ve mülkiyeti devlete ait olan endüstri alanları sahip olduğu avantajları sebebiyle önceleri karlılık hesapları dışında tutulurken kültür odaklı ekonomik kalkınma politikalarının ortaya çıkmasıyla sermaye piyasalarının ilgisini çekmeye başlamıştır (Severcan, 2012). Bu gelişmelerle eş zamanlı uluslararası platformlarda tartışılan endüstri yapılarının geleceği, sanayide gelişmişliğin göstergesi ve endüstri toplumunun bir başarısı olarak kültürel miras kapsamına alınmıştır. Endüstrinin tüm bileşenleriyle ele alındığı "Endüstri Arkeolojisi" ve üretimi büyük ölçüde zayıflamış endüstri alanları Avrupa ekonomisinin ilgi odağı olmaya başlamışlardır (Hospers, 2002). Kültürel kaynakların, kent kalkınmasına ortam hazırlayan varlıklar olarak görülmesi ile miras kapsamındaki endüstri alanları, kalkınmaya destek sağlamak isteyenler için kültürel faaliyetlerle cazip mekanlar sunarak kent kültür mirasının önemli bir parçası olmuş ve sunduğu kültürel amaçlar ile kültürel üretime katkı sağlayan yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Kültürel kaynaklar yoluyla ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla yerel yönetimler, merkezi yönetimler ve uluslararası düzeyde Avrupa Birliği bu konuda girişimlerde bulunmuştur. En bilinen örneklerinden biri de Avrupa Kültür Başkenti yarışmasıdır (Mercer, 2006).

Endüstrinin inovasyonlarla geldiği noktada fabrikaların şehrin çeperine desantralize edilmesi sonucu kent içinde kalan eski sanayi alanlarının yeniden işlevlendirilmesi yaygın bir pratiktir. Fakat ekonomik ve politik gelişmeler yeniden işlevlendirme pratiği ilgili alanların korunması ve kültürel miras olarak kente kazandırılması amacının dışında başka amaçlara da hizmet etmektedir. Küresel ortamda fiziksel mekânsal engellerin öneminin giderek azalması, sermayenin mekânsal içeriğin özgünlüğüne olan duyarlılığını arttırmıştır (Harvey, 1990). Kentin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişiminden ziyade kendine özgü mimari yapıları, tarihi ve yapılı çevredeki karakteristik özellikleri giderek ön plana çıkmaya başlamıştır. Dünya çapında söz sahibi olmaya çalışan yönetimler, kentin mekânsal içeriğinin

özgünlüğünü ortaya koyan değerlerini; uluslararası kurumları, küresel sermayeyi, nitelikli iş gücünü ve ziyaretçileri kente çekecek farklı bir imaj oluşturmanın aracı olarak görmeye başlamışlardır. Yani kitlesel ölçekte "pazarlanabilirlik" ve "imaj sahibi olma" geçerlilik kazanmıştır. Tüketim toplumunun karakteristiği olan ürün ve hizmetlerdeki farklı olana yönelme, kentler içinde benzer bir anlam teşkil etmeye başlamış ve kentler farklı bir imaj kazanma, kimliklerini koruma ve öne çıkarma noktasında "marka kent" olmaya zorlanmıştır. Diğer bir deyişle, küresel ortama ayak uydurabilmek ve küresel kent ağına katılabilmek için ülkeler arasında markalaşma yarışı başlamıştır. Yerel kimliklerin yeniden keşfine, yerel potansiyellerin kullanılmasına, kente özgü ayırt edici göstergelerin açığa çıkarılmasına odaklanan politikalar küresel ortamda rekabet etmenin önemli bir aracı haline gelmiştir (Özerk ve Yüksekli, 2011). Kentlerin kendi öz kaynaklarıyla, geleneksel ekonomik güçleriyle ve sosyo-kültürel karakterleriyle küresel platformlarda fark yaratma çabası eşleştiğinde işlevini kaybetmiş ve terkedilmiş endüstri alanları "yerelleşme" görüşünün en açık yansıtabileceği alanlar olarak bölgesel ve ekonomik kalkınmada bir model olarak benimsenmiştir. Geleneksel değerlerin yeniden değerlendirilmesi yerel güçlenme için bir fırsat sunarken; endüstri geçmişinin miras olarak önemine vurguyu arttırmaktadır.

Endüstri alanlarının yeniden işlevlendirilerek kente kazanımının sağlanması amacıyla ilk başlarda bölgesel rekabet gücünü yükseltmek için özellikle ağır sanayiyi rasyonelleştirme girişimlerinde bulunulurken, daha sonra ise bu savunma stratejileri yerine ilerici (girişimci) yaklaşımlar tercih edilmeye başlanmıştır. Endüstri alanlarının yapısal ve çevresel problemlerinin çözümü, daha çok "girişimcilik" ve "yenilikçilik" kavramlarıyla özleşecek yerel politikalar doğrultusunda geliştirilmiş ve bu süreçte turizmin yeni biçimi olarak "endüstriyel miras turizmi" ortaya çıkmıştır. Girişimci ve yenilikçi politikalarla devreye giren turizm ideolojisi yerel halkın kimliğini ön plana çıkarırken, endüstriyel geçmişin değerlerine dikkat çekmekte ve küreselleşmenin getirdiği "dünya kenti" görünüşünden sıyrılarak yerelleşmeyi teşvik etmektedir. Başka bir deyişle; geleneksel özellikleriyle ön plana çıkma, marka kent olma yolunda endüstriyel turizm, kentlerin imajını ve işlevini iyileştirme potansiyeli taşımaktadır (Hospers, 2002; Xie, 2005). Fakat buraya kadar aktardığımız bilgilerin ışığında gelinen nokta kritik bir çizgidedir. Küreselleşme ekseninde gelişen neoliberal politikalardan biri olarak "endüstri kültürü" sadece turizm ideolojisine odaklanarak geliştirildiğinde; endüstri mirasının önemini vurgulamanın tam tersine Max Horkheimer, Thedor W. Adorno gibi düşünürlerin fikirlerini kanıtlar nitelikte

endüstri mirasını/kültürünü metalaşma noktasına taşımaktadır. Endüstriyel turizm, ekonomik kalkınmanın bir aracı olduğu gibi endüstri mirasının öne çıkmasında da bir aracı bir rol üstlenmeli, yeniden işlevlendirme çalışmalarının amacı olmamalıdır. Çünkü ekonomik ve politik gelişmelerle çizilen çerçevede endüstriyel turizm, küresel hizmet ekonomisi ile yüz yüze gelen çöküntü endüstri alanlarının tüm problemlerini çözme noktasına erişememekte sadece ekonomiye hizmet etmektedir. Endüstriyel miras turizmi, kent ölçeğindeki bölgesel yeniden yapılandırma stratejilerinde, sosyal ve ekonomik hedefler arasındaki dengeyi sağlayan bir araç olarak ele alınmalıdır (Hospers, 2002; Xie, 2005). Endüstri mirası "turizm" ideolojisinin ötesinde, farklı hizmet sektörleri olarak da yeniden işlevlendirilmekte ve fayda ekonomisine farklı bir açıdan da katkı sağlayabilmektedir.

Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi, endüstrileşme sürecinin içerisinde de uygulanan bir yöntem olmuştur. Kuruluş amacına uygun hizmet süresi dolan endüstri yapıları farklı üretimler için kullanılmış ve yeni işlevlere adapte edilmiştir. Başka bir deyişle; geçmişte kuruluş amacının dışında farklı üretimler için yeniden adapte edilen endüstri yapıları için adaptasyon olgusu yeni bir durum değildir. Yirminci yüzyılın sonlarında neoliberal politikaların ortaya çıkardığı kültürel kaynak işletmeciliği, geçmişte endüstri içi yeni işlevlere adapte edilen endüstri yapılarının, endüstri dışı (konut, ofis, eğlence merkezi gibi) kullanımlara adapte edilmesine dönüşmüştür (Falk, 2000; Kıraç, 2013). Üretimde rasyonel değişiklerin geldiği noktada kent içerisindeki bu alanların üretim eylemini devam ettirmeleri mümkün olmadığı ve turistik amaçlarla restore edilerek anıtsal olarak korunmalarının bölgesel yenilenme ve kalkınmaya köklü bir katkısı olmayacağının bilinciyle; endüstri dışı, çeşitli ve kapsamlı yeni işlevlerle yeniden kullanılması daha etkili bir strateji olmaktadır. Jane Jacobs'un "yeni fikirler eski binaları kullanmalı" ifadesi karşılıklı fayda ekonomisine dayalı bu yönelimin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir (Hospers, 2002). Yeni hizmet etkinliklerinde kullanılmak amacıyla yeniden işlevlendirilen endüstri mirasının dünya genelinde, özelikle Avrupa ve Amerika'da, birçok başarılı örneği bulunmakta ve Jacobs'un ifadesinin pratikte nasıl uygulanabileceğini göstermektedir (Cortie, 1997; Parent, 2000; Kirkwood, 2001; Hospers, 2002). Eski fabrika ve depoların stüdyolara, ofislere, mağazalara dönüştürüldüğü New York'un SoHo'su ve Vancouver'ın Yaletown'u; yeni teknolojiler üzerine çalışmalara yoğunlaşan girişimcilerin araştırma ve konaklama ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri komplekslerin geliştirildiği Amsterdam, Hamburg ve Essen şehirleri; bölge dışından alışveriş yapanları çekmek için büyük alışveriş

merkezlerine dönüştürülen Sheffield ve Oberhausen örnekleri endüstri mirasına verilebilecek işlevlerin çeşitliliğini gözler önüne sermektedir (Richardson ve Belt, 2001). Endüstriyel mirasın yeniden kullanımı sanatsal, girişimcilik, araştırma ve perakendecilik işlevleriyle sınırlı kalmayarak; konferans salonlarının, çağrı merkezlerinin ve finansal hizmet sağlayıcılarının yeni adresi haline gelmiştir.

Dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimlerine geçmişten referans veren ve sonraki nesillere geçmişin izinin aktarılmasını sağlayan endüstri yapılarının; zamanın değişen şartları karşısında yetersiz kalmasıyla doğurduğu kentsel ve toplumsal problemlerin çözümü kentin soyut ve somut bileşenlerinin sürdürülebilirliği anlamında önem arz etmektedir. Sanayi kültürünün bugünü ve geleceği arasında köprü görevi gören ve miras olarak tanımlanan yapıları, aynı zamanda sanayi ile kimlik kazanan ülkelerin, küresel ortamda kentsel gelişimde özgün ve farklı yönlerini koymasının bir aracıdır. Küresel ekonomik savaşta ülkelerin kendine özgü mimari yapıları, tarihi ve yapılı çevredeki karakteristik özelliklerinin ön planda tutularak, yerel kimliklerin vurgulanması ihtiyacı; endüstri miraslarının yeniden işlevlendirilerek topluma ve hayata kazandırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Fakat daha önce detaylı olarak bahsettiğimiz neoliberal görüşün, kültürel kaynak işletmeciliği olarak dayattığı kalkınma politikasının endüstriyel miras turizm ideolojisine odaklanarak yapılan çalışmaların ekonomiye olan katkısı kısıtlı bir katkıdır. Endüstri alanlarının kentte yarattığı çevresel, toplumsal ve kültürel problemler bu alanların kalkınma politikaları üzerinden yeniden kullanımının sağlanması noktasında yarattığı problemlerin detaylı ve bütüncül olarak ele alınmasıyla çözüme kavuşturulabilir ve imajlarını düzeltebilir.

Bu doğrultuda küresel ortamda sınırlı kaynaklar ile rekabet eden yönetimlerin uzlaştığı stratejik yaklaşımlar şu şekildedir: İlk yaklaşım endüstri alanlarının ekonomik yapıdaki baskın yeri göz önüne alınarak bu alanlara yapılacak müdahalede de ekonomik yapının çeşitlenmesinde etkili olan ve üretim sanayisindeki istihdam boşluğunu telafi eden yeni işlevlerin geliştirilmesi yaklaşımdır. Bir diğer yaklaşım ise; yeni işlevlerle kültür, sanat ve yaratıcılığın olgunlaşmasına zemin hazırlayacak; kentlerin daha "yaşanabilir ve çalışılabilir" yerler haline getirilmesi yaklaşımıdır. Endüstri alanlarının dönüştürülme stratejilerinde yine kendi doğurduğu problemlerin bahsetmiş olduğumuz iki yaklaşım üzerinden ilerletilmesi hayat kalitesi, kamusal alan, kentsel kimlik, sosyal bütünlük,

topluluğun gelişimi ve sürdürülebilir ekolojik gelişimi de kapsamaktadır. Özet olarak; amacın endüstri mirası için koruma ve yaşatma olduğu gerçeğinden sapmadan yeniden işlevlendirme girişimleri; ekolojik, sosyal ve kültürel parametreleri üzerinden yapılacak stratejik ve bütüncül planlamalar ile bölgesel kalkınma ve ekonomik getiri için bir bağlayıcı olarak görülmektedir. Yeniden kullanımın ana felsefesi şudur; "kentlerin zengin kaynak ve değerleri toplumu besler ve yeniden canlandırabilir. Kentlere ait gelişmiş çevre ve yeni iş imkânları topluma sürdürülebilir bir fayda sağlar." (Stratton, 2000; Taggard, 2000; Kıraç, 2013) Fiziksel yenilemenin aksine yeniden kullanım mevcut kent dokusundan başlayarak, bunu doğal bir biçimde çevresel, sosyal ve kültürel yönden iyileştirerek ekonomik kaygıların giderilmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden kültürel ve ekonomik gelişimin sürdürülebilirliğinin sağlanması için yapılabilecek yeniden işlevlendirme çalışmalarının ekolojik, sosyal ve kültürel planlamalar ekseninde ayrı ayrı detaylandırmak gerekmektedir.

Ekolojik Planlamalar: Endüstri alanlarının yarattığı çevresel kirliliği ortadan kaldırmak, yeşil alanlar yaratmak ve sağlık bir yaşam alanı sunmak amacıyla; peyzajın yeniden üretimini, ekolojik iyileştirme ve yenilemeyi, parçalı durumdaki açık alanların bütünleştirilmesini, biyolojik çeşitliliğin korunmasını ele alan yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar kent ve doğanın entegrasyonunun sağlanması, kültür ve doğanın birleştirilmesi kentin sürekli değişim ve gelişim isteyen kamusal yeşil alan ihtiyacının giderilmesi üzerine gelişmiştir. Endüstri alanları ekolojik planlamalar doğrultusunda endüstriyel parklar endüstri peyzajında kent parkları olarak yeni işlev kazanmıştır.

Sosyal Planlamalar: Endüstrinin gelişimi ile insan gücüne duygulan ihtiyacın artması sonucunda gelişen hızlı ve yoğun işçi göçleri, sosyal ihtiyaçların giderilmesi noktasında endüstri yapıları çevresinde gelişen işçi konutları ve sosyal tesisleri bölge üzerinde doğal yollardan bir sınıfsal durum yaratmıştır. Yoğun endüstri döneminde mavi yakalıların baskın olduğu bu alanlar, yeniden işlevlendirme planlamalarında istihdamın devamlılığını sağlama noktasında beyaz yakalar yönünde devam ettirilmiştir. Aynı zamanda mavi yakalar için geliştirilen düşük kaliteli barınma ve yaşama alanlarının yenilenerek çevresel imajın iyileştirilmiş ve yaşam kalitesinin yükselmesi sağlanmıştır.

Kültürel Planlamalar: Yirminci yüzyılın sonlarında işlevini yitiren ve terk edilen ağır sanayi ve kömür işletmelerinden oluşan endüstri alanları yapısal ve bölgesel ölçekte; teknik ve

endüstri müzeleri, çok amaçlı kültür merkezleri, eğlence ve dinlence yerleri, kamu mekânları, ofis birimleri, eğitim birimleri vb. olarak yeniden işlevlendirilmesi çok yaygın kullanılan bir yöntemdir. Endüstri yapılarının büyük ölçekteki ebatları, yapı içerisindeki mekânsal kurgu ve karakteristik tasarımları kültürel-tarihi zenginlikleri sunmak için elverişli ortam yaratmaktadır. Tarih ve kültürün harmanlanarak bütüne yansıtıldığı alanlar yerli ve yabancı turizmi geliştirici etkisini ortaya çıkarırken bir diğer taraftan da eğitim, iş ve kamusal alanlarıyla "yaşam alanlarına" dönüştürülmektedir.

Neoliberal politikaların doğurduğu kültürel kaynak işletmeciliğinin, yönetimlerin küresel ortamda rekabet etme çabalarında yerelleşme ve kimlik kaygılarının ön plana çıkmasıyla odak noktasına gelen endüstri alanları; yarattığı çevresel ve toplumsal problemleriyle ele alınarak bölgesel imajın iyileştirilmesi, mirasların kültürel değerleriyle ortaya konması ve bu şekilde ekonomik gelişime katkı sağlaması noktasında bölgesel ve ekonomik kalkınma modeli olarak yeniden işlevlendirme stratejilerini ortaya çıkarmıştır. Yine endüstrinin getirdiği problem parametreleri üzerinden ele alınan bu stratejiler ekolojik, sosyal ve kültürel planlamalar şeklindedir. Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde dikkate alınacak bu parametreler ekonomik kalkınma modelinin ve mirasın sürdürülebilir değişime olanak sağlayıp sağlanmayacağı noktasında kritik bir çizgidir. Sürdürülebilir gelişimin temel ilkesi olan uzun vadeli ve bütüncül planlamalardır. Planlama stratejilerine ek olarak çoklu paydaş katılımı sürdürülebilir gelişimin bir diğer ilkesidir. Toplum tarafından benimsenen, kamu ve özel sektör desteği alan çok aktörlü çalışmalar mirasın doğru değerlendirilmesi ve yönetilmesi açısından önemlidir. Ancak bu şekilde küreselleşen dünyada, yerel değerlerin gelişimi güvence altına alınabilir, kimlikler korunabilir. Tez kapsamında incelenen örneklemlerdeki dönüşümler bu parametreler ve stratejiler üzerinden değerlendirilerek olumlu ve olumsuz sonuçları ele alınacaktır.

5. ENDÜSTRİ MİRASININ YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE İKİ ÖRNEK: ALMANYA ZECHE ZOLLVEREİN MADEN KOMPLEKSİ VE TÜRKİYE ZONGULDAK MERKEZ LAVUAR ALANI

Genel anlamda on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştiği kabul edilen endüstri devriminin, ani bir olaydan ziyade tarihsel süreçte koşulları ve ortamı hazırlanmış bir oluşum olduğu belirtilmektedir (Hançerlioğlu, 1981). Bu oluşum süreci göz önüne alındığında on altıncı ve on sekizinci yüzyıllar arasına dayanan bir süreçten bahsedilmektedir. İngiltere'deki sanayi ihracatı, nehirlere ulaşımın kolay olması ve geniş demiryolu ağının olması gibi avantajlarla endüstrileşmenin kıvılcımını sağlamıştır (Hobsbawm, 1998). İngiltere'de başlayan bu gelişmeler on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren, Almanya, Fransa, Belçika gibi Avrupa ülkeleri ve ABD'ye yayılmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında ise İtalya, Hollanda, Japonya ve Rusya' da endüstri devrimiyle tanışmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu gelişmeler, devletin içinde bulunduğu siyasi gelişmeler yüzünden, biraz geç fark edilmiş olsa da kısa sürede bu değişime ayak uydurulmaya çalışılmıştır. Deniz yolu ve demiryolu taşımacılığında buhara dayalı yenilemelerle devrimin getirdiği teknolojik gelişmeleri takip etmeye başlamıştır (Çatma, 2006). İngiltere'nin öncülük ettiği bu devrim, üretim tekniğindeki köklü değişiklikler ile toplumun sosyal ve ekonomik yapısını ciddi ölçüde değiştirmiştir.

Endüstri devrimi sosyolojik olarak toplumda yeni sosyal katmanlar yaratarak yeni kavramlar üretmiş, yeni yaşam ve anlayış biçimiyle sosyal bir gerçeklik olarak bütünüyle bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Endüstri devriminin bu dönüştürücülüğü toplumla sınırlı kalmayarak, toplumun mekânsal yaşam alanını da endüstrileşmenin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Toplumun en etkin mekânsal yaşam alanı olarak kentlerde; endüstrileşmeyle yaşanan gelişmeler çerçevesinde büyük ölçüde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu büyük değişimler o dönemin aynı zamanda kentleşme devrimi olarak da adlandırılmasını sağlamıştır. Üretim için gerekli ham maddenin tedariği veya üretilen ürünün ticareti için ulaşım ağlarının gelişmesi-geliştirilmesinin gerekliliğinin farkına varılmıştır. Endüstri alanlarında ilk etapta kullanılan rüzgâr, odun, su gibi doğal enerji kaynaklarının yetersiz gelmesi ve kömürün de keşfi ile maden ocaklarından çıkarılan taş kömürü kullanılmaya başlanmıştır. Taş kömürünün çıkarılmasının ve taşınmasının zor

olması, ilk olarak kentsel ölçekte karayolu taşımacılığında yenilemelere gidilmesine, ardından akarsu taşımacılığının önem kazanmasına son olarak da yeni demiryollarının yapılmasına ve eskilerinin yenilenmesine sebep olmuştur. Taş kömürü taşımacılığının zor ve maliyetli olması, endüstri yapılarının konumlanacağı yere kadar etki etmiştir. Yeni endüstri yapıları bu ulaşım araçları ve enerji kaynaklarının etrafında konumlanmaya başlamıştır. Hammaddelerin çıkarılmasında insan gücü de göz önüne alındığında, iş gücü talebinin kolay ve ucuz sağlanabildiği yerler olmasına dikkat edilmiş ya da endüstri yapılarının çevresinde işçi mahallelerinin oluşmasına ve işçi lojmanlarının yapılmasına yol açmıştır. Sanayileşmenin doğurduğu ihtiyaçlar doğrultusunda kentin ulaşım, yönetim ve teknolojik olarak imkanlarının geliştirilmesi ile kırsal alanlar göç veren bir kimliğe bürünürken, kent merkezleri de göç alan ve sürekli büyüme eğiliminde olan mekanlara dönüşmüştür. Kentlerin genişleme ve büyüme sürecinde yeni ihtiyaçları ortaya çıkarken; hızlı ve kontrolsüz göçler sonucu endüstri odaklı ekonomik politikaların gerisinde kalan kentsel politikalar kentleri; yeni sorunların biriktiği bir mekâna dönüştürmüştür (Akkar, 2006; Köktürk ve Köktürk, 2007; Göz, 2008). Kısaca endüstri devrimi ile kent yönetimsel, çevresel, sosyolojik problemlerin yeni merkezi konumuna gelmiştir.

Endüstrileşmenin kendini en baskın gösterdiği alan olarak ekonomide, üretimin ortaya çıkardığı rekabetçilik olgusu ile ülkeler arasında gerilim oluşurken; bu gerilimler dünya savaşlarına, ayaklanmalara ve düşünce göçlerine sebep olmuştur. Endüstrileşme paralelinde gelişen ve dönüm noktası yaratan tarihi olayların yaşanması (Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı), toplumsal anlayışların değişmesi (İşçi ayaklanmaları, Nazilerin iktidara gelmesi vb.), teknolojik gelişmeler ile üretim biçiminin sürekli bir değişim/gelişim içinde olması (kitlesel birikim anlayışından esnek birikim anlayışına geçilmesi) ve yeni doğal kaynakların (petrol, doğalgaz vb.) keşfedilmesi gibi politik, ekonomik ve sosyolojik gelişmeler küreselleşme olgusunu belirginleştirirken, kent içindeki geleneksel üretime yatkın olan endüstri alanlarını olumsuz yönde etkilemiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde teknolojik ilerlemeler sonucunda değişen üretim biçimine göre yeni fabrikalar kent merkezlerinden şehrin dışında konumlandırılmaya başlanmış ve kent içindeki endüstri yapıları işlevini kaybetme noktasına gelmiştir. Küresel ekonomik gelişmeler ile 1970'li yıllara gelindiğinde; özellikle Avrupa'da ve gelişmiş ülkelerin üretim ve pazar alanı olan gelişmekte olan ülkeler genelinde üretimde kar oranlarının azalması, işsizlik gibi ekonomide bunalım yaratan durumlara alternatif olarak "yapısal uyum" ve "istikrar" adı altında

neoliberal politikalar ortaya konmuştur. Eş zamanlı yaşanan gelişmelerde yeni üretim biçimine entegrasyonu sağlanamayan ve zamanla işlevlerini kaybeden eski endüstri alanları ilk zamanlarda endüstrinin ürettiği çevresel problemlerden dolayı bir nevi hastalık olarak görülürken; endüstri toplumunun başarısının göstergesi olarak miras olarak önem kazanmaya başlamıştır. Kâr odaklı neoliberal politikaların doğurduğu "kültürel" kalkınma stratejisi ve küreselleşmeyle aynılaşan kentlerin kimlik ve yerelleşme ideolojileriyle farklılıklarını ortaya koyma isteği yönetimleri yerel kaynakların ön planda tutulduğu kültürel ekonomik kalkınma politikalarına yöneltirken, kent ölçeğinde geniş ve merkezi alanlarda konumlanan eski endüstri yapılarını da önemli bir yatırım sahası olarak ön plana çıkmıştır. Endüstrinin soyut bileşenlerinin (dehası, duygusallığı, hırsı), fiziki dünya da ortaya koyduğu somut bileşenleriyle (fabrikalar, iş yerleri, evler, makinalar) birlikte ele alındığında toplumun aktif bir eylemi olarak "endüstriyel kültür"; çevresel kirliliğinin sembolü haline gelen ve enkaz yığını olarak görülen endüstri yapılarının aslında insan gayretinin bir sonucu olan gelişmişliğin ve önemli başarıların çıkışını ifade etmektedir (Kıraç, 2013). Kültürel önemi üzerinden yeni kullanımlara adapte edilen endüstri mirasları, kentte biriktirdiği sorunların geniş kapsamlı olarak (çevresel bozulmalar, ekolojik bozulmalar, sosyolojik bozulmalar) ele alınmasıyla çevresel iyileştirme ve ekonomiye katkı sağlamakta; yeni kullanımlar bölgenin endüstri sonrası kaybettiği canlılığını geri kazanmasıyla sürdürülebilir fayda sağlamaktadır.

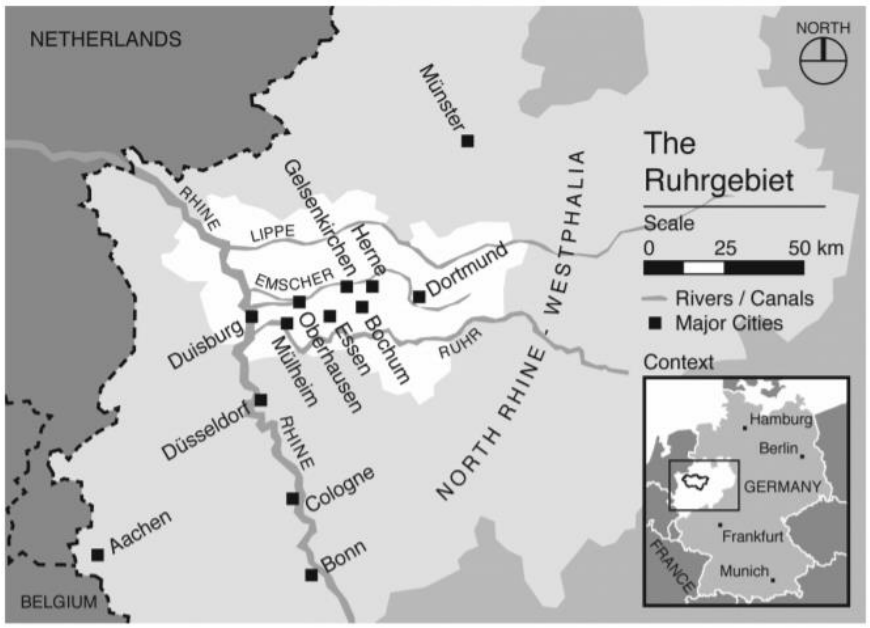
Endüstri devrimi ile üretimin en önemli ihtiyacı olan hammaddenin kömür madenciliği üzerinden sağlanması, kömür madenlerini kalkınmanın temel unsurlarından biri haline getirmiştir. Madencilikte iş gücüne duyulan ihtiyacın fazla olması sebebiyle yoğun ve sürekli işçi göçleri yaşanmıştır. Göçler sonucu ortaya çıkan zorunlu ihtiyaçlar (konut, altyapı vb.), düzensiz ve kötü fiziksel koşullarda sağlanan geçici çözümlerle çözülmeye çalışmıştır. Düşük gelirli işçi sınıfının giderek yoğunlaştığı kent merkezleri toplumsal ve kültürel bozulmaların keskin hissedilmeye başladığı yerlere dönüşmüştür. Kömür madenciliği ülkelerin kalkınmalarında ve yaşam standartlarında belirleyici olma boyutuyla öne çıkmaktadır. Tezin odak noktası olan endüstriyel mirasın örneklemleri de bu noktada, endüstri devrimi sonrası üretimin en temel ihtiyaçlarından biri olan kömürün çıkarıldığı ve bölgesel öncü olma özelliğini kazanmış olan Almanya Ruhr Bölgesi'nde bulunan Zeche Zollverein Maden Kompleksi ile Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Zonguldak Merkez Lavuar (Kömür Yıkama) Alanı seçilmiştir.

Örneklem olarak aldığımız Zeche Zollverein Maden Kompleksi; on dokuzuncu yüzyılda endüstri devriminin oluşturduğu ivme ile kömür, demir ve çelikte Avrupa'nın en büyük endüstri bölgesi olma unvanını kazanmış Ruhr Bölgesinde bulunmaktadır. Devrim ile Almanya'nın tarihsel, politik, ekonomik ve sosyolojik yaşamında ekonomik lokomotifi konumu olma özelliğini kazanan Ruhr Bölgesi; post-modern toplumda da endüstri kimliğini ön planda tutarak geliştirdiği planlama ve stratejilerle sanayinin ürettiği toplumsal ve fiziksel problemleri uzun vadeli sürdürülebilir planlamalarla ekonomik kalkınmadaki etkin pozisyonunu korumaya devam etmiştir. Ruhr Bölgesi'ndeki on yedi şehri kapsayan (Son olarak üç şehrin daha katılmasıyla yirmi şehir olmuştur.) sanayinin bozulmuş manzaralarının ekolojik, sosyal ve kültürel parametreleri üzerinden bütüncül olarak yapılan dönüşümlerle yeniden kullanımını ele alan projesinin kollarından biri olan Zeche Zollverein Maden Kompleksi, tüm boyutlarıyla dönüşümün somut örneklerini barındıran bir alan olduğu için ele alınmıştır. Diğer örneklemimiz olan Türkiye'de en zengin ve geniş kömür yataklarıyla bilinen Zonguldak ise Osmanlı Devleti zamanında kömürün keşfi ile hızla gelişmeye başlamış ve aynı bölgede bulunan Bartın ve Karabük şehirlerinde açılan demir-çelik fabrikalarıyla beraber Türkiye'de sanayinin merkezi haline gelmiştir. Endüstri kimliği ile ortaya çıkan kent, kömür kullanımının aktif olduğu zamanlarda tek sektörlü ekonomisiyle bölgesel kalkınmaya fayda sağlarken; kömürün önemini kaybetmesiyle birlikte etkin ekonomik gücünü kaybetmiştir. Endüstri sonrası işlevini kaybeden eski endüstri alanlarının yeniden kullanımı kimlik ve ekonomik kalkınma noktasında Zonguldak için kritik bir noktadadır. Son on beş yıldır kent merkezinde âtıl vaziyette bulunan Zonguldak Merkez Lavuar Alanı, endüstri mirasının kültürel önemi ile rant odaklı yeni projelerin arasında gidip gelen senaryolarla karşı karşıya kalmıştır.

Nicel olarak (yüzölçümü, nüfus, tarihsel sıralama vb.) ele alındığında yoğunluk ve büyüklük olarak farklılık gösteren alanlar; endüstri mirasının korunması ve ekonomik kalkınma modeli olarak yeniden işlevlendirilmesi yönünde geliştirilen stratejileri, politikaları ve planlamaları üzerinden analiz edilerek; iki alanda da ortak olarak başvurulan yarışma yöntemi üzerinden dönüşüm parametreleri değerlendirilecektir. Araştırmanın bu bölümünde, bölgesine göre kömür endüstrisine hizmet etmiş, işlevini tamamlamış ve miras olarak tescillenmiş olan Zeche Zollverein Maden Kompleksi ile Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın kömür üzerinden tarihsel arka planları detaylandırılacak ve kuruluştan kapanışa kadar ki süreçleri incelenecektir.

5.1. Ruhr Bölgesi ve Zeche Zollverein Maden Kompleksi

Ruhr Bölgesi, Rhein nehrinin kollarından biri olan kuzeyde Lippe, güneyde ismini aldığı Ruhr nehirlerinin ortasında kalmaktadır. Bu iki nehre paralel Emscher Nehri ise kentin omurgasını oluşturmaktadır (Lewis 2015). Dört bin dört yüz otuz beş (4.435) km²'lik alan ve 5,3 milyonluk nüfusu ile, Almanya'nın en büyük yerleşim merkezi iken Avrupa'nın ise nüfus yoğunluğu olarak beşinci büyük kentidir. Bölgenin belli başlı kentleri; Duisburg, Essen, Gelsenkirchen, Bochum, Oberhausen, Bottrop ve Dortmund olarak sıralanmaktadır. 1950'lere kadar ana gelir kaynağı kömür ve çelik üretiminden sağlanan Ruhr, bugün ise Almanya'nın Bilişim Teknolojisi (IT), lojistik ve alternatif enerji merkezi konumundadır (Lewis, 2015).

Şekil 5.1. Ruhr Bölgesi ve şehirlerini gösteren harita (Lewis, 2015)

5.1.1. Ruhr'un kömür üzerinden tarihsel arka planı

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin on altı eyaletinden biri olan Kuzey Ren-Vestfalya'da bulunan Ruhr, yüz elli yıldır endüstrinin odak noktası gibi görünse de aslında madencilik tarihi 14. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Alman bilim insanı Georg Bauer (takma ismiyle Georgius Agricola)'in, madencilik ve maden cevherlerinin çıkarılması işlenmesi süreçleri hakkında bilgi veren on iki ciltten oluşan kitabında (De Re Metallica) bahsedildiği

üzere, bir çobanın yerin yaklaşık on metre altından çıkardığı kömürle yaktığı ateşin sönmemesi üzerine Ruhr Bölgesi'ndeki kömür yatakları keşfedilmiştir (Lewis, 2015). Bölge, neredeyse üç yüzyıl önce keşfedilmesine rağmen sanayi devrimine kadar madenciliğe önem verilmemesinden kaynaklı daha çok tarım arazisi olarak kullanılmıştır. Endüstri devrimiyle birlikte taş kömürüne duyulan ihtiyacın artması, geniş kömür yataklarına sahip olan Ruhr Bölgesi'nde demir ve çelik üretimini arttırmış ve böylece Avrupa'nın en büyük endüstri bölgesi olma yolunda ilk adımlar atılmıştır. Sanayi devriminden sonra yaşanan gelişmelerle endüstri alanları ve çevresi, hızla büyümeye ve gelişmeye başlamıştır.

19. yüzyılda, kömür kullanımının farklı sektörlere yaygınlaşması ile maden ocakları ve çelikhaneler için İtalya, Polonya, Türkiye başta olmak üzere tüm dünyadan işçi göçleri almaya başlamıştır (Lewis, 2015). Ruhr Bölgesi'nin nüfusu, 19. yüzyılın sonlarına doğru 400.000'den yaklaşık 4 milyona ulaşmıştır (Couch vd., 2003). Çelik endüstrisinde kömür kullanımın artması ile yaşanan bu göçler, yeni yerleşim alanlarına ve altyapı sistemlerinin geliştirilmesine duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Dönemin planlama fikirlerine göre, bu endüstriyel yapılarının yakın çevresine işçilere yönelik yeni konutlar inşa edilmiştir. Bir yandan işçi mahalleleri oluşturulurken bir yandan da ürünlerin taşınması için yeni yollar, demiryolları ve kanallar inşa edilmiştir (Kaçar, 2016). Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı gibi iki büyük savaşa şahitlik eden Ruhr Bölgesi konumu itibariyle, ittifaklar arasında tampon bir bölgede kalmasından dolayı savaşın yarattığı yıkımlardan en çok etkilenen alanlardan biri olmuştur. Savaşın ortasında kalmasın rağmen Ruhr Bölgesi'nde savaş süresince bir taraftan Almanya'nın savaş ekipmanlarının üretimi sağlanırken bir diğer taraftan da diğer ülkelerin çelik ve kömür ihtiyacını karşılamaya devam edilmiştir.

Almanya'nın dahil olduğu iki savaş; Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı endüstri alanlarının gelişmesi noktasında benzer sonuçları doğurmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan ateşkes anlaşmasında bölgenin endüstri yoğunluğu ve savaş dönemi katkıları göz önüne alınarak Almanya'nın ekonomik gücünü kırmak için Ruhr Bölgesi'nin idaresi üzerine imtiyazlar istenmiş ve bu idare İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam ettirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında maden ve çelik endüstrisinde oluşan krizler, artan işçi ve üretim maliyetleri, değişen üretim sistemleri, azalan doğal kaynakları doğrultusunda kömür ve çelik endüstrisi gerileme dönemine girmiştir. Kritik bir noktaya gelen kömür ve çelik endüstrisi için; Fransa girişimciliğinde Almanya, İtalya, Belçika,

Lüksemburg ve Hollanda'nın katılımıyla günümüz Avrupa Birliği'nin ilk adımlarının atıldığı Avrupa Kömür ve Çelik Birliği kurulmuştur. Kömür ve çelikten doğabilecek olası uyuşmazlıkların önüne geçilmesi ve ülkeler arası gerilimi hafifletmek için 1951 yılında altı üye devletin adımlarını attığı Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, 1960'lı yıllardan sonra ticaret ve tarımda geliştirilen ortak politikalara imza atmış 1968 yılına gelindiğinde de üye devletler arası gümrük vergilerini kaldırmıştır. Ruhr idaresindeki sınırlandırmaların kalkmasını sağlayan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, aynı zamanda madencilikle çalışan düşük ücretli işçi sınıfında eşitlik prensibine dayalı yönetime katılma hakkını getirmiştir. Almanya için eşitlikçi, sosyal düzenin temelleri de bu dönemde sağlamlaşmıştır (Lewis, 2015).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından özellikle Soğuk Savaş döneminde Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'nin ortaya koyduğu birleştirici politikalarla kömür ve çelik endüstrisi ayakta tutulmaya çalışılsa da 1958'lerde başlayan ilk kömür krizi 1960'larda farklı enerji kaynaklarının keşfi ve 1970'lerde tüm dünyada etkisini gösteren ekonomik kriz ile kömür ve çelik endüstrisinin gücünü kırmıştır. 60'lı yıllardan itibaren kömür ve çelik işletmelerinin kâr oranları giderek düşerek durdurulmuş, bölgeyi şekillendiren madencilik sanayi ortadan kaybolmaya başlamış, yapısal değişim başlamıştır. Birçok maden işçisinin işlerini kaybetmesine sebep olan bu durum, sanayinin yarattığı çevresel kirliliklerin de ön plana çıkmasıyla bir zaman esas gelir kaynağı bu endüstri yapıları çevreye zarar vermekle suçlanmışlardır. Terkedilmiş endüstri alanları (Brownfields) olarak isimlendirilen bu alanlar, çevre kirliliğinin sembolleri haline gelmişlerdir (Kaçar, 2016). Endüstrileşme ile kent ölçeğindeki çevresel değişimler, işçi göçleriyle hızlı artan nüfusun doğurduğu sosyal problemler ve yapısal değişimler, savaşlar ve küresel krizler Almanya'nın tarihsel, politik, ekonomik ve sosyolojik yaşamında köklü değişiklikleri beraberinde getirmiş ve kömür bu değişimlerin lokomotifi olma sıfatını kazanmıştır.

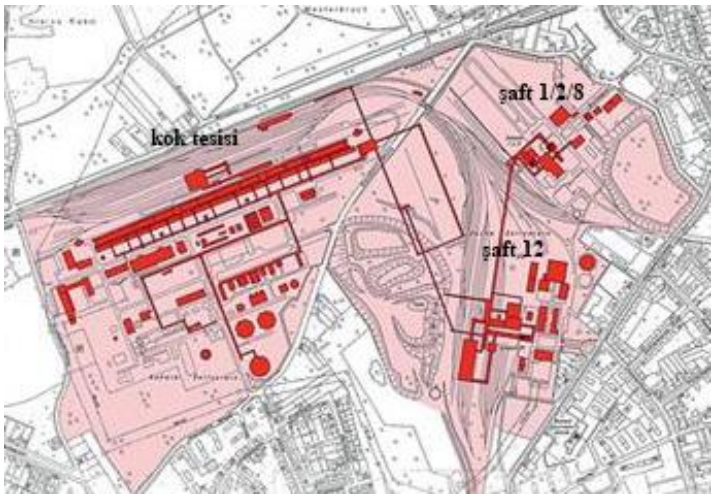
5.1.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi

19. yüzyılın başlarında en önemli maden potansiyeline sahip Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Almanya'nın Ruhr Havzasında yer alan Essen şehrinde bulunmaktadır. Çelik üretiminde kömüre duyulan ihtiyacın artmasıyla beraber iş insanı Franz Haniel, 1834 yılında Zollverein'nın kurulması için girişimde bulunmuştur (Zollverein, 2021).

Şekil 5.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi (Zollverein, 2021).

1847 yılında Katernberg'in batısında ilk kuyusu, Şaft 1/2/8, faaliyete geçmiştir. 1847 ile 1883 arasında, madenin ilk ve tek şaftı olan bu alan yardımcı tesisler (yıkama evleri, kazan dairesi, işleme tesisleri, kok fabrikası vb.) inşa edilmesiyle birlikte madenin büyüyen boyutuna ayak uydurmuştur. Şehrin kuzeyindeki kömür yataklarının yoğunluğunun ve kömüre duyulan talebin fazla olmasıyla birlikte, 1880'de Şaft 3/7/10 adlı ek kuyu açma çalışmaları başlamıştır. 1851 yılında 13.000 ton kömür çıkarılırken 1890 yılına gelindiğinde 1 milyon tona yakın kömür çıkarılmaya başlanmıştır. 1891'de, kuzeydoğudaki kömür yatakları için Şaft 4/5/11'in çalışmalarına başlanırken, 1895'te demiryolu bağlantısı inşa edilmiştir. Yine 1895'te güneybatıdaki madenlerin çıkarılması için Şaft 6/9, inşaatına başlamışlardır (Kaçar, 2016).

Şekil 5.3. Zeche Zollverein Maden Kompleksi yerleşim planı (URL-1).

Açılan şaftlar kok fabrikaları ve otonom çukurları haline dönüşüp ve bu çukurların genişlemesinin sonucu batırılması gerekmiştir (Ganser vd., 2001). Bu şaftların batırılması, günden güne artan ihtiyacında karşılanması gerekliliği yeni bir şaftın yapılmasını zorunlu kılmıştır. 1927'de mimar Martin Kremmer (1896–1945) ve Fritz Schupp (1896–1974) 12. Şaft tasarımı için görevlendirilmiştir. Endüstriyel inşaat konusunda deneyime sahip mimarlardan, modernizmin teknik ve estetik kaygıları gözetilerek tasarlanmış bir başyapıt beklenmiştir. Mekanizasyon ve rasyonalizasyon konusundaki beklentiler tasarım sürecini zorlaştırmıştır (Zollverein, 2021). 1920'lerin Bauhaus tarzında geliştirdikleri esnek cephe ve çelik iskelete dayanan çalışmaları büyük yankı uyandırmıştır (Kaçar, 2016). 12. Şaft adı verilen bu merkez kuyu zamanla mimari özelliğiyle Almanya endüstrisinin sembolü haline gelmiş ve Stiens (2008)'in de ifade ettiği gibi "günümüzün modern madencilik mimarisine hala dikkate değer" bir katkı sağlamaktadır.

Şekil 5.4. Zeche Zollverein Şaft 12 (URL-2)

1932'ye gelindiğinde eski şaftlar işlevini malzeme tedarik şaftları olarak devam ederken neredeyse tüm enerji tedariği yeni şaft tarafından sağlanmıştır. 12. Şaft hem teknolojisi hem de merkezi konumu sayesinde tüm ocaklardan kömür çıkarılmasını sağlamıştır. 1928 ve 1932 yılları arasında inşa edilen 12. Şaft dünyanın en büyük ve en verimli madeni olarak kabul edilmiştir (Zollverein, 2021).

1933’te Hitlerin iktidara gelmesiyle sanayide bir nevi duraklama dönemi başlamıştır. Hitlerin ekonomik politikalarıyla Almanya’nın sanayi üretiminde dünya genelindeki payı 1929’larda %11,1 iken 1937 yılına gelindiğinde %11,4 olarak kayıtlara geçmiştir (Köylüoğlu, 2017). Üretim mekanının yapısal gelişiminden ziyade Almanya’nın bunalım, enflasyon ve işsizlik sorunlarına odaklanarak gerçekleştirilen sosyal ve ekonomik politikaların gerisinde kalan sanayi alanlarında gelişim geri planda kalmıştır. Almanya’nın genel siyasi ve ekonomik durumları göz önüne alındığında Hitler Dönemi’nde endüstri alanlarının gelişiminin yavaşlaması ve ağır tahribatlara neden olan İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri Zeche Zollverein Maden Kompleksi’nde de açıkça görülmüştür. 1932’de üretime başlayan Şaft 12’den sonra üretim son teknolojiye göre yapılan bu şaftta yoğun olarak devam etmiştir. 1932’den 1958’li yıllara gelinene kadar dünya genelindeki kaos ortamının etkilerinin azalması ile ekonomik kalkınma planlarına yeniden dahil olan endüstri alanlarının yapısal gelişimlerine devam edilmiştir. Zeche Zollverein Maden Kompleksi’nde de 1958 yılından itibaren şaftların yenilenmesine başlanmış, bu süreç 11. Şaft’ın kapatılmasına kadar sürmüştür. Sadece Zollverein’ın sembolü haline gelmiş 12. Şaft açık bırakılmıştır.

Şaft 12’nin batısında planlanan kok tesisi 1957'den 1961'e kadar yine Fritz Schupp'un planlarına göre neo-objektif tarzda inşa edilmiştir. 2 Eylül 1961'de işletmeye alınan kok tesisi Zeche Zollverein’nın üretim kapasitesini ciddi ölçüde arttırmıştır. 1970'lerde genişletilen tesis büyüme sonrası günde 10.000 ton kömür üretme kapasitesine ulaşmıştır (Zollverein, 2021). Zeche Zollverein Maden Kompleksi bugün; kok tesisi, şaft 12 ve şaft 1/2/8 olarak üç ana bölümde ele alınmaktadır.

Şekil 5.5. Zeche Zollverein Kok Tesisi (URL-3)

İşletmeler Haniel ailesinden sonra Phoenix AG ve daha sonra da Ruhrkohle AG tarafından yürütülmüştür (Zollverein, 2021). 1972'de 12. Şaftın derinliği nihai derinliğine ulaştığında ortalama bir madenin dört katı kadar üretim yapma potansiyeline (yaklaşık 23.000 tondan fazla) ulaşılmıştır. 1851'de ilk kuyunun faaliyete başlamasından işlevini tamamen kaybettiği zamana kadar geçen tüm işletme süresi boyunca, toplam 240 milyon ton kömür çıkarılmıştır (Zollverein, 2021). Bölgenin kalkınmasında büyük rol üstlenen Zeche Zollverein Maden Kompleksi, vardiya değişiklikleri de göz önüne alındığında günlük yaklaşık 8.000 madencinin istihdamını sağlamıştır ve toplamda 600.000'den fazla kişi çalıştığı bir işletme olmuştur (Zollverein, 2021). Çıkarılan kömür miktarı ve çalışan sayısından da anlaşılacağı üzere, Zeche Zollverein zengin kömür yatakları, akıllı işletmesi ve teknolojisi ile Ruhr bölgesinin en büyük kömür madenlerinden biri olmuştur.

23 Aralık 1986'da ithal kömürün fiyat baskısı, maliyetlerin artması sebebiyle, 135 yıl süren bir devrin sonlandırılmasına, maden ocaklarının kapatılmasına karar verilmiştir (Zollverein, 2021). 1960'ların ortalarından 1980'lerin sonlarına kadar devam eden eylemlerin başarısıyla, endüstriyel mirası koruma bilincinin varlığı daha kapatılmadan yedi kuyu işletmesinin eski eserler statüsüne alınmasını sağlamıştır (ICOMOS, 2021). İşletmedeki makine parkurunun satılarak değerlendirilmesi düşüncesi, yine aynı bilinçle, eyalet yönetiminin Ruhrkohle AG (RAG)'den madeni satın almasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Zeche Zollverein'nın kültürel amaçlar için kullanılması ve yapısal değişimi simgelemesi fikri, çoğu kişi tarafından kabul görmüştür. 30 Haziran 1993'te işletmenin kok kömürü bölümünün de kapatılmasıyla Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nin üretim serüveni sona ermiştir.

5.2. Zonguldak ve Merkez Lavuar (Kömür Yıkama) Alanı

Türkiye'nin Batı Karadeniz bölgesinde bulunan Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle deniz ticaretinde rolü olan Zonguldak, aynı zamanda ülkemizin en zengin ve kaliteli kömür yataklarına sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Zonguldak, 19. yüzyılın sonlarına doğru (1860'ı yıllarda) bataklık olarak nitelendirilen ve sazlıklardan oluşan, halkının balıkçılıkla uğraştığı küçük bir yerleşimdir (Cemal, 1932). Üzülmez Deresi'nin ağzındaki bataklık alanın kıyısında basit yapılardan oluşan bu köy, bugünkü şehrin ilk çekirdek noktası olarak kabul edilmektedir (Başgelen, 2000).

Şekil 5.6. Batı Karadeniz Bölgesi, Zonguldak ve ilçelerini gösteren harita (URL-4)

1831 yılında Kastamonu sınırları içerisinde yer alan Zonguldak ve çevresi, taş kömürü ocaklarının işletilmeye başlanmasıyla hızla gelişmiş ve 1877 de Ereğli kazasına bağlanmıştır. Zonguldak Cumhuriyet'in İlanından (29 Ekim 1923) sonra 1 Nisan 1924'te il olmuş ve "Cumhuriyet sonrası kurulan ilk il" olma unvanını almıştır. (Zonguldak Valiliği, 2021). Kömürün keşfi ile Türkiye'nin sanayi merkezi haline gelen Zonguldak'ın yine kömür endüstrisine büyük katkıları olan başlıca ilçeleri Alaplı, Çaycuma, Devrek, Ereğli, Kozlu ve Kilimli'dir. Kömürle kimlik kazanan ve kömür ekonomisi üzerinden gelişen kent; kömür eski önemini kaybetmesine rağmen bugün hala işlevine devam eden maden ocaklarıyla kent ekonomisini devam ettirmektedir.

5.2.1. Zonguldak'ın kömür üzerinden tarihsel arka planı

Osmanlı İmparatorluğunda ilk farkındalık 19. Yüzyılın başlarında askerler arasında konuşulmaya başlamış, ordunun ihtiyaçları çerçevesinde meydana çıkmıştır. Yapılan ıslahatlarla yenilenen askeri donanımların makineleşmesi, kömür ihtiyacını arttırmıştır. İthal edilen kömürün kendi topraklarımızda da olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine atılan ilk basit adım, her sene terhis olan askerlerin ellerine birkaç numune vererek bunlardan memleketlerinden buldukları zaman haber vermeleri şeklinde gelişen bir yöntem olmuştur. Bu yöntemle ilk defa 1822'de Kestanevi Köyü'nden Hacı İsmail bularak İstanbul'a getirmiş ve dönemin padişahı II. Mahmut'a sunmuş ve bu bulduğu siyah taşların taş kömürü olduğu anlaşılmıştır. Hacı İsmail ödüllendirilmiş fakat sonrasında kömür

rezervlerin tespiti için bir işlem yapılmamıştır. 1829'da yılında yine aynı yöntemle, terhis olan deniz eri Uzun Mehmet, memleketi Ereğli'de aynı taşlardan keşfetmiştir. Uzun Mehmet'in keşfinden sonra bölgeye bir heyet gönderilerek harekete geçilmiştir. Bölgeye giden fenni heyet o bölgede geniş ve zengin kömür yatakları olduğu sonucuna varmıştır. Kömürden nasıl faydalanılabileceği hakkında yapılan toplantılar ve müzakerelerle kömür havzasında faaliyete geçilmesi yirmi yıl daha sürmüştür (Özeken, 1944). Bulunuşu II. Mahmut döneminde olan kömürün işlenmesi Abdülmecit döneminde başlamıştır. Kömürün ilk keşfi ile alakalı farklı görüşler olsa da ilk işletildiği tarih konusunda yaygın kabul gören zaman 1843'tür. 1843-1848 arası işletmeciliğin başlangıç dönemi olarak kabul edilmektedir (Zonguldak Belediyesi, 2021).

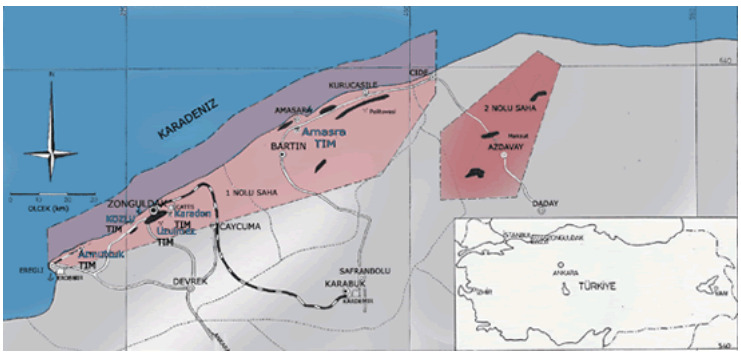
Osmanlı Devleti yönetiminde,1848-1965 arası dönem (Hazine-i Hassa Dönemi), daha çok ilkel yöntemlerle üretimin yapıldığı, maden teknolojisine yatırım yapılmadığı bir dönemdir. Bu sebepledir ki üretim gücü düşük verilen emek fazla olmuştur. Bu dönemde yaşanan siyasal gelişmeler sonucunda Kırım Savaşı başlamış ve savaş dönemi kontrol gözetleme yetkisi tamamen verilmese de işletme idaresi İngilizlere bırakılmıştır. Kırım harbi sırasındaki bu İngiliz yönetimi, idare ve teknik donanım bakımından bir çok yenilik getirmiş ve bu yenilikler ciddi ölçekte üretimi arttırmıştır (Özeken, 1944).

1865-1908 arası döneme gelindiğinde idare, elde edilen kömürün birçoğunun donanma tarafından kullanılıyor olması sebebiyle yönetim Bahariye'ye devredilmiştir. Bu dönemin en önemli olayı, 1896 yılında Fransız şirketine verilen imtiyaz olarak kayıtlara geçmiştir. Bu imtiyazlar havzada yeni dönemin habercisidir. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi petrol sahaları yatırımlarına dek Osmanlıda en önemli yabancı sermaye yatırımı olarak tarihe geçmiştir. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi bölgede köklü değişikliklere köklü yatırımlara gitmiştir (Aytekin, 2017). Bunlardan en önemlileri kömür yıkama alanlarının kurulması, kok ve briket fabrikalarının açılması ve limanın geliştirilmesi olmuştur. Osmanlı hükümetinin de hızlandırdığı demiryolu inşaatları; çıkarma, işleme ve taşımacılıkta aşılan ilkel yöntemlerle üretimde ciddi bir fark yaratmıştır.

Meşrutiyet Devri olarak kayıtlara geçen 1908-1920 arası dönemde Ereğli Şirket-i Osmaniyesi etkisi devam etmektedir. Osmanlı Devleti büyük imtiyazlar vermesine rağmen Fransız şirketine karşı, yabancı sermaye girişini engelleyen yerli sermaye ve üretimi

destekleyen politikalar üretmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşını kapsayan bu dönemde, 1909'dan 1939' a kadar idare sorumluluğu devam eden, Havza-i Fahmiye İdaresi kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı zamanında Harp kömür merkezi kurulmuş ve idarenin başına bir alman albayı geçirilmiştir. Daha sonra Kurtuluş Savaşı zamanında ise itilaf devletlerinin "kömür komisyonu" nun emrine geçmiştir (Özeken, 1944).

Milli Hükümet ve Cumhuriyet Devrinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti taş kömürünün öneminin farkındalığı ile havzalarla ilgili hızlı bir şekilde sosyal teşkilatını düzene sokacak prensipleri tespit etmiştir. 1935 senesinde kurulacak Etibank'a devredileceği döneme kadar, İş Bankası'nın kurmuş olduğu Türkiş, Kömüriş, Kilimli Anonim şirketlerinin çalışmalarıyla havza yabancı sermayeden büyük ölçekte arındırılıp yerli sermaye ile kurulan şirketlerin donanımsal ve işleyiş olarak güçlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır (Özeken, 1944). 1935-2001 yılları arasında faaliyet gösteren Etibank, Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifi ile Türkiye'nin yer altı kaynaklarını işletmek ve değerlendirmek üzere, sanayinin ihtiyacı olan madenleri, endüstriyel hammaddeleri, enerjiyi üretmek ve bu işlerin yapılması için gerekli sermayenin toplanacağı her türlü bankacılık işlemini yapması için kurulmuştur (Etimaden, 2021). Demir madenciliği ve demir-çelik üretimi 1955'te Türkiye Demir Çelik İşletmeleri'ne, kömür madenciliği de 1957'de Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'na (TKI) devredilmiştir. Türkiye Kömür İşletmelerine bağlı Ereğli Kömür İşletmeleri (EKİ) Müessesinin, 19 Ekim 1983 tarihinde ayrı bir genel müdürlüğe dönüştürülmesiyle Türkiye Taşkömürü Kurumu kurulmuş, Zonguldak Kömür Havzası'ndaki işletmeler TTK bünyesine geçmiştir (TTK, 2020; TKI, 2021). Merkezi Zonguldak'ta olan ve son yıllarda 2-2,5 milyon ton düzeyinde seyreden taşkömürü üretimini 5 müessesesi (Armutçuk, Amasra, Üzülmez, Karadon ve Kozlu) bünyesinde sürdürmektedir (TTK, 2020).

Şekil 5.7. TTK imtiyaz alanları (TTK, 2021)

Kentleşme tarihi 19. yüzyılın ortalarından sonra kömürün keşfi ile başlayan Zonguldak bölgesinde, bilinen ilk kömür yatakları Ereğli, Kozlu, Alacaağzı, Çamlı, Kandilli, Kilimli, Çatalağzı, Tefenni, Zonguldak, İnağzı ve Amasra'daki Tarlaağzı'nda yer almıştır. Fakat kömürün ilk işlenmeye başlandığı yer Kozlu Vadisi olmuştur. Kömür Havzası'nın ilk kuyusu Kozlu'da açılmıştır (TTK, 2020). Kömür ocaklarının çalışmaya başlamasıyla beraber artan nüfus (işçi göçleri), yaşama alanı ihtiyacını arttırmıştır. Osmanlı Döneminde kömür üretiminin geri planında kalan kentsel planlama hızlı nüfus artışı ile plansız konutlaşmaya, gecekondulaşmaya neden olmuş bu yapılaşma da altyapı ve çevre kirliliği problemlerini beraberinde getirmiştir. Yabancı sermayenin işlettiği işletmeler, endüstrinin getirdiği kentsel ve toplumsal problemin farkındalığı içerisinde olup gerek işletme arazisi içerisin de gerekse işletmenin çevresinde işçilerin barınması için konutlar ve yine işçiler için kültürel faaliyet alanları inşa ettirmiştir.

Cumhuriyet dönemiyle beraber hızlı bir toplumsal değişme sürecine girilen Maden Kömürü Havzasında, üst yapıda gerçekleştirilen dönüşümler ile Zonguldak'ta kültür değişimi sürecini hızlandırmıştır. Kömür üretimi ile bütünleşen Zonguldak bölgesinde, 1930'ların sonunda Karabük Demir-Çelik Fabrikasının işletmeye açılmasıyla yeni bir gelişme daha ortaya çıkmıştır. 1940'lardan itibaren de nüfus toplamaya ve büyümeye başlamıştır. 1964'te işletmeye açılan Ereğli Demir-Çelik Fabrikası sayesinde bölgede kömüre olan talep daha da artmıştır. Havza atmışlı-yetmişli yıllarda özellikle doğu Karadeniz bölgesinden yoğun işçi göçüne sahne olmuştur. Bu göç, bir yandan Zonguldak'ta kömür üretimi, sevkiyatı, satışı gibi alanlarda etkili olurken, diğer yandan Zonguldak'ta kozmopolit, ancak Zonguldak'a özgü bir kültür ve sosyal yaşam ilişkileri oluşturmuştur (Apaydın, 2020). Ana geçim kaynağı kömür olan Zonguldak kenti, bugün Ereğli ve Karabük Demir-çelik fabrikaları ile Çatalağzı'ndaki termik santrallerine sağladığı kömür ile ayakta durmaktadır.

5.2.2. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı

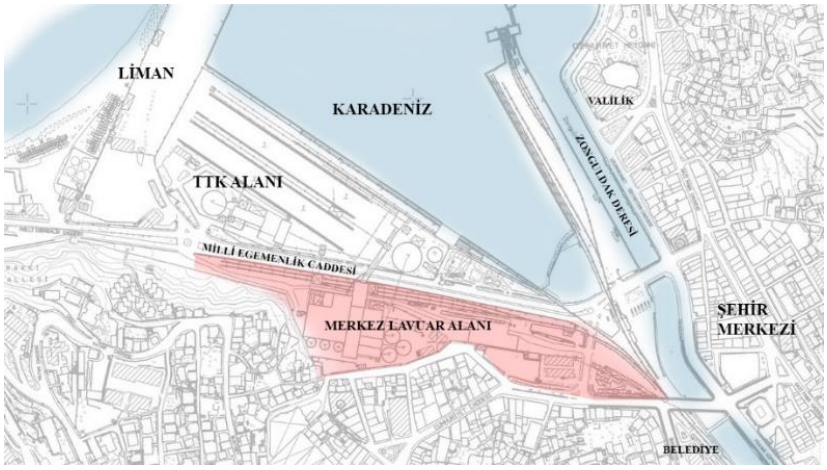
Ereğli Şirketi Osmaniyesi tarafından 1896 yılında yapılan liman 1950'li yıllara kadar kullanılmıştır. Fakat zamanla limanın ve yükleme tesislerinin ihtiyacı karşılayamamasının sonucu ulaşım yollarını ve yükleme işletmelerini içeren "Seri Kömür Yükleme Limanı" yapılmasına karar verilmiştir. Bu kararın değerlendirilmesi için bakanlıklar arası bir

komisyon kurulmuştur. Komisyon 12 Mayıs 1947 kararı ile liman için projelerin geliştirilmeye başlanmıştır. “Frederic Snare” adlı Amerikan bir firmanın yaptığı fizibilite çalışmaları doğrultusunda mevcut limanın genişletilmesi demiryolu bağlantılarının rehabilitasyonu ve kömür yükleme işletmelerinin yapımı Hollanda Kraliyet Liman İnşaat Şirketi’ne verilmiştir. Komisyonun 12 Mayıs 1947 toplantısının bir diğer sonucu; Çaydamar, Üzülmez ve Kozlu’da ayrı ayrı bulunan üç farklı yıkama alanından ziyade yeni yapılacak olan limanın yanında tek bir kömür yıkama tesisi kurulmasının daha ekonomik ve yararlı olacağı görüşüdür. Daha öncesinde Ereğli Şirketine ait tesislerin bulunduğu o dönem EKİ’ye devredilmiş olan ve yeni yapılan limanın hemen arkasında kalan alan, Merkez Lavuar Alanı için uygun görülmüştür. Yeraltı yatırımları, Zonguldak Limanı ve seri yükleme işletmeleri, Zonguldak Merkez Lavuarı, Çatalağzı Lavuarı ve bu işletmeler için geliştirilecek ulaşım ağlarını kapsayan proje “Marshall Planı (1948)” kapsamında dış kaynaktan elde edilen sermaye ile finanse edilmiştir. Liman ve yükleme işletmelerinin yapımı Ağustos 1953’te bitirilmiştir. 1950 yılının Ekim ayında İngiliz (Simon Carves) firmasına ihale edilen lavuar alanı projelerinden Çatalağzı lavuarı 1956’da tamamlanmıştır. 6 Ağustos 1957’de Zonguldak Merkez Lavuar Alanı tamamlanarak işletmeye açılmıştır (Zaman, 2015).

1950 teknolojisiyle İngiliz Simon-Carves Korsorsiyumunca inşa edilen alan, limanın hemen arkasında 141.000 m² alanda yaklaşık 30.000 metrekarelik oturum alanına sahiptir (TTK, 2020). İşlevini tamamlayana kadar Kozlu ve Üzülmez’de üretilen kömürler Merkez Lavuar Alanı’nda yıkanmıştır.

Şekil 5.8. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı limandan görünüşü (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi)

Şekil 5.9. Merkez Lavuar Alanı konumu ve çevresiyle ilişkisi

30.000 metrekarelik bir oturum alanının 12.000 metrekarelik bölümü ana binadır. Ana bina çevresinde de 24 metre uzunluğunda kömür siloları, eleme ünitesi, kömür yıkama üniteleri, flotasyon ünitesi, atık taşıma sistemleri, kömür depolama ve yükleme bölümleri bulunmaktadır (Çörek, 2018). Karayolu ve demiryolu ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, yeni liman ve lavuarların tamamlanmasından sonra Türkiye'nin giderek artan taşkömürü ihtiyacının büyük bir bölümü öncesinde de olduğu gibi Zonguldak Kömür Havzasından karşılanmıştır (Zaman, 2015). Merkez Lavuar Alanı günde yaklaşık 5.000 ton kömür yıkandığı büyük bir işletme olmuştur.

Şekil 5.10. Merkez Lavuar Alanı yıkım öncesi (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi)

Sanayi ile yeni bir kimlik kazanan bütün kentlerde olduğu gibi Zonguldak'taki kentleşme yapısı da üretim tesisleri çevresinde gelişmiştir. Dağlık bir topografyaya sahip olan Zonguldak'ın kent dokusu, kıyıya kısıtlı alan bırakan dik bir yamaçta şekillenmiştir. Deniz kıyısında düz bir arazide konumlanan Merkez Lavuar Alanı, Liman ve konut dokusu arasında köprü görevi görmektedir. Aynı zamanda merkezi konumu ile liman, karayolu ve demiryolu ulaşımının kavşağı olmuştur. Bu sebepledir ki, şehrin gelişimi de göz önüne alındığında, planlanan İstanbul yolu Lavuar ve yükleme işletmelerinin tam ortasından geçerek resmen alanı ikiye ayırmıştır (Zaman, 2015). Yükleme işletmesinin bölümlerinden olan Direk Rıhtımı kullanılmadığı gerekçesiyle, Kargo Rıhtımı da yenilenen demiryolu sisteminin ihtiyacı karşılamasıyla birlikte kapladıkları alanlar farklı amaçlarla (işlevlerle) değerlendirilmişlerdir. Bu gelişmelerin akabinde 2006 yılına gelindiğinde yıkama maliyetini azaltmak için özel sektör tarafından Üzülmez ve Kozlu'ya iki ayrı lavuar tesisi yapılmıştır (Zaman, 2015). 1947'de toplanan komisyonun birden fazla yıkama alanın tek bir alanda toplanmasının ekonomik ve faydalı olacağına dair görüşü, zamanla yaşanan iktisadi, teknolojik ve ekonomik gelişmelerle eski haline dönmüştür. Kozlu ve Üzülmez'de çıkarılan kömürlerin yıkandığı Merkez Lavuar Alanı, kendi bünyesindeki lavuar alanlarına yönelmesiyle birlikte işlevini kaybetmeye başlamıştır. 2006 yılında ekonomik ömrünü tamamladığı gerekçesiyle yıkımına karar verilmiştir ve sökülmeye başlanmıştır.

Şekil 5.11. Merkez Lavuar Alanı yıkım yapılırken (URL-5)

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) 2006 yılını "Dünya Endüstriyel Miras Yılı" olarak ilan etmiştir (ICOMOS, 2021). Aynı yılda yıkımı yapılan Merkez Lavuar Alanı, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin gündeminde hızla yankı bulmuştur ve 16 üyenin katılımıyla gerçekleşen toplantı sonucunda aşağıdaki saptamalar yapılmıştır:

- Merkez Lavuar Alanı, Cumhuriyet döneminin ilk sanayi tesislerinden biridir.
- Kömürün keşfi ile kimlik kazanan kentin sanayi kültürünün bir yansımasıdır.
- Kentin hafızasında yer etmiş değerlerin gelecek nesillere aktarılmasının bir aracıdır (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi).

Bu saptamaların sonucu kurul, alanın "taşınmaz kültür varlığı" olarak tescil edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, yıkımı durdurmak için yerel şube ve bağlı tüm temsilciliklerle birlikte Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na başvurmuştur. 26 Eylül 2006'da başlayan yazışmalar kurulun 22 Kasım 2006 tarihindeki toplantısında incelenmiştir. 8 Aralık 2006 tarihinde yerinde yapılan inceleme sonucunda kurul aşağıda yer verilen karar metni kesitiyle alanı taşınmaz kültür varlığı olarak ilan etmiştir.

> "Söz konusu lavuar (kömür yıkama) tesisinin Cumhuriyet dönemi ilk sanayi tesislerinden biri olduğuna, kentin bir dönem kültürünü belgelemesi ve geçmişin değerlerinin gelecek nesillere aktarılması sorumluluğuyla tesisin yeni işlevler ve tasarımlarla yaşatılması gerekli olduğuna ve nitelikli bir biçimde kent yaşamına kazandırılması gerektiğine, ancak bu tesisisin büyük ölçüde yıkıldığı gözlemlendiğinden; tesisin henüz yıkılmamış bulunan ünitelerinden olan; yeraltındaki "silo altı" olarak adlandırılan birimin korunarak kullanılabileceği görüşüyle taşınmaz kültür varlığı olarak tesciline, ayrıca kent tarihi için simgesel özelliği bulunan üç adet "kulenin" taşınmaz kültür varlığı olarak tesciline ve silo altı biriminin girişinin batısında yer alan ve paftada işaretli binanın korunmasına ve tesciline, söz konusu yapıların 1. grup yapı olarak belirlenmesine …." (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi).

08.12.2006 tarihinde Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanan karar sonrası yıkımı durdurulan alandan geriye sadece kriblaj binası, üç kule ve yeraltı siloları kalmıştır.

Şekil 5.12. a) Kriblaj binası, b) Kuleler, c) Yeraltı siloları (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi), d) Lavuar Alanı yıkım sonrası (URL-6)

6. ENDÜSTRİ MİRASININ YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE YARIŞMA YÖNTEMİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Mimarlık yarışmaları içerdikleri tüm öğelerle, mimarlık hizmetlerini tanımlamaktan öte meslek alanını geliştirme ve dönüştürme potansiyeliyle ön plana çıkmaktadır. Mimarlık yarışmaları temelde mimarlara, farklı konu ve alanlarda sunulan proje konuları ile mekânın üretimi üzerine yeni sözler söyleme, deney yapma, kendilerini sınama ve geliştirme imkânı sunarken; yarışma sonuçlarından elde edilen çeşitli fikirler ve uygulamalar ile mimari birikim sağlamaktadır. Bu birikimler mimarlık kültürünü oluşturmaktadır. Yaratıcı ve özgün platformlar olarak da nitelendirebileceğimiz yarışmalar, mimarlık kültürünün değişmesinin, dönüşmesinin ve zenginleşmesinin önünü açmaktadır.

> "Yarışmalar mimarlık alanında kendine özel bir yaşama alanıdır. Yarışmalara proje göndererek bu yaşama alanını besleyen ve beslenen mimarların birikimlerinin tamamı yarışma kültürünü oluşturur. Bu kültür, bütün kültürlerde olduğu gibi değişerek gelişir. Rekabet ortamı bu kültürün gelişmesinde ve değişmesinde belirleyicidir. Ayrıca rekabetin varlığı sınırları zorlar ve zaman zaman hızlı değişimlere ve sonuçlara neden olabilir. Bu alanın kontrolü gene yarışmacılar tarafından belirlenir. Yarışmalarda süreklilik esastır, bazen kazanmanın ön şartı olduğu bile düşünülebilir. İnsanın doğasında olan kazanma duygusu, sezgilerle birleşerek tasarımın gerçekleşmesine ait zihinsel yüzeyler oluşturur. Bu yüzeyler bilgiyle, birikimle, hayatın kendisiyle beslenerek şekillenir ve sınırlarını çizer. Bu sınırlar tasarımın özgürlüğüne ve derinliğine ait ipuçları vererek imgenin açığa çıkmasını sağlar" (Hazan, 2010, s:58)

Hazan'nın (2010) mimarlık birikimlerin alt bir ögesi olan yarışma kültürünün doğmasında ve gelişmesi noktasında üzerinde durduğu rekabetçilik konusunu, Helene Lipstad "Experimental Tradition: Essays on Competition in Architecture" adlı eserinde mimari tasarım yarışmalarını, "karşıt fikirlerin ve uzlaşmaz çözümlerin çarpıştığı savaş alanları, sınırları görünmeyen dev tasarım stüdyoları" olarak tanımlamıştır. Hazan ve Lipstad'ın altını çizdiği yarışmalardaki rekabet unsuru, sundukları esnek ve özgün üretim imkanları, değerlendirme ve ödüllendirme esasları ile mimarlık disiplininde ayrıcalıklı bir yapı oluşturmaktadır (Sayar, 2004). Mimarlığın en açık göstergelerinden biri olan yarışmalar, proje elde etmenin en uygun yöntemi olarak görülse de tek işlevi bu değildir. Yarışmalar, süregelen mimarlık pratiğine alternatif bir ortam sunmaktadır ve birikimlerin sürekli yenilenmesi ve tazelenmesini sağlamaktadır. Yarışmalar sayesinde yaşanan değişim

ve dönüşümler iş almanın bir şekli biçiminde görülmesinden ziyade mimarlık ortamını geliştiren bir platform olarak düşünülmesi gerekmektedir. Daha net bir ifadeyle yarışmalar, iş alma ve iş vermenin bir yöntemi olmanın ötesinde, mimarlığı yaşama ve yaşatma fırsatları olarak görülmelidir (Sayar, 2004). Tüm dünyada gündemde olan ve proje elde etmenin en demokratik yolu olarak tanımlanan mimarlık yarışmaları, mimari alandaki önemli değişim ve akımların kabul görmesi için büyük ve cesur adımların atılabildiği yenilikçi platformlardır. Uygur (2004) yarışmaları, barındırdığı şeffaf ve demokratik süreç sayesinde kişisel menfaatlerden uzak nitelikli projelerin seçilebildiği ortamlar olarak değerlendirirken; benzer şekilde İlhan'a (2013) göre yarışmalar, nitelikli çevre elde etmenin "yasalar" çerçevesinde geliştirilmiş ortamıdır. Erten (2013) ise toplumun ortak kültürüne işaret ederek, yarışma yoluyla proje elde etmeyi bir kültür aktarıcısı olarak tanımlamıştır. Bu açılardan bakıldığında yarışmalar aşağıdaki potansiyelleri barındırmaktadır:

- Demokratik ve şeffaf üretim alanlarıdır.
- Deneme ve deneyim alanıdır.
- Öğrenme alanıdır.
- Eleştiri alanıdır.
- Buluşma alanıdır.
- Nitelikli yapılı çevre elde etme alanıdır (Kızıltaş, 2016).

Mimarlık Yarışmaları yukarıda bahsetmiş olduğumuz potansiyelleriyle:

- Birçok katılımcının ürettikleri farklı fikirlerle çözüm çeşitliliğini artması,
- Meslek gruplarını yeni arayışlara ve araştırmalara teşvik etmesi,
- Yarışmacıları evrensel boyutta düşünmeye teşvik etmesi,
- Disiplinler arası çalışmalarla bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımların elde edilebilmesi,
- Farklı etnik gruplardan kişilerin yarışma ortamında buluşturulması,
- Farklı mimari anlayışların aynı platformda yarıştırılması,
- Farkındalık oluşturması ve reklam aracı olması,
- Mimarlık ortamını zenginleştirmesi gibi avantajlar sağlamaktadır.

Sonuçları, süreçleri, tartışmaları ile mimarlık kültür birikimini açıkça yansıtan yarışmalar, aynı zamanda ülkelerin mimari kültür kalitesini de yansıtmaktadır (Ay, 2010). Gerekli koşullar sağlandığında (Jüri, Yarışma Şartnamesi vb.) nitelikli tasarım elde edilmesinin demokratik ve şeffaf ortamını sunan yarışmalar; sosyokültürel gereksinimler doğrultusunda belirlenen problemin ihtiyaç programlarından referans alınarak üretilen çeşitli fikir ve önerilerin uygulama-maliyet boyutlarıyla beraber değerlendirildiği, tartışıldığı ve eleştirildiği düzeneklerdir. Bu yönleriyle mimarlık kültürünün gelişmesini sağlayan yarışmalar, dolaylı olarak mimarlık mesleğinin kalitesini de arttırmakta ve önemine dikkat çekmektedir. Potansiyelleri, avantajları ve süreçleri göz önüne alındığında endüstriyel mirasların yeniden değerlendirilmesinde yarışma yönteminin kullanılması dikkat çekilmesi gereken özgün ve önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

> "Öncelikle, tarihte her alanda en radikal değişimlere sebep olan Endüstri Devrimi, sonrasında 20. yüzyılda yaşanan hızlı küreselleşme ve de 1970'lerden itibaren neoliberal ekonomik politikaların tüm dünyaya hâkim olması, kentsel ve toplumsal dokuların hızlı ve dolayısıyla çarpık dönüşümlerini ve benzeşmesini doğurmuştur. Bununla beraber gelişmiş toplumlar, yaklaşık son elli yıldır, heterojenliğin ilgi çekici olduğunun; farklı olanın korunması, yerelin genel içinde kaybolmaması gerektiğinin bilincine varmışlardır. Küresel dünyada artık, uluslar yerine kentler yarışma içinde, markalaşma eğilimindedir. Yönetimler, iç dinamiklerini, yere ait verilerini kullanarak oluşturdukları çağdaş kent imajını odak noktası yapma hedefindedir" (Ersine, 2012).

20. yüzyılın ortalarına doğru işlevlerini kaybetmeye başladığında şehrin önemli noktalarında âtıl kalan endüstri yapıları, eş zamanlı küresel ekonomik gelişmelerin ortaya koyduğu neoliberal politikaların ekseninde yönetimlerin kentlerdeki özgün değerlerin ön plana çıkarılarak küresel akışta marka kent olma hedefleriyle bütünleşmiştir. Endüstri yapılarının kolektif hafızanın somut izleri oldukları görüşüyle mirasın kültürel değerleri üzerinden kimlik vurgusu ve küresel ölçekte bir imaj yaratılması ortaya konmuştur. Küresel ortamda rekabet halinde olan yönetimler bölgesel yenilenme olarak tanımlanan dönüşüm pratiklerinde, yaratıcı çekim imajları yaratma noktasında yarışma yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır.

Endüstriyel mirasının yeniden işlevlendirilmesinin ilk örneklerinden sayılan Fransa'daki Oray Garı'nın Orsay Müzesi'ne (1979), İtalya'daki Lingotto Araba Fabrikası'nın çok amaçlı bir merkeze (1984), İngiltere'de Doklar Bölgesi'nde bulunan

Bankside Elektrik Santrali'nin Tate Modern Müzesi'ne (1995), Avusturya'daki Viyana Gazometreleri'nin konut, eğlence ve alışveriş merkezi'ne (1995), Hollanda'daki gazhanenin The Westergasfabriek Park'a (1997), ABD'deki demir yolu hattından High Line Park'a (2001) dönüşümlerinde yarışma yöntemi kullanılmıştır.

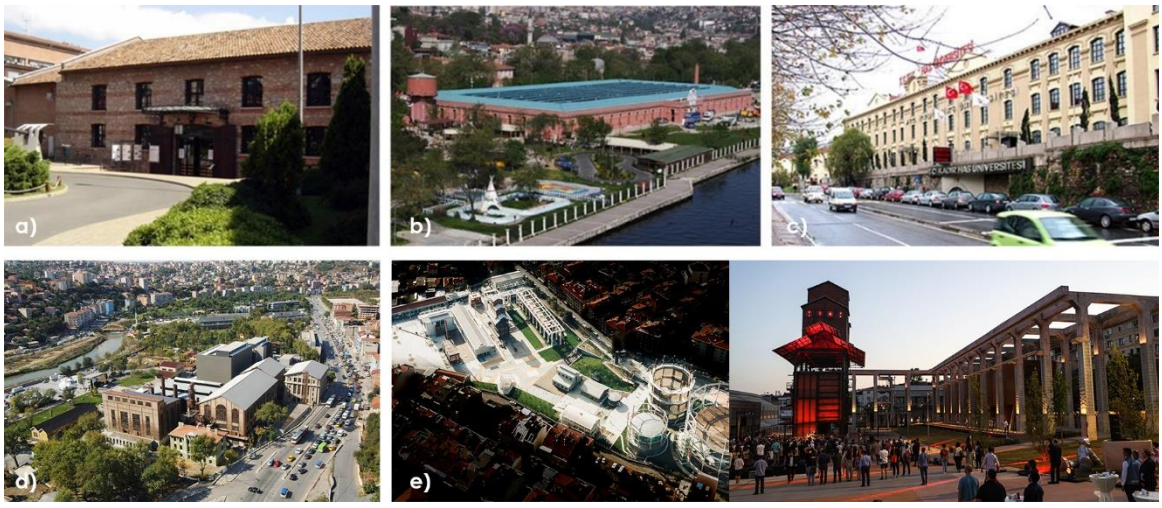

Şekil 6.1. a) Eski Orsay Tren Garı (URL-7), b) Lingotto Araba Fabrikası (URL-8), c) Tate Modern Müzesi (URL-9), d) Viyana Gazometreleri üstten görünüş (URL-10), e) The Westergasfabriek Park genel görünüş (URL-11), f) High Line Park (URL-12).

Koruma ve yıkım arasında gidip gelen senaryolarla karşı karşıya kalınan örneklerde birçok toplumsal kriz yaşanmış; aktivistlerin, akademisyenlerin, STK'ların ve yerel halkın koruma üzerine baskın direnişi yönetimler üzerinde etkili olmuştur. Yönetimler koruma fikirlerini kalkınma stratejileriyle birleştirmiş ve marka kent olma hedefiyle; çok aktörlü ve kamuoyu oluşturma etkisi olan yarışma yöntemine aynı zamanda proje elde etmenin en iyi yolu olarak başvurmuşlardır. Yukarıda farklı ülkelerden aktarılan örnekler; endüstri mirasının yeniden işlevlendirmesinde yarışma yöntemine başvurulmasının çok eskilere dayandığını göstermektedir. Yarışma yöntemiyle neredeyse herkes tarafından bilinen dönüşümler haline gelen örnekler aynı zamanda farklı ve çeşitli işlevlerle yarışma yönteminin avantajlarını somut bir şekilde göstermektedir.

Aktarılan örneklerdeki uygulama konseptlerinden özellikle müze ve kampüs dönüşümlerinden ülkemizde de uygulamaları mevcuttur. Ülkemizde 1990'lı yıllarda gündeme alınan endüstri mirasların yeniden işlevlendirilmesi konusu; 21. yüzyılda

uygulama örnekleriyle kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde başkent olan ve sanayileşmenin ilk adımlarının atıldığı İstanbul kenti bu anlamda geniş bir alan sunmaktadır. Haliç ve çevresinde kurulan ilk sanayi tesislerinin sayıları ve çeşitleri 18. yüzyılda sanayi devrimi etkisiyle hızla artarak Haliç'i bir sanayi merkezi haline getirmiştir. Silahtarağa Elektrik Santrali, Lengerhane, Sütlüce Mezbahası, Haliç Tersaneleri, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, Feshane, Kasımpaşa Un Fabrikası gibi tesisler Haliç'te günümüze kadar ulaşan sanayi tesislerinden başlıcalarıdır (Köksal, 2005). Bugün işlevlerini kaybeden tesisler için yarışma yöntemi kullanılmasa da yeniden işlevlendirme çalışmaları yapılmaktadır. 1991 yılında Rahmi Koç Vakfı tarafından satın alınan Lengerhane, 1994 yılında Rahmi Koç Sanayi Müzesi'ne; Feshane 2000 yılında kültür, sanat ve eğlence etkinlikleri için Feshane Festival Sarayı'na; Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, 2001 yılında üniversite konseptiyle Kadir Has Üniversitesi'ne, 2004 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından müze konseptiyle yeniden işlevlendirilmesi için İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne verilen Silahtarağa Elektrik Santrali kültür ve sanat merkezi olarak Santral İstanbul'a dönüştürülmüştür. Son olarak güncel bir çalışma olan Hasanpaşa Gazhanesi'nin atölye, ambar, su soğutma kulesi, fırın, depo, kırma-eleme ünitesi vb. yapılarının; sergi alanları, sahne alanları, kitap kafe, kütüphane, müze ve gezi alanları olarak yeniden işlevlendirilmiş ve yaşama alanı hedefiyle Temmuz 2021 yılında kullanıma açılmıştır.

Şekil 6.2. a)Rahmi Koç Sanayi Müzesi (URL-13), b) Feshane Festival Sarayı (URL-14), c) Kadir Has Üniversitesi (URL-15), d) Santral İstanbul Park (SantralİstanbuI, 2021), e) Müze Gazhane (Muzegazhane, 2021).

Bahsetmiş olduğumuz bu sanayi tesisleri, Haliç bölgesinde geniş çaplı ve imaj yaratan dönüşüm örneklerinin bazılarıdır. Endüstri alanlarının yeniden kullanımına farklı şehirlerden; Koceli Seka Kâğıt Fabrikası'nın Seka Park Projesi'ne, Sümerbank Kayseri Fabrikası'nın AGÜ Sümer Kampüsü'ne; Samsun Tekel Tütün Fabrikası'nın Bulvar Samsun'a, İzmir Havagazı Fabrikası'nın Tarihi Havagazı Fabrikası Kültür Merkezi'ne dönüşümleri örnek verilebilir. Aktarılan örnekler yarışma yöntemi kullanılmasa da ülkemizde endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde gelinen noktayı gösteren önemli dönüşüm projeleridir.

Ülkemizde endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesinde yarışma yöntemine başvurulması konusu ise 2000'li yıllardan sonra hız kazanmıştır. 2001 yılında İzmir Liman Arkası Bölgesi'nin mevcut potansiyelini ortaya çıkarmak için düzenlenen fikir ve tasarım yarışması, endüstri alanlarındaki dönüşüm için yeni aracı bir yöntem olan yarışmaların ilk örneklerinden biri olmuştur. İzmir Havagazı Fabrikası, Tek Elektrik Fabrikası, Şark Sanayi, Sümerbank Basma Sanayi İşletmesi, Kiremit Fabrikası, Un Fabrikası ve Tariş Alkol Fabrikası gibi eski endüstri yapılarının bulunduğu alanda bina ölçeğinde yeniden işlevlendirilen yapıların yanı sıra hala işlevlendirilmeyi bekleyen endüstri anıtları bulunmaktadır.

Şekil 6.3. İzmir Liman Arkası Bölgesi eski sanayi yapılarının yerleri (Şekerci ve Örmecioğlu, 2019).

Eski un fabrikası Selçuk Yaşar Kent Müzesi'ne, eski havagazı fabrikası Tarihi Havagazı Fabrikası Kültür Merkezi'ne dönüştürülürken eski elektrik fabrikası içinde; 2019 yılında TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi tarafından "Ne Olmak İster" başlığıyla öğrenci mimari fikir yarışması açılmıştır (Şekerci ve Örmecioğlu, 2019). Söz konusu yapı

ile ilgili henüz bir uygulama bulunmamaktadır. Ülkemizdeki en büyük sorunlardan biri de yarışma açılan alanların seçilen proje sonrasında uygulamaya geçmemesi ve yahut uygulaması başlanan alanların tamamlanmadan yarım bırakılmasıdır. İstanbul Belediyesi tarafından uluslararası yarışma açılan eski Küçükçekmece Kibrit Fabrikası uygulaması da yarım bırakılan alanlardan biridir. Değerlendirme kurulu tarafından, Küçükçekmece İç – Dış Kumsal Alanı Kentsel Tasarım Projesi için Lleweyln Davies Yeang grubununun geliştirdiği proje birinci seçilmiştir (Erdoğan, 2012). Menekşe Deresi ve çevresinin rehabilite edilerek bölge turizmine kazandırılmasını amaçlayan proje, etaplara bölünerek uygulama çalışmalarına başlanmıştır. Fakat zemin yapısının zayıf oluşu ve mülkiyet sorunlarıyla alakalı olarak kısıtlı uygulamaların yapılabildiği alana TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi yeniden ilgi çekmek amacıyla 2018 yılında "Menekşe Kibrit Fabrikası ve Yakın Çevresi Yeniden Canlandırma Ulusal Öğrenci Mimari Fikir Projesi Yarışması" adıyla yarışma açmıştır (Mimarist, 2018). Alan bugün kullanıma açık olmasına rağmen tam anlamıyla dönüştürülebilmiş değildir.

Şekil 6.4. Lleweyln Davies Yeang grubununu hazırladığı proje (Erdoğan, 2012).

Endüstri alanlarının yıkılmasının önüne geçen ve koruma kurullarından tescil alınmasıyla ilgili çalışmalara öncülük eden TMMOB Mimarlar Odası, benzer şekilde aynı çabayı proje yarışmaları içinde göstermektedir. Sorunlu alanlar ve kentlerde özellikle farkındalık yaratmak için Ulusal Mimari Proje Yarışmaları ve Kent Düşleri Proje Fikir Yarışmaları düzenlemektedir. 2008 yılında Kent Düşleri Proje Fikir Yarışmaları 3 kapsamında örneklemimiz olan Zonguldak Merkez Lavuar Alanı ve 2017 yılında Kent Düşleri Proje Fikir Yarışmaları-10 kapsamında Maltepe Havagazı Fabrikası Yerleşkesi için açtığı proje yarışmaları bu örneklerin bir kaçıdır.

6.1. Ruhr Bölgesi, Zeche Zollverein Maden Kompleksinin Dönüşümü

Sanayi devrimi ile on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru başlayan ve yirminci yüzyılın sonlarına kadar hızlı bir şekilde gelişen Ruhr Bölgesi'nde, kömür alanları, madencilik ve çelik üretimi, bu süreç boyunca bölgenin kalkınması ve gelişmesindeki baş aktör olarak görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı gibi iki büyük savaşa şahitlik eden bölge, saldırılarla zaman zaman tahrip edilmiş olsa da daha çok savaş dönemlerindeki katkılarıyla ön plana çıkmıştır. Bu yüzdendir ki, Ruhr Bölgesi'deki endüstri sanayisi, sadece üretimi değil dönemin kültürel ve yaşam biçimini de temsil etmektedir. Uzun yıllar boyunca Almanya'nın lokomotifi olan madenler, kok fabrikaları ve bunların sahaları ülke kimliğinin ve kolektif hafızasının önemli bir parçası haline gelmiştir.

1920'lerden bu yana Ruhr Bölgesi'ndeki sürdürülebilirlikte çevresel, ekonomik ve sosyal amaçların birleşimine odaklanan "Sürdürülebilir Arazi Yönetimi" (Sustainable Land Management-SLM) politikaları, 1960'ların ortalarında başlayan ve 1980'lere kadar hızla karakteristik bir fikre dönüşen endüstriyel alanların korunması fikri, yönetimlerin küresel ortamda "yerelleşme" odaklı kalkınma politikalarına yönelmesiyle beraber sürdürülebilir çevresel, sosyal, ekonomik gelişim eğiliminde Almanya'nın odak noktasına hızlı girmiş ve Almanya'daki endüstriyel yapıların korunması ve kültürel faaliyetlerde kullanılması konusunu öne çıkaran ilk eyalet Kuzey Ren Vestfalya olmuştur (Kaçar, 2016). Almanya'daki taş kömürü ocakları, eski üretimini yapamama, gelişen teknolojik yöntemlerle de işlevini kaybetme noktasına geldiğinde, kademeli olarak kapatılmaya başlanmıştır. 1960 yılında kullanılmamaya başlayan işçi konutlarını, 1980'lere kadar olan süreçte, işlevini yitirmiş maden işletmeleri, fırınlar, tersaneler ve gaz depoları takip etmiştir.

Almanya'da 1960'ların sonlarına doğru yıkılması ile gündeme gelen işçi konutları, endüstriyel üretim alanlarının korunması ile ilgili ilk kıvılcımları başlatmıştır (Kaçar, 2016). En eski vakalardan biri olan Dortmund'daki Siedlung Am Sommerberg / Am Winterberg olayı, Dortmund TU'daki Planlama Bölümü öğretim üyelerinin ve öğrencilerinin tepkisini tetiklemesinin üzerine üniversitede bir proje ekibi oluşturulmuştur. Proje ekibi, yerel Sosyal Demokrat Parti ve halk ile iş birliği yaparak medya aracılığı ile tepkilerini belirtmişlerdir ve Dortmund şehri, yerleşimi "şehir tarihinin dikkate değer bir parçası" ve "korunmaya değer bir tarihi belge" olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak, 1971'de bu yerleşimin yıkılması

yasaklanmıştır (Raines, 2011). Almanya'daki en eski özel yapım işçi konutu unvanına sahip Siedlung Eisenheim, benzer bir süreci yaşamıştır. Profesör Roland Günter ve Fach-hochschule Bielefeld'den öğrencileri, yerleşimin geleceğinin adeta bir dönüm noktası olan, öğrenci araştırma projesini açmışlardır (Raines, 2011). İşçi konutlarını kurtaran bu toplumsal eylem, Ruhr bölgesindeki diğer işçi konutlarının da korunmasının önünü açmıştır. Kuzey Ren-Vestfalya'nın 1980'deki ilk anıt koruma kanununa göre, "kamu yararına olan nesneler, nesnelerin çoğunluğu ve nesnelerin parçaları" anıt olarak tanımlanmıştır. Bu nesnelerin kapsamı ise, estetik kaygı gözetilmeden tamamen çalışma ve üretim ilişkilerinin gelişmesi için önemli olanlar olarak belirtilmiştir (Durchholz ve Pfeiffer, 2008). 1960'ların ortalarından 1980'lerin sonlarına kadar devam eden eylemler, günümüzden baktığımızda son kırk yılda geçirilen dönüşümlerin zeminini hazırlamıştır (Kaçar, 2016). Kuzey Ren Vestfalya'daki yapısal değişimle başa çıkmak için 1995 'te "endüstriyel tarihin ilk ve tek ulusal vakfı" olarak Stiftung Industriedenkmalpflege und Geschichtskultur (Foundation for Industrial Preservation and Historical Culture-Endüstriyel Tarih ve Kültürü Koruma Vakfı) kurulmuştur. Vakıf, bölgenin ve sanayinin sembolü haline gelen endüstriyel yapılarının yıkımdan korunması, bilimsel olarak araştırılması, kamuya açık haline getirilmesi "anıt dostu" bir kullanıma teşvik etmesi amacıyla korunmasını savunan ülke çapındaki tek vakıf olma özelliğindedir (Industrie Denkmal Stiftung, 2021). Vakfın kuruluş amaçlarından biri artık kullanılmayan maden ocakları ve demir çelik üretim alanlarının tarihini yeniden araştırmak, belgelemek ve arşivlemek iken bir diğer ve en önemli amacı ise dönüşümün bir bütün olarak ele alınması ve bölgesel ölçekte yapılması olmuştur.

Sanayileşmenin paralelinde yeni gelişmeleri teşvik etmesi ve kamuoyuna sunmak amacıyla gelişen teknolojiyle yapılan yeni icatların tanıtıldığı, yeni tekniklerin sunulduğu ve kıyaslandığı endüstriyel sergiler düzenlenmeye başlamıştır. Bu sergiler zamanla ulusal ölçekten uluslararası ölçeğe genişlemiş ve tüm dünyadan katılımcı ülkelerin birer temsil alanına dönüşmüştür. Endüstri ve tarım ürünlerinin, sanat eserlerinin ve yeni buluşların tanıtımlarının yapıldığı büyük fuarlar haline evrilmiştir. Bu uluslararası sergilerin ilki ve öncüsü sanayi devriminin de öncüsü olan İngiltere'de gerçekleşmiştir. 1851'de Londra da gerçekleştirilen Uluslararası Büyük Sergi, birçok yönden ilklere imza atmıştır. İlk kez ülkeler arası etkileşimi sağlayan sergi, her ülkenin kendi sanayisini, teknolojisini ve kültürünü tanıtma ve kıyaslama yapma fırsatını yakaladığı bir ortam olmuştur. Teknolojik gelişmelerin ve yeni icatların sunulduğu bu sergi, gelişmelerin ilk kez dünya çapında

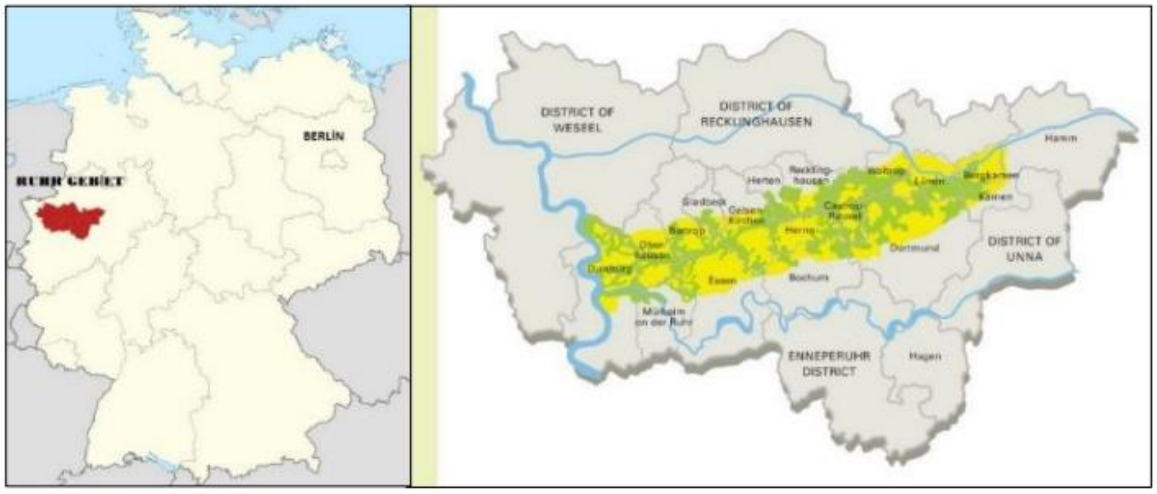
duyurulması zeminini sunmuştur. İlki İngiltere'de gerçekleştirilen bu sergiler Fransa, Amerika ve Almanya gibi ülkelerde devam ettirmiştir. 1901 yılında "Alman sanatının bir belgesi" sloganıyla yapılan Mathildenhöhe Darmstadt Sergisi Almanya'nın ilk Uluslararası Yapı Sergisi (IBA) olmuştur (Demirkol, 2019). 1927 yılında Weißenhofsiedlung Stuttgart, 1957 yılında Interbau Berlin, 1979-1984/87 yıllarında IBA Berlin sergileri ile Almanya'daki uluslararası yapı sergilerinin devamı gelmiştir (IBA, 2021). İlk zamanlarda uluslararası mimarlık sergisi gibi işlev gören sergiler, ikinci dünya savaşından sonra yeni bir vizyon geliştirmiş ve 1979'lardan sonra şehir planlamasında yeniden geliştirme aracı olma işlevini kazanmıştır.

1958'lerden sonra yaşanan krizlerle kömür-çelik endüstrisini önemini kaybetmesi, endüstriyel alanların çevreye verdikleri zarar ile ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Çevre kirliliğinin sembolleri haline gelen bu alanların yeniden değerlendirilmesi için, yerel yönetim, yeni bir projenin arka planını oluşturan kamuoyu çabalarını başlatmıştır (Kaçar, 2016). Buradan hareket ile Vakıf, eski sanayi sitelerinin yıkılmasını önlemek için ulusal ölçekte desteklenen Internationale Bauausstellung (Uluslararası Yapı Sergisi, IBA) Emscher Park projesini geliştirmiştir. 1979/1987 yılları arasında Berlin'i ele alan IBA 1989/1999 yılları arasında da Ruhr Bölgesi'nde Emscher Parkı Projesi'ni ele almıştır (Ganser, 1992). İki dönemde inceleyeceğimiz bu sürecin birinci etabı IBA Emscher Park Projesi (1989-1999), ikinci etabı ise 2000'lerden günümüze uzanan süreç olarak ele alınmıştır.

Seçilmiş temsilcilerin çevresel hedeflerin ekonomik, kültürel, sosyal hedeflerle desteklediği stratejik ve bütüncül planlamaları Almanya'daki çeşitli insanlardan saygı görmüştür. Katılımı önemli bir konu olan halk, planlama sürecine dâhil edilmiştir. Yönetimden Federal hükümet, bölgesel eyalet hükümetleri ve yerel belediye başkanları katılım sağlarken, sivil toplum kuruluşları, bilimsel danışmanlık için üniversiteler ve ek olarak özel sektör de sürece dâhil edilmiştir (Kaçar 2016). Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde toplumun farklı kesimlerinden insanların katılımıyla süreç çok aktörlü olarak, Prof. Karl Ganser başkanlığında 1989-1999 yılları arasında hız kazanmıştır.

6.1.1. Ruhr Bölgesi'nde endüstri mirasın korunması üzerine geliştirilen yarışma: IBA Emscher Park Projesi

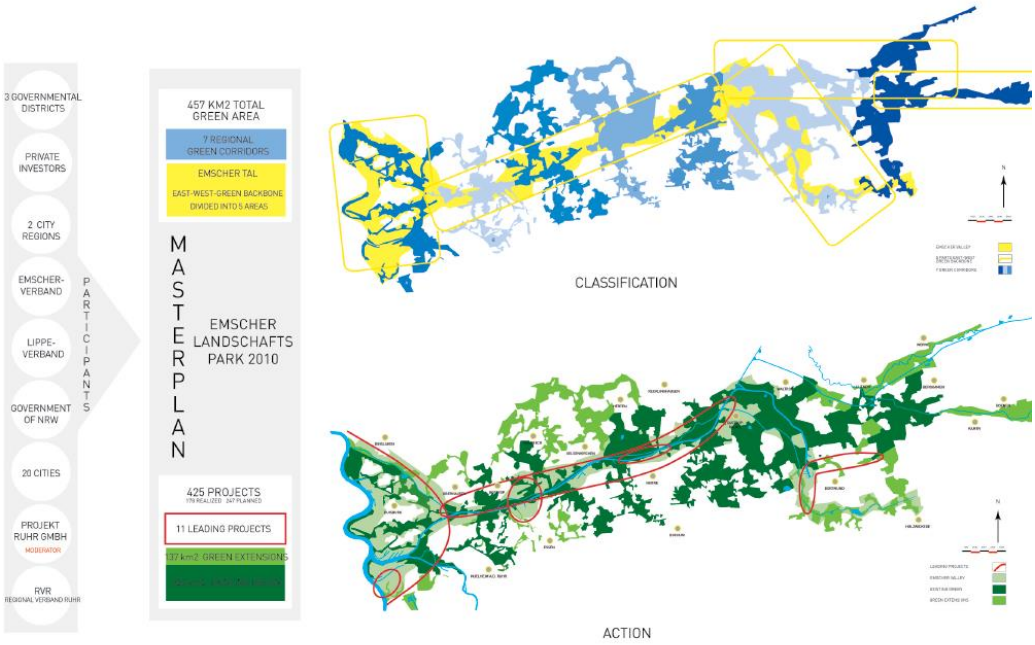
Bölgelerin geleneksel ekonomik güçleri ve sosyo-kültürel karakterleri üzerinden küresel ekonomide imaj yaratma çabalarından biri olarak öne çıkan ve küresel hizmet ekonomisi ile karşı karşıya kalan terkedilmiş endüstri alanlarının problemlerinin çözülmesi noktasında Almanya'nın Ruhr Bölgesi'nde, 1920'lerden itibaren yürütülen sürdürülebilir arazi yönetiminin ele aldığı ekolojik planlama politikaları sosyal ve kültürel planlamalarla bütünleştirilerek IBA Emscher Park projesini geliştirmiştir. Mayıs 1988'de kurulan Uluslararası Yapı Sergisi'nin (IBA), gerçekleştirdiği çalışmalar üzerine ele alınacak alanlar belirlenmiş, belirlenen alanlar için sorunların daha kapsamlı belirlenmesi, çözüm önerileri, yeni işlevler önerileri, bilgi-belge toplama ve arşivlerin oluşturulması gibi çalışmalar yapılmıştır. Bölgenin omurgası olarak bahsettiğimiz fakat sanayinin ürettiği kirlilikten etkilenen Emscher Nehri'nden başlayarak bölgesel yenilenmenin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Ruhr bölgesindeki şehirlerin, yerleşimlerin ve sanayi sitelerinin ana bağlantı noktası ve projenin adını veren Emscher Nehri, projenin odak noktası olmuştur. Holzwickede'den başlayarak Dortmund, Castrop-Rauxel, Herne, Reck-linghausen, Gelsenkirchen, Essen, Bottrop, Oberhausen ve Dinslaken şehirlerini kapsayan ve Ren, Lippe ve Ruhr nehirlerinin çevresinde konumlanan IBA Emscher Park projesi, 800 km²'lik bir alanı kaplamaktadır (Kaçar, 2016).

Şekil 6.5. Ruhr bölgesi genel konumu (URL-16)

Bölgesel bir dönüşümü tanımlayan ve peyzajın yeniden inşasını ele alan Emscher Park Projesi, işlevini kaybetmiş endüstri yapılarının yeniden değerlendirerek "…, rekreasyon ve kültürel kaynaklardan oluşan bir ağa dönüştürmek" (Labelle, 2001) ve bölgenin kültür-ekoloji odaklı ekonomik canlanmasını sağlamak gibi hedeflerle 1989-1999 yılları arasında on yıllık bir programı kapsamaktadır (Kaçar, 2016). IBA projesi ile, eski sanayileşmenin sosyal ve ekolojik olarak yenilenmesi ve kentsel ekonomiyi geliştirmesini hedeflenmiştir (Hospers, 2004). Ruhr'daki Emscher Nehri boyunca eski sanayi bölgelerini birleştiren çalışma, On yedi şehirde yer alan yüzden fazla farklı projeyi kapsamaktadır (Lewis, 2015). Proje kapsamında seçilen bölgelerdeki uygulamalar ulusal ya da uluslararası mimari proje yarışması ile belirlenmiştir.

800 km² alanı kapsayan proje alanının tamamı, hedeflenen projelerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla doğu-batı aksında 5 adet alt bölge ve kuzey güney aksında 7 adet yeşil koridor oluşturulmuştur (Erbek, 2019). Yedi farklı bölgeye yüklenen kamusal alanda ekonomik, ekolojik ve sosyal olarak sürdürülebilir vizyonlarla, ekonomik kalkınma sağlanırken aynı zamanda bölgeler arası bağı kuvvetlendirmek için kritik noktalara Ruhr'un kimliğini korumayı hedefleyen projeler gerçekleştirilmiştir.

Şekil 6.6. IBA Emscher Park projesinin 5 adet alt bölgesi ve 7 adet kentsel yeşil koridoru (Erbek ve Sağ, 2019).

Süreç boyunca ana endişe kaynağı, Emscher Nehri'nin ekolojik olarak doğal oluşumuna geri döndürülmesi olmuştur. 800 km²'lik alanın 320 km²'lik alanı kentsel peyzaj düzenlemelerine ayrılmıştır. Peyzaj ve yeşil alan düzenlemeleri aşağıda belirtilen planlama kararları doğrultusunda gelişmiştir:

- Peyzajın yeniden üretimi
- Ekolojik iyileştirme ve yenileme
- Kültür ve doğayı birleştirmek
- Parçalı durumdaki açık alanların birleştirilmesi
- Kent ve doğanın entegrasyonunun sağlanması
- Yeni rekreasyon alanları
- Yağmur sularının değerlendirilmesi
- Beton atık su kanallarını peyzaja katılması (Işıkkaya, 2002).

Bu kararlar paralelinde 5 çeşit peyzaj alanı ortaya çıkmıştır:

- Endüstriyel parklar
- Endüstri peyzajında kent parkları
- Endüstri öncesi kültür parkları
- Endüstri ormanları
- Bölge sembol noktaları (Işıkkaya, 2002).

Proje kararları doğrultusunda, tüm bölge ölçeğinde 230 km'lik bisiklet ve 131 km'lik yaya yolu planlaması yapılmıştır. Projenin odak noktası olan nehrin 84 km'lik bölümü, seviye farklılıkları hesaba katılarak tasarlanan platformlar ve kaldırımlarla halkın kullanabileceği rekreatif açık bir park haline getirilmiştir. Proje uygulama prensipleri kapsamında eski et kesim bölgelerinin biyoloji parkına, maden ocaklarının golf sahalarına, sanat galerilerine, oyun alanlarına, kültür parklarına, eski bir maden işleme tesisi yaşlılar yurduna dönüştürülmüştür (Işıkkaya, 2002; Şentürk, 2016). Bu kapsamda Duisburg-Nord Peyzaj Parkı, Bochum Kent Parkı, Gelsenkirchen Bilim Parkı gibi önemli dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiştir.

On yıllık bir süreci kapsayan IBA Emscher Park Proje'sinde, zamanla elde edilen tecrübelerle hep bir adım ilerisi hedeflenerek projelerin vizyon, nitelik ve ekonomik unsurları güçlendirilmiştir. Genel olarak baktığımızda on yıllık proje kapsamında yapılan çalışmalar aşağıdaki gibidir:

- Kentsel ve tekil yapı ölçeğinde tüm alan bir bütün olarak ele alınmış ve bölgenin tarihi-teknolojik-mimari sürekliliğinin devamı sağlanmıştır.
- Yeşil alan ve orman düzenlemeleri, ekolojik çalışmalar, büyük sanayi komplekslerinin topraklarını düzenleme-değerlendirme ve peyzaj çalışmaları yapılmış, yeni rekreasyon alanları yaratılmıştır.
- Küçük gemi ve motorlarla kanal ve nehirler boyunca gezinti güzergâhları, nehir kenarında bisiklet ve yürüyüş yolları düzenlenmiştir.
- Fabrika atıklarından ve üretim sistemlerinden dolayı, doğanın dengesinin başkalaşımı sonucunda sadece endüstri alanlarında rastlanabilen bitki örtüsü koruma altına alınmış, tanıtılmış ve sunulmuştur.
- Yaklaşık 500 hektarlık alan kamu kullanımına açılmıştır.
- Yaklaşık 2000 işçi konutu modern yaşam koşullarına göre restore edilmiştir.
- 20. yüzyıl sonlarında işlevini yitiren ve terk edilen ağır sanayi ve kömür işletmelerinden oluşan endüstri alanları yapısal ve bölgesel ölçekte; teknik ve endüstri müzeleri, çok amaçlı kültür merkezleri, eğlence ve dinlence yerleri, kamu mekânları, eğitim yerleri vb. yeni işlevlerle yeniden kullanıma açılmıştır.
- Endüstri yapı ve komplekslerini koruma çalışmaları yapılmıştır.
- Ulusal ve uluslararası mimari proje yarışmaları düzenlenmiştir (Ganser, 1991; Köksal, 2005).

IBA Emscher Park'ı kapsamında yüksek mimari ve teknolojik nitelikleri barındıran; restorasyon, yenileme ve yeniden işlevlendirme bağlamıyla kent yaşamına yeniden kazandırılan projeler arasından; kültürel etkinlikler için kullanılan Duisburg Nord Peyzaj Parkı; sergi alanına dönüşen Oberhausen Gazometresi; endüstri müzesi, kültür ve rekreasyon merkezi olan LWL Endüstri Müzesi Zeche Zollern; ticaret, eğitim ve enerji parkı olarak kullanılan Mont-Cenis Akademisi; bahçe kent (garden city) akımıyla konut modernizasyonu yapılan Schüngelberg İşçi Mahallesi ve alt yapıdaki dönüşümleri anlatan Deininghauser Çayı'nın Yeniden İnşası projelerine daha detaylı bakılacaktır.

Duisburg-Nord Peyzaj Park, Duisburg

Post-endüstriyel park örneklerinden Duisburg-Nord Peyzaj Park projesi, yeni tip bir endüstriyel parkın olağanüstü bir örneğidir ve çorak arazinin peyzaj, çalışma ve yaşam alanlarını yüksek düzeyde rekreasyon değeri ile geri kazanmak için nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Latz+Partner kurucusu Peter ve Anneliese Latz tarafından 1991 yılında bir yarışma için tasarlanan Duisburg Nord Park, 200 hektardan fazla alanı kapsamaktadır ve bu alan endüstri yapılarını da içermektedir (Demirkol, 2019). Duisburg'daki eski bir demir-çelik fabrikasının halka açık kültürel bir parka dönüşümü, yoğun endüstriyel aktivitelerin gerçekleştiği bölgenin iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması hedefi ile birçok dönüşüm geçirmiştir. Eski fırın tesisi (The Piazza Metallica) açık hava tiyatro, film, opera, konser gibi aktivite alanlarına, gazometre dalış merkezine, sinterleme tesisi (toz malzemeyi katılaştırma işlemi) büyük bir festival alanına, manganez demir cevherini depolamak için kullanılan çelik yapılar çeşitli sporlar ve aktif oyunlar için mekânlara, yüksek duvarlar tırmanma bahçelerine ve benzeri gibi eski endüstri yapılarına yeni işlevler kazandırılmıştır. 1996'da eklenen ışıklandırma, eski endüstri anıtlarına çağdaş bir görünüm kazandırmıştır. Yılda 700.000'den fazla ziyaretçiye ev sahipliği yapan alana, 1999 yılından sonra ziyaretçiler için yeni yapılar (kafe, atölye, buluşma noktaları, otel vb.) eklenmiştir. Duisburg-Nord Emscher nehriyle buluşturan platformlar, yürüyüş parkurları, bisiklet yolları vb. peyzaj unsurlarıyla doğayı deneyimleme fırsatı sunan dev bir endüstriyel parka dönüştürülmüştür (Şentürk, 2016).

Şekil 6.7. a) Metallica meydanı, b) Tırmanma alanları, c) Maden Depoları, d) Açık sergi alanları, e) Sinter Parkı, f) Açık hava sinema alanı (URL-17 ve URL-18).

Oberhausen Gazometresi, Oberhausen

1927’da Gutehoffnungshütte tarafından Ren-Herne Kanalı'nın yanında inşaatına başlanan gazometrenin 1929 yılında inşası tamamlanmış ve kullanıma açılmıştır. 117,5 m yüksekliğe ve 67,6 m çapa sahip olan gazometre Avrupa’nın en büyük gazometresi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında zarar gören gazometrenin 1944 yılında çalışması durdurulmuş ve 1950 yılına kadar onarım çalışmaları yapılmıştır. 1950 yılında tekrar aktif olan gazometre 1988 yılına kadar faaliyete devam etmiştir. Ruhrkohle AG tarafından hizmet dışı bırakılan gazometre; yıkılması veya yeniden kullanılması üzerine birçok tartışmanın sonunda 1992'de Oberhausen belediye meclisi kararıyla satın alınmış ve sergi alanı olarak işlevlendirilmesine karar verilmiştir. 1993-1994 yıllarında Deutsche Babcock AG tarafından yapılan restorasyon ve dönüşüm çalışmaları sonucu; 4,5m yüksekliğe sabitlenen diskin altında zemin katta 3000m²'lik bir sergi alanı yapılmış, diskin üzeri ana sergi alanı, bir sahne ve 500 kişilik oturma yeri ile donatılmıştır. Çatıya ulaşımı sağlamak için asansör ve merdivenler yerleştirilmiştir.

Şekil 6.8. a) Oberhausen Gazometresi gündüz görünüşü (URL-19), b) Oberhausen Gazometresi gece ışıklandırması (URL-20).

100 metrelik tavan yüksekliğine sahip sıra dışı iç mekân kurgusu ile tercih edilen bir sergi alanı olan gazometre birçok sergiye ev sahipliği yapmaktadır. Çatısında bulunan seyir terasıyla panoromik şehir manzarası sunmaktadır (Erkartal, 2018). Endüstriyel kültür rotasında ve turistlerinde ilgi odağında bir mirastır.

LWL Endüstri Müzesi Zeche Zollern, Dortmund

Gelsenkirchener Bergwerks AG tarafından 1898 ve 1904 yılları arasında inşa ettirilen Zeche Zollern, "model kömür ocağı" olma amacıyla yapılmıştır. Şirketin bir prestij unusuru olarak baktığı projede yüksek maliyetli yapılar tasarlanmış ve teknik ekipmanda yeniliklere gidilmiştir (LWL-The Zollern Colliery, 2021). Neo-Gotik üslubuyla dikkat çeken mimari yapılar, tuğla frizler ve dekoratif kalkanlar ile süslenmiştir. Dikkate değer mimarisine rağmen kömür piyasasındaki düşüş sinyalleri üzerine, 1920 yılında United Steel Works AG'ye satılmıştır. II. Dünya Savaş'ı ve sonrasında tekrar ivme kazanan üretim, yaşanan kömür krizi sonrasında 1966 yılında tamamen kapatılmıştır. 1969'da yerel halk ve uzmanlardan gelen tepkiler sonucu LWL (Landschaftsverband Westfalen-Lippe) tarafından koruma altına alınan alan yıkımdan kurtulmuştur. Almanya'da anıt statüsüne uygun görülen ilk endüstriyel yapı unvanının sahibi olmuştur. LWL tarafından müze konsepti üzerine gerçekleştirilen projelerle; 1981 yılında Endüstriyel Miras Müzesi olarak yeniden kullanıma açılmıştır (LWL-The Zollern Colliery, 2021).

Şekil 6.9. Zeche Zollern endüstri müzesi perspektifleri (URL-21).

Schüngelberg İşçi Mahallesi, Gelsenkirchen-Buer

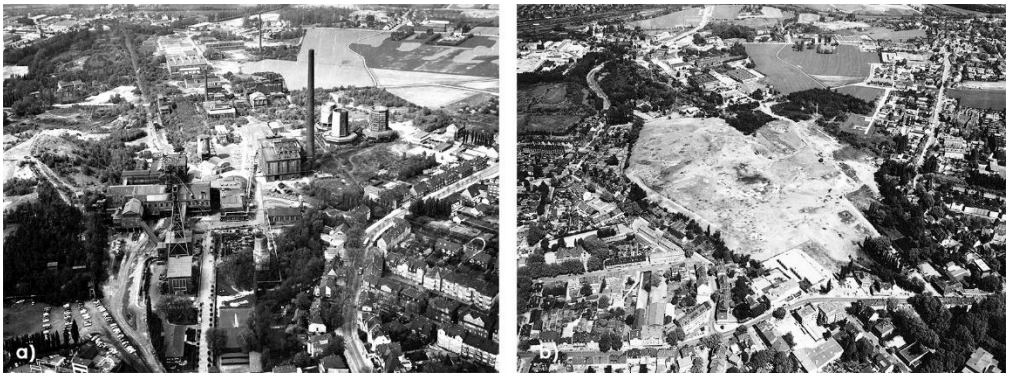
Endüstrinin ivme kazandığı dönemde artan göçlerin sonucu ortaya çıkan işçi konutları ve mahalleleri, endüstri yapılarının işlevlerini kaybetmesiyle beraber ölü alanlar haline gelmiştir. Sanayi döneminin izlerinin sadece endüstri yapılarının korunmasıyla değil endüstri alanlarıyla etkileşimde olan tüm alanların korunması kent belleğinin sürekliliği bağlamında önem arz etmektedir. IBA proje prensibi doğrultusunda fabrikalar ile birlikte âtıl kalan işçi yerleşimleri de yıkılmak yerine koruma ve yenileme çalışmaları yapılmıştır. 1897 ile 1919 yılları arasında Gelsenkirchen'deki madenciler için inşa edilen Schüngelberg yerleşiminde, 1988 ve 1998 yılları arasında yenileme ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Ulusal ya da uluslararası mimari proje yarışması ile belirlenmiş olan yerli halkında katılımıyla seçilen projelerle; 2500 yeni konut, 3000 yenilenen konut ve 185 km'lik yeşil alan düzenlenmesi uygulamaları yapılmıştır (Erbek, 2019). Yeni bir anaokulu inşa edilmiş ve yapılan yeni anaokulu yerleşimi dükkanlar ve toplantı salonları ile çevrelenerek yeni bir merkez tasarımına önemli katkılarda bulunmuştur. Eski Rungenberg çöplüğü yaratıcı bir tasarımla, yerleşimin önünde kirlilikten öte manzaraya dönüştürülmüştür (IBA, 2021). İşçi konutlarında konut modernizasyonuna gidilmiştir. Kentsel ve tek yapı ölçeğinde yapılan müdahalelerle tarihi, peyzaj, mimari ve teknolojik süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Şekil 6.10. a) Schüngelberg İşçi Mahallesi eski hali, b) Schüngelberg İşçi Mahallesi yenileme çalışmaları, c) Arkada yenilenen eski yerleşim önde yeni bahçe evler, d) Rungenberg çöplüğünün yeni tasarımı (IBA, 2021).

Mont-Cenis Akademisi, Herne,

Endüstri yapılarının korunması üzerine gidilse de bazı alanlarda maalesef yıkıma engel olunamamıştır. 1875 yılında kömür madenciliğin başlayan ve 1978 de işlevi sonlandırılan Herne'deki eski Mont-Cenis maden ocağı, 1980 yılında tamamen yıkılmıştır.

Şekil 6.11. a) Mont-Cenis ilk hali b) Mont-Cenis yıkımdan sonraki durumu (IBA, 2021).

30 hektarlık çorak bir arazi haline dönüşen alan, devletin akademi merkezini Herne'ye taşıma kararı doğrultusunda, yeni yerleşim birimleri ve ticari kullanımları içeren peyzajla bütünleşmiş bir bölge parkı konseptiyle yeniden değerlendirilmek için yarışmaya açılmıştır (IBA, 2021). Alman mimarlık firması HHS Planer + Architekten AG ile Fransız mimarlık firması Jourda & Perraudin (Francoise Helene Jourda ve Gilles Perraudin) ile ortaklaşa tasarlanan proje, enerji parkı fikriyle öne çıkmıştır ve yarışmayı kazanmıştır.

Çeşitli birimler camdan bir zarfın içinde çözülmüştür ve ladin ağaçlarından elde edilen ahşap sütunlarla desteklenen cam zarf kabuk görevi görmektedir. 123.000 metrekarelik cam zarf içinde korunan alan merkezi cadde ile bölünmüştür. Cam kabuğun içinde ilçe yönetiminin ofisleri, ilçe kütüphanesi, kafeler, çok amaçlı salonlar, otel ve NRW eyaletinin ileri eğitim akademisi yer almaktadır. Bu projeyi önemli kılan nedenler biri de teknolojik sistemlerle donatılmış olmasıdır. Güneş enerji santrali, ısı ve enerji santrali, pil depolama sistemlerini barındıran bina; bilgisayar kontrollü havalandırmalarla ek enerjiye gerek duymadan ısı alışverişini sağlamaktadır. Mont-Cenis Akademisi'nin çatısında bulunan, 10.000 m²'lik bir alana sahip olan, güneş enerjisi sistemi (fotovoltaik paneller) günümüzde bile dünyanın en büyük bina entegreli güneş enerjisi santrali konumundadır. Kendi enerjisini kendi üreten bina, hatta tükettiği elektriğin iki buçuk katını üretebilmektedir

(Buchanan, 2006; Ruso, 2006). Yüksek teknolojili cam zarfın dış ortamla kabuk içinde yarattığı sıcaklık farkı, su özellikleri, yeraltı kanalları, büyük kapılar, palmiye ağaçları vb. peyzaj unsurlarıyla adeta bir akdeniz iklimi havası yaratılan, yüksek teknolojilerle üretilen çözümler ile yakalanan çevresel tasarım IBA Emscher Park projesinin "ticaret, peyzaj, şehir ve kültüre birlikte bakmak" yaklaşımını en iyi yansıtan örneklerden biri olmuştur.

Şekil 6. 12. Mont-Cenis Akademisi'nden perspektifler (IBA, 2021).

Deininghauser Çayı'nın Yeniden İnşası, Castrop-Rauxel

Toplam 350 km uzunluğunda dere yatakları bulunan Deininghauser Bach'ın su yolu açık bir atık su sahası olarak bilinmektedir ve toplam uzunluğu 9,5 kilometre olan bu sistem, kanalizasyonu Castrop-Rauxel üzerinden Landwehrbach'a, Landwehrbach üzerinden Emscher nehrine akıtarak nehri kirletmiştir. Projede nehir sisteminin temizlenmesi amacı doğrultusunda, Emschergenossenschaft su yönetimi birliği tarafından 1992 yılında nehrin temizlenme ve düzenleme çalışmalarına başlanmıştır (IBA, 2021). Yeni arıtma sistemleri kurulmuş, yağmur suyundan yararlanmak için yağmur suyu toplama sistemleri geliştirilmiştir. Proje hala devam etmektedir.

Şekil 6.13. a) Deininghauser Çayı'nın eski görünümü, b) Deininghauser Çayı'nın yeni görünümü (IBA, 2021).

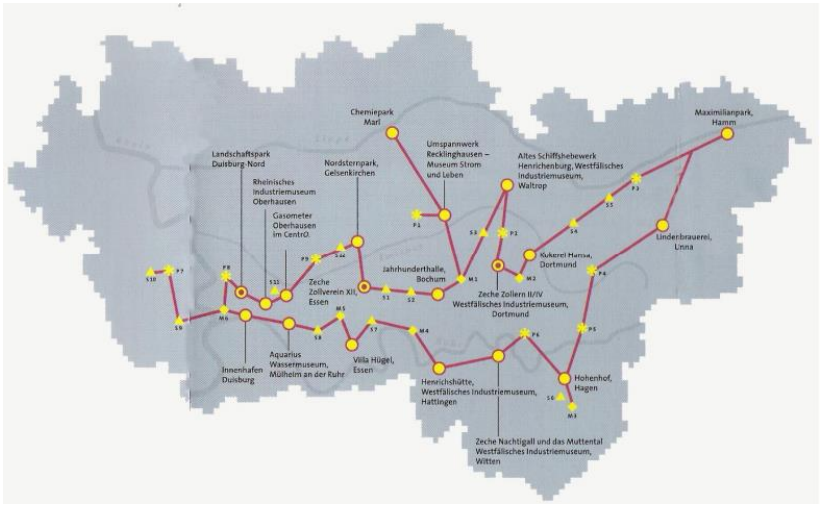
Bir zamanlar çevre kirliliğinin sembolü olarak terk edilmiş endüstri alanı ilan edilen nehir, yapılan iyileştirmelerden sonra erişilebilir bir peyzaj unsuru haline gelmiştir (Kaçar 2016). IBA Emscher Park Projesi kapsamındaki çalışmalarda yeşil alanların ekolojik çalışmalarla düzenlenmesi, endüstri alanlarında topografyalarının değerlendirilmesi, peyzaj çalışmalarıyla rekreasyon alanlarının planlanması yapılmıştır. Nehir kullanımı, çizilen gezi rotaları sayesinde, suda küçük su araçları (sandal, kayık vb.), kıyıda bisiklet ve yürüyüş yollarında yapılan düzenlemelerle kuvvetlendirilmiştir.

Peyzaj unsurlarıyla yeniden değerlendirilen alanlar, müze-sanat konseptiyle yeniden işlevlendirilen alanlar, işçi konutları modernizasyonu, yıkımı yapılan alanların teknolojik tasarımlarla yeniden değerlendirilmesi ve alt yapı çalışmaları Ruhr bölgesindeki, bölgesel dönüşümün planlamalarının ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel hedeflerinin somut örneklerinden bir kaçıdır. Sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin bir parçası olarak; kamusal alanların ve yenilikçi tasarımların ön plana çıktığı bu uygulamalar daha önce bahsettiğimiz gibi ulusal ve uluslararası yarışmalarla elde edilmiş ve benzer hedeflerle yüzden fazla proje gerçekleştirilmiştir. İki dönemde inceleyeceğimizi belirtiğimiz bu sürecin birinci etabı IBA Emscher Park Projesi (1989-1999) bahsetmiş olduğumuz çalışmalar doğrultusunda ilerlemiştir. Bu süreçte projelerde kullanılmak üzere; üçte biri özel işletmeler, kalan üçte ikisi NRW eyaleti yönetimi ve Avrupa Topluluğu tarafından karşılanan 5 milyar Alman markı (DM) (bugün yaklaşık 2,4 milyar Euro (€)) harcanmıştır (Haznedar, 2008; Demirkol, 2019). Birinci etapta elde edilen başarılarla dikkat çeken bölgenin ikinci etap olarak ele aldığımız 2000'lerden günümüze uzanan süreçte proje çalışmalarına turizmi canlandıracak çalışmalar eklenmiştir. Böylelikle işlevini kaybeden ve âtıl kalan alanların sebep olduğu sıkıntılar turizm ideolojisinin etkin olarak projelere dâhil edilmesi ve ekonomik getirileriyle telafi edilmeye çalışılmıştır.

1999'da çalışmalarını tamamlayan IBA, son toplantıdaki sunumunda Ruhr Bölgesi'nde turizmi canlandırmak üzere kurulan; "Ruhrgebietstourismus GmbH" ve "Kultur Ruhr GmbH" ekiplerini açıklamıştır (Köksal, 2005; Ruhr-tourismus, 2021). IBA'dan sonra çalışmalara devam edecek olan ekiplerin oluşturulma amacı;

- Ruhr Bölgesi'nde endüstri mirasının tarihi ve teknolojik gelişimi sürdürmek,
- Sanayi alanlarına kurulan eğlence ve kültür merkezlerini tanıtacak turizm etkinlikleri ve turlar düzenlenmek,
- Çocuklar ve gençler için ayrı ayrı eğitim, eğlence ve deneyim amaçlı programlar hazırlamak ve etkinlikler düzenlemek,
- Almanya'nın içi ve dışından gelen turistlere hitap eden etkinlikler organize etmek,
- Yapılan çalışmalardan kültürel ve maddi anlamda kazanç sağlayacak fikirleri üretmek,
- Sanayi tesislerinin günün her saatinde ve dört mevsimde aktif olarak kullanımını sağlayacak özel projeler üretmek ve çok amaçlı kullanımlara yönelmek şeklinde belirlenmiştir (Köksal, 2005).

Bu doğrultuda kültür ve turizmin ön planda tutulduğu bölgesel bir çalışmaya dönüşen IBA Emscher Park Projesi, birbirlerine uzak ve kopuk endüstri alanlarının daha kolay anlaşılması ve ulaşılabilirliğini arttırmak için Endüstriyel Miras Rotası hazırlamıştır (Route-industriekultur.ruhr, 2021).

Şekil 6.14. Ruhr Bölgesi Endüstriyel Miras Rotası (Route-industriekultur.ruhr, 2021).

Endüstriyel Miras Rotası, Ruhr bölgesinin endüstriyel geçmişine ve bugününe tanıklık eden olağanüstü elli yedi ana lokasyonla aslında endüstriyel kültürün rotasını oluşturmaktadır. Endüstriyel tesislerin yanı sıra tanınmış işçi yerleşimleri, müzeleri ve manzara noktalarını içeren yirmi dokuz farklı konseptli binin üzerinde lokasyon; on üç farklı yerleşimi, on yedi farklı seyir ve panorama noktasını; yirmi yedi birincil bağlantı noktasını içermektedir (Route-industriekultur.ruhr, 2021). Endüstriyel kültürel peyzajını her yönden deneyimleme imkânı sunan rotalar bölgesel haritalar, broşür, dergi, kitap gibi yayınlarla desteklenerek yapılan tanıtımlarla; Ruhr Bölgesi'nin çekim gücünü ve tanınırlığını arttırarak endüstri mirası koruma bilincine de katkı sağlamaktadır.

On dokuzuncu yüzyılda endüstrileşme ile ağır sanayinin öncü bölgelerinden biri olan Ruhr'da, 1970'lerden sonra çeşitli nedenlerle işlevini kaybeden ve çöküntü bölgesi haline gelen alanların ekonomik kalkınmaya katkı sağlaması ve bölgenin eski çekim gücünü kazanmasına yönelik vizyonlarla hareket ederek; ekolojik, sosyal ve kültürel hedeflerle ele alınan IBA Emscher Park Projesi;

- Altyapı düzenlemeleri ile nehrin yeniden doğallaştırılması sağlayan,
- Eskiden sanayi ve cüruf yığınlarının olduğu yerleri bölgesel kültür parklarıyla yeniden canlandıran,
- "Sanayi Yolu" ve "Doğa Yolu" gibi temalara sahip rotalarla yeşil altyapıyı ve peyzajı kamusal alanlara dönüştüren,
- "Endüstriyel Kültür Rotası" kapsamında çeşitli güzergahlarla farklı deneyim alanları sunan,
- İstihdamın sürdürülebilirliğini sağlama noktasında endüstri alanlarının yaşam alanı (living and working) olarak yeniden işlevlendiren,
- Bölge mirasının anlaşılmasını sağlayan ve endüstri mirası koruma bilincini geliştiren,
- Kültür, sanat ve eğlence fırsatlarının turizmi geliştirici etkisini ortaya koyan,
- Avrupa'nın en bozulmuş manzaralarından birinin restorasyonu tanımlayan,
- Sanayi kültürünün kültür sanayisine dönüşümünün sembolü haline gelen,
- Kentsel, ekonomik, sosyal ve çevresel değişimi teşvik eden kapsamlı bir projedir.

6.1.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nin yarışmalarla dönüşümü

23 Aralık 1986'da Essen'deki üç yüze yakın maden ocağının sonuncusu olarak kapanan Zeche Zollverein Maden Kompleksi, daha kapanmadan 16 Aralık 1986'da anıt koruması altına alınmıştır (Zollverein, 2021). Kapanmadan anıt olarak tescillenmesiyle yıkımdan kurtulan tesis, 1920'lerden 1980'lere kadar uzanan süreçte kentsel iyileştirme, yenileme ve dönüşüm politikalarıyla, 1989-1999 arası on yılık bir program olarak başlatılan IBA Emscher Park'ın önemli lokasyonlarından biri konumundadır. IBA Emscher Park projesi gibi iki aşamada inceleyeceğimiz Zeche Zollverein Maden Kompleksinin dönüşümünün, ilk aşaması "dönüştürme yoluyla koruma" (1986-2001), ikinci aşaması ise "yapısal değişim: endüstriyel kültür ve turizm" (2001–2020) dönemleridir.

"Dönüştürme yoluyla koruma" prensibine dayanarak ilk yenileme 1989'da 12. Şaft için başlatılmıştır. Sonrasında 1996 yılında eski kompresör salonunun dönüşüm çalışmaları başlamıştır. Etkinlik salonu, konferans salonu, restoran ve bahçesiyle dört farklı bölüme ayrılan Casino Zollverein, bir restoran ve etkinlik yeri olarak kendisine ulusal bir isim yapmıştır. 12 metre yüksekliğindeki çok işlevli etkinlik salonu, modern teknoloji ile donatılmıştır. Ağır makineler ve devasa beton direkler arasında yüksek standartlara sahip etkileyici bir ortam sunulmuştur (Zollverein, 2021). Konferanslar, ziyafetler veya gala etkinliklerine ev sahipliği yapan alan, büyük partiler içinde kullanılmaktadır. Halen aktif olan Casino Zollverein, Ruhr bölgesindeki en sıra dışı restoran ve etkinlik yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Şekil 6.15. Casino Zollverein'dan perspektifler (Zollverein, 2021).

1955'te Almanya'nın Essen kentindeki Villa Hügel'de “Ständige Schau formschöner Industrieerzeugnisse” (Zarif Endüstriyel Ürünlerin Kalıcı Gösterisi) olarak başlayan sergi, 1938'de Eski Sinagog'a taşınmıştır. 1938’den 1997’ye kadar sergiler burada devam etmiştir. 1995 yılında, Design Zentrum Nordrhein Westfalen, Zollverein yerleşimini bir “design park” olarak kullanılma ihtimalini inceleyerek bir çalışma başlatmıştır ve o bölgedeki ilk kiracı olmayı teklif etmiştir. Bu doğrultuda davetli yarışma yöntemiyle eski kazan dairesinin projelendirme çalışmalarına başlanmıştır. Norman Foster tarafından hazırlanan projenin, uygulama çalışmaları Heinrich Böll ve Hans Krabel tarafından yapılmıştır. NRW Dizayn Merkezi ismiyle tekrar fonksiyon kazanan eski kazan dairesi etkinlikler, sergiler ve sunumların yeni yeri olmuştur. 1997 yılında Design Zentrum Nordrhein Westfalen, eski kazan dairesine taşınmıştır (Zollverein, 2021).

Şekil 6.16. Kazan dairesinin eski bir fotoğrafı (Zollverein, 2021).

Beş katta 4.000 metrekareden fazla sunum alanı sağlayarak dünyanın en büyük çağdaş tasarım sergisi unvanını alan eski kazan dairesi, bugün The Red Dot Tasarım Müzesi olarak bilinmektedir. Görkemli bir şekilde dönüştürülen eski kazan dairesinde yapılan “Güneş, Ay ve Yıldızlar” sergisiyle, Zollverein kok fabrikasının geniş alanları ilk kez halka açılmıştır. Bu tesis 1999 ve 2000 yıllarında toplam 300.000’den fazla ziyaretçi çekerek beklentilerin ötesinde bir başarı yakalamıştır (Zollverein, 2021).

1986’da işlevini tamamlayıp kapatılan (Kok Fabrikası (1993) hariç), 1986-2001 dönemi geçirdiği dönüşümler ve yapıldığı günden itibaren mimari tasarımı ve üretkenliği ile sembolik bir anıt olarak değerlendirilen Zollverein Maden Kompleksi’nin 1-2-8 ve 12. Şaftlar ile kok fabrikası, 2001 yılında UNESCO Dünya Mirası olarak tescillenmiştir (Ganser, 2002). Bu yönetim tarafından dönüşümün genişletilmesi ve ilerletilmesi için bir sinyal olarak algılanmıştır. Daha önceden belirtmiş olduğumuz yapısal değişime işaret eden ikinci aşama bu noktada başlamıştır.; 2002'de siteyi canlı bir kültür ve iş yeri (living and working) olarak yeniden tasarlamak için Heinrich Böll’ün danışmanlığıyla Rem Koolhaas ve Floris Alkemade’nın yürütücülüğünde Rotterdam Metropolitan Mimarlık Ofisi (OMA) bir master plan geliştirmiştir.

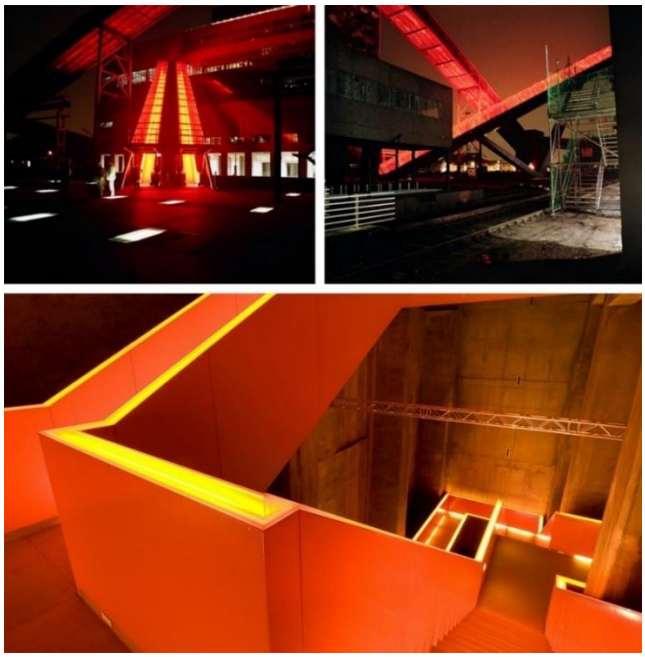

Şekil 6.17. Rotterdam Metropolitan Mimarlık Ofisi'nin tasarladığı 2001-Zeche Zollverein Master Planı (OMA, 2021).

Kültür ve iş yeri (yaşam alanı) merkezi olarak geliştirilen master planda mimarlık, tasarım, reklam, pazarlama ve benzeri sektörlerden şirketlere yer verilmiştir. 1999'da bölgedeki endüstriyel ve kültürel mirasının deneyimlenmesi için oluşturulan 400 kilometrelik Endüstriyel Miras Rotası'nın merkezi bağlantı noktası Zollverein olmuştur. Bu doğrultuda üretilen master planda, sanayi kompleksinin çevresinden dolaşan bir hat tasarlanmıştır. Bu hattı Essen’e bağlamak için çevre sokaklar ile çok sayıda bağlantı ve yaya

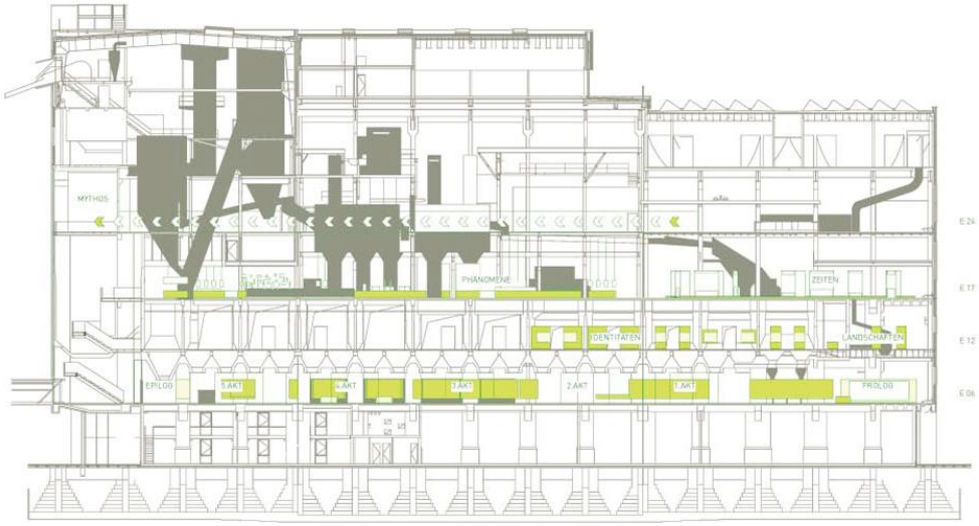
yolları eklenmiştir. Ana konsept yaya öncelikli tasarlanmıştır. Geçmişte büyük araçların giriş çıkışı için kullanılan ana kapılar yaya ölçeğine indirgenmiştir. Demiryolu hatları korunmuş, raylar üzerinde düzenlemeler yapılarak kot farklılıkları giderilmiştir (Özbalta, 2017; Zollverein, 2021). "Dönüşüm yoluyla korunması" prensibinden ayrılmadan eski endüstri anıtlarına yeni işlevler kazandırılmış ve yeni yapılar eklenmiştir.

1900'lü yılların en büyük ve en üretken sanayi tesisinin kültürel anıtları olarak sembolik değer kazanan ve 2001 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday gösterilen 12. Şaft Kömür Madeninde ve Kok Fabrikası (Kokerei Zollverein) 'nda yapılan dönüşümler en popüler dönüşümler olmuştur (Demirkol, 2019). Fritz Schupp ve Martin Kremmer tarafından "biçim işlevi takip eder" (Form follows function) prensibiyle Bauhaus tarzında tasarlanan yapılar 24 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Dönemin teknolojik girişimciliğini ve yapısal yönetimin yeni yaklaşımlarını temsil etmesiyle simge olan yapılar için 2005 yılında Avrupa çapında bir yarışma ilan edilmiştir (Kaçar, 2010). Rem Koolhaas tarafından tasarlanan eski kömür yıkama fabrikası müze ve ziyaretçi merkezi olarak işlevlendirilmiştir. Alanın girişinde ziyaretçileri 24 m yüksekliğinde cam yürüyen merdiven karşılamaktadır. Özel ışıklandırması ve aydınlatma rengiyle (Şekil 6.14.) kömür işçiliğine atıfta bulunan bu merdiven zemin kattan fuayeye ulaşım aracı olmuştur.

Şekil 6.18. Rem Koolhaas'ın tasarladığı Ruhr Müzesi merdivenleri (Zollverein, 2021).

Sanayi kültürünün sergilendiği Ruhr Müzesinin içinde; kafe, açık atölyeler, sergiler ve sinema salonunu barındırmaktadır. Üst katlarda ulaşılan teraslar, tüm tesisin ve Essen şehrinin eşsiz manzarasını sunan seyir terasları işlevini görmektedir (Kaçar, 2010; Özbalta, 2017). Alanda karşımıza çıkan ilk bina olan Ruhr Müzesi, Ruhr'u kültürel ve endüstriyel yönlerini bir dönemin hatıraları olarak tanıtan sergileriyle öne çıkmaktadır. Kömür yıkama fabrikasının makinelerinin korunmasıyla sergi salonları, endüstriyel kalıntılar ışığında bölge ve işletme hakkında bilgi veren, deneyimleme fırsatı sunan bir merkez haline gelmiştir.

Şekil 6.19. Ruhr Müzesi'nin sergi salonu olarak kullanılan bölümlerinden bir kesit (Özbalta, 2017).

Şekil 6.20. Ruhr Müzesi ve yürüyen merdivenlerin farklı bir perspektifi (Özbalta, 2017).

Zeche Zollverein Maden Kompleksi'ndeki bir diğer önemli yapı ise ünlü Japon mimarlık ofisi SANAA tarafından eğitim yapısı olarak tasarlanan Zollverein Okulu'dur. Yeniden işlevlendiren kültürel miras alanlarında çoğunlukla kültürel ve ticari yönler öne çıkarken, bu alanın eğitim yapısı olarak işlevlendirilmesi "yaşama alanı" hedefinin belirtenlerinden biri olmuştur. Yine yarışma yöntemiyle geliştirilen projelerden seçilen yapı 2006 yılında tamamlanmıştır. Koolhaas'ın müdahale biçiminden tamamen farklı olarak bu projede mevcut bir yapıyı yeniden değerlendirmek yerine yeni bir kütle üretilmiştir. Bu yeni kütle üretimi tasarlanırken alandaki endüstri yapılarının önüne geçmemeyi ve mevcut sanayi yapılarının vurgusunu arttırarak yüceltmeye odaklanılmıştır (Özbalta, 2017). 35m x 35m genişliğinde ve 34m yüksekliğinde neredeyse bir küp olan proje, farklı tavan yükseklikleriyle dört kattan oluşan şeffaf iç mekanlar sunan bir plan tasarımıyla dikkat çekmektedir. Zemin katta resepsiyon, kafeterya ve konferans salonu, birinci katta çalışması alanları ve tasarım stüdyoları, ikinci katta kütüphane ve atölyeler, üçüncü katta da idare ve yönetim birimleri yer almaktadır (Ciravoğlu, 2012; Portillo, 2015).

Şekil 6.21. SANAA tasarımı Zollverein Sanat ve Yönetim Okulu dışardan görünüş (Portillo, 2015).

Sanayi yapıları ile banliyö yerleşimlerinin arasında kalan alana yapılan projeye, maden ocaklarının altından çıkan sıcak su entegre edilmiştir. Madenlerin taşmasını ve yüzey basıncını engellemek için daha öncesinde Emscher nehrine dökülen sıcak sular, projenin 30 cm derinliğindeki cephesine gömülü bir kapalı devreye saklanmıştır (Portillo, 2015). Cephede yapılan bu sistem sadece merkezi ısıtma işlevi görmekten ziyade normal koşullarda cephede kullanılan ısı yalıtımını da sağlamıştır. Duvarlarından maden akan okul olarak tasvir edilmektedir.

Şekil 6.22. SANAA tasarımında Zeche Zollverein manzaraları (URL-22).

Değişen asimetrik formdaki pencerelerle Zollverein perspektifleri sunan yapı, farklı kat yükseklikleri ve açıklıklarıyla manzara, insan ve yapı ölçeğine yeni boyutlar kazandırmıştır. Kübik ve yalın kütle formu ne kadar ikinci planda kalmayı amaçlasa da sanayi alanı içerisinde dikkat çeken yapılardan biri olmuştur. 23 milyon avro bütçeli, sanat ve tasarım odaklı Zollverein Okulu, Folkwang Sanat Akademisi'nin sergi ve etkinliklerinin yeni lokasyonu olmuştur. Folkwang Sanat Üniversitesi, 2010 yılında aldığı kararla bugüne kadar sergi ve etkinlikler için kullandığı SANAA binasını, o dönemde Duisburg-Essen Üniversitesi'nde bulunan Tasarım Bölümü'nü barındırmak için kullanmaya başlayacağını açıklamıştır (Portillo, 2015). Aynı yıl (2010), SANAA binasının görüş alanında kalan 1/2/8 başlangıç şaftı ve malzeme depolama alanında yeni yapılacak Folkwang Sanat Akademisi için mimari proje yarışması düzenlemiştir. Birincilik ödülü sahibi Stuttgart'tan MGF-Architekten'in planlarına göre; 19.000 m²'lik alanda yönetim ve öğretim kadrosunun yanı sıra atölyeler, stüdyolar, laboratuvarlar, çeşitli ofis birimleri, seminer ve toplantı odaları bulunmaktadır (Zollverein, 2021). Zeche Zollverein'ın cephe karakterinin referans alındığı dış kabuk; kapalı korkuluk elemanları, camlı alanlar ve beton parapetlerin dönüşümlü hareketinden oluşmaktadır.

Şekil 6.23. a) Zeche Zollverein cephe detayı (URL-23), b) Folkwang Sanat Akademisi cephe detayı (URL-24).

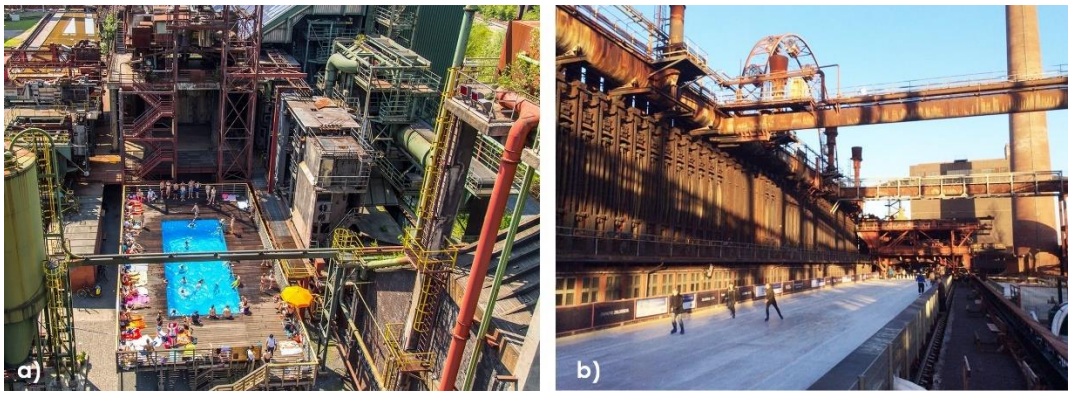

Şekil 6.24. Folkwang binası a) merdiven ve fuaye alanı, b) iç avlu, c) havalandırma sistemleriyle tavan tasarımın bütünleşik ilişkisi (URL-25).

Yeraltı otoparkı üzerine dört kat betonarme karkas konstrüksiyon olarak inşa edilen binanın masifliği; cephede yapılan girinti çıkıntılar ve yer yer uygulanan kat eksiltmeleriyle parçalanarak hafifletilmiştir. Cephede yapılan hareketler iç mekânda avlular ve atriyum oluşturmuştur. İki kata yayılan iç avlular ve atriyum; geniş merdiven fuayeleriyle beraber toplanma ve sergi etkinlerine ortam yaratan, aydınlık ve iletişimsel mekanlara dönüştürülmüştür. İç mekânda elde edilen net ve dingin çizgiler, açıkta bırakılan mekanik havalandırma sistemi donatılarıyla; çağdaş endüstri yapısı etkisi katmıştır. 2017 yılında tamamlanan proje ile okul 2017/2018 kış döneminde faaliyete başlamıştır. Yaklaşık 500 öğrenci ve 70 çalışana hitap eden okul, Werden şubesinden sonra Zollverein, şubesi ile Essen şehrindeki ikinci Folkwang Kampüsü olmuştur (Zollverein, 2021). Folkwang Sanat Akademisi'nin dünya çapında ilgi gören etkinliklerin yeni adresi olarak Zeche Zollverein; dünya kültür mirasının yanında ileri ve yenilikçi eğitim merkezi olarak bölgenin çekim gücünü daha da arttırmaktadır.

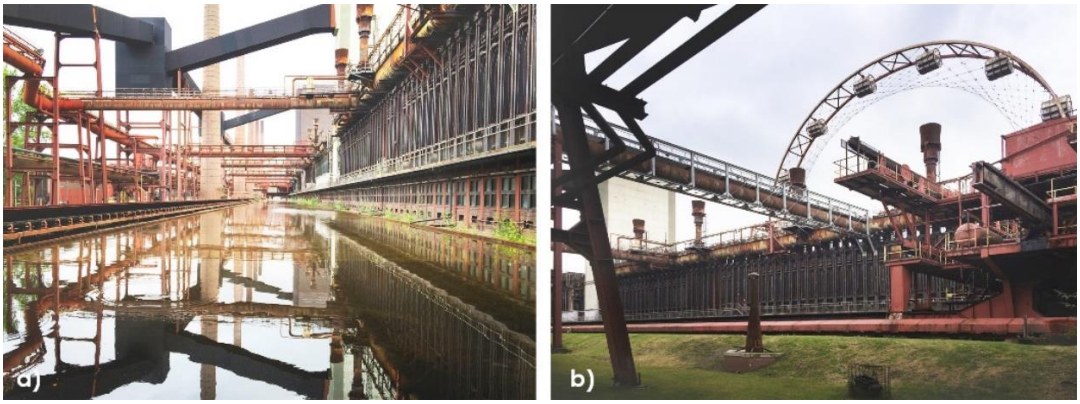
Aynı isimle kurulan Zollverein vakfı; NRW Eyaleti tarafından finanse edilen tesisin, 1998'den bu yana işletilmesini ve korunmasını yönetmektedir. Bu çerçevede birçok yarışmalar açılmış, yarışma sonuçları belirlenen kararlar doğrultusunda uygulanmıştır. Endüstriyel anıt, endüstriyel miras ve tasarıma adanmış müze ve sergilerin yanı sıra eğitim ve ticari birimleriyle de öne çıkan Zeche Zollverein; bunlara da ek olarak ve alanın geneline

yayılan, sayısız boş zaman etkinlikleri ve dinamik kültürel aktivitelerin cazibe merkezi konumundadır. Bu alanlar için ölçek ayırmaksızın bütüncül yaklaşımla tesis içinde birçok yenileme ve değerlendirmeler yapılmıştır. Endüstri kalıntıları, eski işlevine benzer bir şekilde etkinlik ve aktive yerleri olarak yeniden değerlendirilmiştir. Eskiden kömür yıkama ve üretim havuzları olarak kullanılan konteynerlar bugün yüzme havuzu olarak yenilenmiştir. Günün her saatinde ve dört mevsim kullanım prensibiyle yaz aylarında kullanılan havuz bölümüne alternatif olarak kok fırınları ve bacaların arasında kış aylarında aktif olan 150 m uzunluğunda buz pisti bulunmaktadır.

Şekil 6.25. a) Üretim havuzlarının yüzme havuzları olarak kullanımı b) Kok fırınları ve bacaların arasında buz pisti (Zollverein, 2021).

Eski bir soğutma tankına yansıyan paslı mega yapı ve kömür aktarımı için kullanılan gök köprüleri arasında; kok fırınının derinliklerine götüren ve ardından Zollverein manzarasının üzerinde yükselen on dört gondoldan oluşan fütüristik bir dönme dolap "Skywheel" bulunmaktadır (Merin, 2014).

Şekil 6.26. a) Kok fırınları ve soğutma tankı, b) Skywheel (Merin, 2014).

Bütünüyle bir müze haline gelen Zeche Zollverein, bünyesinde barındırdığı kültür merkezleri, sergi salonları, sanat atölyeleri, eğitim yapıları, ofis birimleri, kafeleri, restoranları ve sanayi kalıntılarının arasında rekreatif kullanımların sunduğu deneyimlerle; tarih ve kültürün harmanlanarak bütüne yansıtıldığı dev bir sosyal tesise dönüşmüştür. Bu kullanımların doğrultusunda yerli ve yabancı turistlerin uğrak noktası ve yerel halkında gündelik hayatına sıkça kullandığı bir alandır. Cazibe merkezi haline gelen bu endüstri alanında, ziyaretçilerin kullanımını kolaylaştıracak bilgi merkezleri, gezi rotaları bulunmakta ve ring turları da düzenlenmektedir.

Şekil 6.27. a) Eski kıvamlaştırıcı bölümü yeni buluşma noktası, b) Turistik ring turları (Zollverein, 2021).

2009 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artarak ziyaretçi sayısı 1 milyona ulaşan alanın, 2010 yılında Ruhr Bölgesi'ni temsilen Avrupa Kültür Başkenti seçilmesiyle birlikte ziyaretçi sayısı 2 milyonlara ulaşmıştır. Günden güne artan ulusal ve uluslararası tanınırlığı ile her yıl yaklaşık 1,5 milyondan fazla turistin uğrak noktası haline gelmiştir (Zollverein, 2021). Barındırdığı kültürel aktivite alanları ve etkinlik yerleriyle, yerli ve yabancı turistlere ek olarak yerel halkında sıkça kullandığı Ruhr'daki en popüler eğlence destinasyonu olmuştur.

Şekil 6.28. a) Tesis içinde peyzaj alanları, b) Etkinlik meydanı (Zollverein, 2021).

"Kültür Aracılığıyla Değişim-Değişim Aracılığıyla Kültür" mottosu ile 90'lı yıllardan başlayarak bozulmuş manzaraları bugünün kamusal mekanları haline getiren Zeche Zollverein Maden Kompleksi dönüşümü, AKB (Avrupa Kültür Başkenti) programı ekseninde IBA Emscher Park Projesi'nin Duisburg, Oberhausen, Bochum ve Dortmund'ın yanında beş ziyaretçi merkezinden biridir. Yapılan dönüşümlerin başarısıyla Zeche Zollverein; 2010 Kültür Başkenti olarak seçilmiş, 2017 yılında ise Green Capital unvanını almıştır (Zollverein, 2021).

Yeni ve çeşitli işlevlerle noktasal alanların tasarımları sosyal etkinlik alanları ve peyzaj unsurlarıyla yayılarak tüm tesisin bütüncül bir şekilde işlemesini sağlamıştır. Eskinin endüstri yapıları günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kazandığı yeni işlevleriyle geçmiş üretim yöntemlerinin manzarasını sunarken aynı zamanda etkin olarak kullanılabileceğinin kanıtı niteliğindedir. Yarışma yöntemiyle nitelikli ve tanınırlığı arttıran çalışmalar sanayi kültürünün kültür sanayisine dönüşümü tanımlamakta, turizmin geliştirici etkisini ortaya koymakta ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Zeche Zollverein Maden Kompleksi;

- Altyapı düzenlemeleri ile nehre akıtılan suyun çağdaş yöntemlere yeni yapılan projelere entegre edilen,
- "Endüstriyel Kültür Rotası" kapsamında geliştirilen rotalara ulaşım sistemlerinde yapılan yeniliklerle ulaşılabilirliği kuvvetlendiren,
- Eski sanayi yapılarını içinde barındırdığı endüstriyel kalıntılarıyla beraber kültürel kullanıma yeniden kazandıran,
- Endüstri kalıntıları arasında yeşil altyapıyı ve peyzajı kamusal alanlara dönüştüren,
- Endüstri yapılarına ek yardımcı donanımların çeşitli aktiviteler için yeniden işlevlendirilme çeşitliliğini ortaya koyan,
- Kültür, sanat ve eğlence fırsatlarının turizmi geliştirici etkisini ortaya koyan,
- Bölge mirasının anlaşılmasını sağlayan ve endüstri mirası koruma bilincini geliştiren,
- Davet usulü yarışmalarla dünyaca ünlü mimarlar tarafından tasarlanan yapılarla ulusal ve uluslararası tanınırlığı arttıran,
- Kentsel, ekonomik, sosyal ve çevresel değişimi bölge ve ülke ekonomisine katkılarını gösteren kapsamlı bir projedir.

6.2. Zonguldak, Merkez Lavuar Alanı Üzerine Geliştirilen Dönüşüm Senaryoları

Tüm dünyada 18. yüzyılın sonralarına doğru ivme kazanan endüstri devrimini, 19. yüzyılın sonlarına doğru kömürün keşfi ile yakalayan ve hızla gelişen Zonguldak ve çevresi, maden ocakları ve demir-çelik fabrikalarıyla bölgenin kalkınması ve gelişmesindeki baş aktör olarak görülmüştür. Kırım Savaşı, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi ülkenin dönüm noktaları olan savaşlara şahitlik eden bölge, savaş zamanları düşman güçlerinin kontrolüne geçse bile üretime devam etmiştir. Birçok tarihi olaya tanık olan Zonguldak, sadece sanayisi ile değil kültürel birikimi ile de ön planda olan bir şehrimizdir. Kömürle kimlik kazanan, emek ve karaelmasın (kömür) başkenti olarak bilinen Zonguldak barındırdığı maden ocakları, kok fabrikaları ve bunların sahalarıyla kolektif belleğin önemli bir parçası haline gelmiştir.

1840'lı yıllarda açılan kuyularla ilk üretimine başlayan kent, 1860'lı yıllarda demiryolu ve denizyolu ulaşımlarında yapılan yeniliklerle farklı bir döneme geçmiştir. 1900'lü yıllarda yabancı sermayenin varlığıyla devam ettirilen kömür sanayisi, Cumhuriyet dönemiyle birlikte ciddi değişiklikler yaşamıştır. Atatürk İlkeleri kapsamında devletçilik politikası ile yabancı sermayeden arındırılmaya çalışılan kentte, üretim hızla devam etmiş ve çok ciddi göçler alınmıştır. Devletleştirmenin beraberin 1940 yılında Zonguldak kent nüfusu 27972, 1950'de 35631', 1955'te 48000, 1960'ta 54010, 1965'te ise 60865'e yükselmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde kentin nüfusu 109.000'e ulaşmıştır (Apaydın, 2020). Sanayileşme ile başlayan ve hızla artan işçi göçleri sonucu ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunlar kentte fiziksel mekâna yansıyarak plansız yapılaşma sürecini başlatmış ve kent merkezleri ciddi oranda etkilenmiştir. 1980'lerden sonra yeni hammadde kaynakları ve değişen üretim teknikleriyle kömür değerini kaybetmeye başlamıştır. Kömür ekonomisiyle şekillenen kentte, 1980'lerden sonra gerileme döneminin sinyalleri başlamıştır. Teknolojinin gerisinde kalmaları ve işlevsel olarak eskimeleri nedeniyle tesislerin değiştirilmesi gündeme gelmiştir (Yüksel, 2014).

Dünya'da eş zamanlı gelişen kültürel kaynakların ekonomik kalkınma modeli olarak kullanılması politikasına, erken sanayileşen ülkeler 20. yüzyıl ortalarında işlevini kaybeden ve kentin dışına taşınan sanayi bölgelerinin geride bıraktığı mekâna yoğunlaşan bir politikayla yaklaşmıştır. Gelişmekte olan ülkeler ise hızlı kentleşme ve göç sorunlarına bağlı

bir dönüşüm yolu izlemiştir (Polat ve Dostoğlu, 2007). Bu bilgiler doğrultusunda doğal-kültürel kaynakları ve potansiyellerine rağmen 1980'lerde başlayan gerileme hareketleri sonucunda başlayan dışa göçlerle 2000'li yıllara gelindiğinde ciddi nüfus kayıpları gözlenen Zonguldak ve çevresi, Devlet Planlama Teşkilatı'nca belirlenen NUTS Bölgeleri (İstatistikî Bölgeler) kapsamına alınmıştır. 2004-2005 yıllarında Çevre ve Orman Bakanlığı, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü tarafından "Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak, ekonomik kararlarla, ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkân veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere, kalkınma planları ve bölge planları temel alınarak, çevre düzeni planlarını hazırlamak veya hazırlatmak, uygulamasını sağlamak" amacıyla bölge bazında Çevre Düzeni Planı çalışmalarına başlanılmıştır. Zonguldak, Bartın ve Karabük illerini kapsayan çalışmada, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak üzere aşağıdaki hedefler belirlenmiştir:

> "-Fiziki, ekonomik ve sosyal özelliklerin İl ve bölge bütününde geliştirilmesi, bölgede turizm, konut, sanayi, tarım, ulaşım ve hizmet sektörlerinin gelişiminin değerlendirilmesi, buna bağlı olarak yapılacak yatırımların en doğru kullanımının sağlanması.
>
> - Yukarıdaki hedefler gerçekleştirilirken; Zonguldak-Bartın-Karabük illerinde doğal ve tarihsel/kültürel kaynakların korunması, rasyonel kullanılması, oluşmuş ve oluşabilecek çevre sorunlarının önlenmesi, havzaların, hassas alanların ve değerli tarım arazileri ve ormanların korunmasına yönelik politika ve stratejilerin belirlenmesi.
>
> - Kentsel ve kırsal gelişmeleri saptayacak; Sanayi, tarım, hizmetler, ulaşım gibi sektörel gelişmeleri değerlendirecek; Koruma kullanma dengesini kuracak, Stratejik kararlar ve arazi kullanım kararlarını belirleyecek makro kararların verilmesi" (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ZBK Çalışma Raporu, 2006).

Gelişmiş ülkelerde çöküntü bölgelerindeki fiziksel, toplumsal, ekonomik ve çevresel problemlerin giderilerek bölgesel ekomomik kalkınma amaçlanırken; ülkemizde ise bu yenilenme "rant, talan, imar affı" gibi güven bunalımı yaratan kavramlar etrafında şekillenmektedir (Köktürk ve Köktürk, 2007). Ülkemizde sanayinin ürettiği problemler 1950'lerden itibaren devam eden gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma sorunlarına yönelik, piyasa ihtiyaçlarına göre şekil alan fiziksel mekân düzenlemesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 1990'lardan itibaren önemi artan dönüşüm ve yenilenme uygulamalarında, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutların göz ardı edilmesiyle, kentsel kimliğin ve mimari referansların alınmadığı ve bunun sonucunda da kentin, ruhuna ve mekanına yabancılaştığı görülmektedir (Çopuroğlu, 2006; Ataöv ve Osmay, 2007; Görgülü,

2009). Hazırlanan ÇED raporunda dönüşümlerle marka kentlerin yaratılması hedefi; Türkiye'deki kentsel dönüşüm çalışmalarının belediyeler ve il özel idarelerince hazırlanan yasal mevzuatlarla esasınca yapılması ve kültürel dokuların göz ardı edildiği kentsel rant yönetiminin esas alındığı bir yaklaşım görülmektedir. Türkiye'deki uygulamalarda özel sektörün rantı öne çıkarması ve soylulaştırma ile düşük gelirli kesimlerin kentsel yapılanmadan dışlanması nedeniyle kentsel yenilenmede bütüncül yaklaşımdan uzaklaşılmaktadır (Koçak ve Tolanlar, 2008; Dağ ve Özberk, 2012).

Sanayi devriminden sonra yaşanan ilk Dünya Ekonomik Krizi (1929) ve sonrasında yeni doğal kaynakların (petrol, doğalgaz vb.) keşfi ile gözden düşen kömürün yeri, 1973 yılında yaşanan OPEC Petrol Krizi'yle beraber tamamen sarsılmıştır. Ülkemizin 90'lı yıllarda kömürün ithal etmesiyle birlikte taş kömürüne duyulan ihtiyaç iyice azalmıştır. Ana geçim kaynağı kömür olan Zonguldak kenti, bugün Ereğli ve Karabük Demir-çelik fabrikaları ile Çatalağzı'ndaki termik santrallerine sağladığı kömür ile ayakta durmaktadır (Apaydın, 2020). Eski üretimini yapamayan işletmelerin bir kısmı kapatılmış bir kısmı da birleştirilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında sayıları hızla artan endüstri yapılarına, Cumhuriyet dönemiyle birlikte yenileri eklenmiş ve eskiler onarılarak bir süre daha kullanılmıştır. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bir asırdan fazla işlevde olan, endüstri yapıları kullanılamaz duruma gelmiş ve işlevlerine son verilmeye başlanmıştır.

Sanayi ve kömür kimliği ile öne çıkan Zonguldak'ta ekonomik kalkınma yerine bireysel rantı öne çıkaran, sürdürülebilir ve bütüncül yaklaşımdan uzak bir dönüşüm uygulamasının en bariz örneği, işlevini kaybeden Merkez Lavuar Alanı'dır. Kent hafızasındaki yerinin korunmak istenmesi ve alanın ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yeniden canlandırılması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin alana dikkat çekmesiyle taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. TMMOB Mimarlar Odası'nın Kent Düşleri Fikir Yarışması, ZOKEV'in (Zonguldak Kültür ve Eğitim Vakfı) Lavuar Çalıştayı, Zonguldak Demokrasi Platformu'nun imza kampanyaları, yerel yönetimin açtığı ulusal proje yarışması ve halkın tüm çabaları Merkez Lavuar Alanı'nın; Zonguldak'ın sanayi kimliğini yansıtan bir şekilde kente kazandırılması için olmuştur.

6.2.1. Zonguldak'ta endüstri mirasın korunması üzerine geliştirilen yarışma: Kent Düşleri Fikir Yarışması

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ne bağlı olarak yerel temsilcilikleriyle birlikte mimarlık mesleği hakları ve mimarlık mesleğinin dahil olduğu her alan ile ilgili çalışmalar yürüten Mimarlar Odası, ülkemizdeki endüstri mirası ile ilgili çalışmaları da yürütmektedir. Bağlı temsilcilikleriyle kentlerin sorunlarını tespit ederek bu sorunların çözümü için mimarlık ve toplum ilişkisini kuvvetlendiren çalışmalar yürütmektedir. Ülkemizdeki endüstri yapıları için bir envanter tespitinin bulunmayışı, işlevini kaybeden endüstri alanları için koruma kurullarının tespitinde yaşanan gecikmeler ve endüstri mirasını koruma bilincinin gelişmemiş olması nedeniyle Mimarlar Odası bu görevi üstlenmiştir. Koruma çalışmalarının yanı sıra bu alanların kente kazandırılması için farklı yöntemler kullanan Mimarlar Odası, kentlere yeniden kazandırılacak alanların nitelikli projelerle geliştirilmesinin altlığını oluşturacak fikir yarışmaları düzenlemektedir. Mimarlar Odası'nın toplum ve kent üzerinden yarışma yöntemine bakış açısını Bayraktar (2010) şu şekilde aktarmaktadır:

> "Mimarlık ve toplum ilişkisi, özünde mimarlığın dönüştürücü gücüne dair bir söylemi barındırır. Bu güç bir yandan mimarlık meslek pratiğinin özgünlüğü ile sağlanan mekânlar aracılığı ile toplumsal değişimi tarif ederken, bir yandan da mimarlık meslek pratiğinin doğrudan bir araç olma halini vurgular. Mimarlar Odası, toplumla mimarlığın/mimarın ilişkisini güçlendirmek ve mimarlıkta kamu düşüncesinin sıkça tartışılması ve paylaşılmasının araçlarını kurmak için çalışmalar yürütüyor. Kent ve kentli için önem taşıyan/simgesel değere sahip alanlar için açılan, farklı disiplinlerden öğrencilerin katılabileceği yarışmalar, toplumun mimarlıkla buluşmasının araçlarından biri olarak görülüyor."

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve İnşaat Mühendisleri Odası, işbirlikçi ve kamu katılımlı bir yaklaşımla kenti geliştirmeyi ve kent sorunlarına alternatif çözümler üretmeyi hedeflemektedir. TMMOB Mimarlar Odası Ankara şubesi, "kentlerin ortak hafızalarının siliniyor olması ve kentlerin kimliklerini kaybediyor olması" probleminden yola çıkarak, kentlerimizin sağlıklı gelişmesi, kültür miraslarına sahip çıkılması, halkın kent hafızasına olan duyarlılıklarını güçlendirilmesi ve en önemlisi kentsel çöküntü imgesi yaratan bu alanların değerlendirilerek kente nitelikli kazanımını sağlamak amacıyla Kent Düşleri Ulusal Fikir yarışmaları başlatmıştır (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi). Lisans

ve yüksek lisans öğrencileri kapsamında açılan yarışma aynı zamanda mimarlık mesleğinin başında olan öğrencilerin Mimarlar Odası ile bağının güçlendirilmesi, kente daire bakış açılarının geliştirilmesi, farklı disiplinlerle iş birliği içinde projeler üretmenin ortamının yaratılmasını ve toplumsal duyarlılığın artmasını hedeflemektedir (Bayraktar, 2010).

Ulucanlar Merkez Kapalı Cezaevi ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Yerleşkesi için açtığı ve başarılı sonuçlar elde ettiği fikir yarışması sonrasında üçüncü olarak da Kent Düşleri Ulusal Fikir Yarışması'nı Zonguldak Merkez Lavuar Tesisi için de açmıştır. 24 Mart 2008 tarihinde ulusal ve tek kademeli olarak ilan edilen yarışma, iki kategoride, lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Kente daire düşler kurulması, bu heyecana tüm kentlinin kurum ve kuruluşların katılımı ile ortak hareket etme arzusuyla girişilmiştir.

Yarışmanın hazırlık aşamasında yerel yönetimle sağlanan beraberlik ve STK'ların desteği ile ciddi bir kamuoyu elde edilmiştir. Yerel yönetimin halihazır, harita ve imar planı desteği; valiliğin Zonguldak ile alakalı yapılmış çalışma raporları desteği; yerel gazetecilerin, sivil toplum örgütlerinin Zonguldak ve Lavuar Alanı ile alakalı tarih ve resim arşivi desteği sayesinde yarışma şartnamesinin hazırlanması ve yarışmacıları verilecek evraklar için kapsamlı bir altlık oluşturulmuştur. Yarışma kapsamında iki kere yer görme gezisi düzenlenmiştir. Geziler yine yerel yönetimlerin ve halkın katılımı ile sözlü görüşmeler ve konferanslarla desteklenmiştir.

Şekil 6.29. Kent Düşleri Fikir Yarışması-3 yer görme gezisinden kareler (Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi).

Hazırlanan yarışma şartnamesine ek olarak yarışmacılara; Avrupa Konseyi tavsiye kararları, Nizhny Tagil Endüstriyel Miras Tüzüğü ve ICOMOS-TICCIH belgeleri de verilmiştir.

24 Mart 2008 ilan edilen yarışma şartnamesinde yarışmanın amacı ve konusu şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Kent Düşleri Fikir Yarışması kapsamında "Zonguldak Merkez Lavuar Alanı Değerlendirme Projesi" ulusal fikir yarışması TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Zonguldak Şubesi ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası Zonguldak Şubesi tarafından düzenlenmekte olup bu yarışmada; Türkiye'nin mimarlık ve koruma gündeminde son yıllarda daha sık tartışılan endüstri mirası kavramının anlaşılması ve değerlendirilmesi, Zonguldak halkının belleğinde önem ve değeri olan kömür üretimine dair yapı ve alanların bu önem ve değere yakışır bir şekilde işlevlendirilmesi, Zonguldak Merkez Lavuar alanının tamamının, tescilli olan ve olmayan tüm yapı ve alanları ile birlikte, yarışmaya açılması ile bu alanın yeniden değerlendirilmesi sürecinde, yeni model ve organizasyon önerilerinin açığa çıkartılmasının teşvik edilmesi, Mimarlık öğrencilerinin kentin bir dönem yoğun olarak işleyen fakat artık kullanılmayan alanlarına ilişkin fikirler üretmelerinin teşvik edilmesi, Kentin tüm aktörlerinin kente dair fikir projelerinde ortak katılımının sağlanması, Sanayi, kent ve yaşam konusunda farkındalık yaratılması, Yarışmaya açılacak alanların yeniden kullanılarak değerlendirilmesi için kamuoyu oluşturulması, amaçlanmaktadır." (Yarışma Şartnamesi, 2008)

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Mimarlar Odası Zonguldak İl Temsilciliği'nin düzenlediği "Kent Düşleri- 3 Zonguldak Merkez Lavuar Alanı Değerlendirme Projesi" Haziran 2008'de jüri üyelerinin iki günlük çalışması ile sonuçlanmıştır. Katılımcı öğrencilerin Milli Kütüphane Konferans Salonu'nda projeleri ile ilgili sunumlarını yapmalarından sonra, jürinin değerlendirmeye aldığı 13 projeden üçü dereceye girmiştir, diğer projelere ise özel ödüller verilmiştir.

Şekil 6.30. a) Kent Düşleri Fikir Yarışması-3 birinci projeden bir görsel, b) Kent Düşleri Fikir Yarışması-3 ödül töreni (URL-26).

Zonguldak'ta yaşayan emekli bir maden işçisi olan ve yarışmada asil jüri üyeliği yapan Fahri Bozbaş (2008) köşe yazısında "iyi ki yıkım kararına karşı bir güç oluşturmuşuz" dediği yarışmadan elde ettiği izlenimlerini ise şu şekilde anlatıyor:

> "Silo, ana bina ve kuleler korunarak "geçmişe bakıp geleceğin izini sürmek" ortak fikri bütün projelere yansımış…..Deniz, kara ve tren yolu ulaşımı ile toplu taşıt durakları ve yaya akslarının kesiştiği bir noktada bulunan Lavuar Alanı'nı, kent merkezi olmaya uygun bir konumda düşleyen gençlerin projelerinde ışıltılı fikirler göze çarpıyor…..Merkez Lavuarı'ndan, geriye kalan 3 bin metrekarelik kapalı mekanı işlevselleştirerek sosyal ve kültürel bir alan olarak tarihe mal etme çabası içinde olan genç mimar adaylarının Zonguldak halkı için ortak fikirlerinden bazıları şunlar; silo; doğal ve enerji aydınlatmasıyla müze, sergi, tiyatro salonu olarak kullanılabilir. Ana bina; çok amaçlı salonlar, uzantısında kentle bütünleşme hissi uyandıran bir yapılaşma ile planlanabilir. Su kuleleri; seyirlik, okuma birimleri olarak kullanılabilir. Açık mekanlar ise; sanatçı atölyeleri, çocuklara oyun alanları, kaykay rampaları, tırmanma duvarı, amfi tiyatrolar, konser alanları, yeşil alan, yürüyüş yolu, sembolik tren yolu olarak projelerde yer almış."

Fahri Bozbaş'ın en çok etkilendiği şey ise projelerden birinde Mehmet Akif Ersoy'a ait bir şiirden eklenen dizelerle yıkıma atıf yapan gencin Fidel Castro'nın "eyleme geçen cehalet" söylemini birleştirmesi olmuştur. Bahsi geçen M. Akif Ersoy'un dizeleri şu şekildedir:

> "Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?
> Onu en çulpa herifler de emin ol becerir.
> Hele sen gösteriver, işte şudur kubbe diye,
> İki ırgatla iner şimdi Süleymaniye.
> Ama gel kaldıralım dedin mi heyhat o zaman,
> Bir Süleyman daha lazım bir de Sinan."

Kentin hafızası korunarak alanı kente kazandıracak birçok fikrin ortaya çıktığı Kent Düşleri Öğrenci Fikir Yarışması;

- Ülkemizdeki göz ardı edilen kentsel dönüşümün sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarını kimlik, sürdürülebilirlik ve kamusallık üzerinden okunabilirliğini arttırmak için gerekli kamuoyunu oluşturma,
- Kültürel mirasların topluma yeniden kazanımının koruma bilincini geliştirmesi,
- Yerel yönetimin, meslek odalarının, akademisyenlerin, STK'ların ve halkın katılım sağladığı süreciyle dönüşümün çok aktörlü yönüyle alanın tanınırlığını sağlamıştır.

6.2.2 Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın yarışmalarla dönüştürülme çabası

Merkez Lavuar Alanı, tescillendiği 2006 yılından 2009 yılına kadar koruma kararı olduğu gerekçesiyle kentin ortasında tek bir çivi dahi çakılmadan âtıl bir şekilde bırakılmıştır. Zonguldak ve Zonguldak halkının en önemli sorunu haline gelen alana, 29 Mart 2009 tarihinde Belediye Başkanı seçilen İsmail Eşref çalışmalara başlamıştır. Kentin kentlinin istekleri doğrultusunda şekillenmesi ve gelişmesi gerektiğini savunan İsmail Eşref, bu noktadan hareketle Nisan 2009'da kent konseyini kurmuştur. Bahsedilen kent konseyi; sivil toplum örgütleri, meslek odaları, sendikalar, muhtarlar, meclis üyeleri, siyasi partilerden insanların oluşturduğu yani halkın bir araya geldiği 120 üyesi olan bir kuruluşu temsil etmektedir. Toplanan Kent Konseyi Lavuar Alanı'na ne yapılmalı sorusuna yanıtlar aramıştır. Üç ay sonrasında Kent Konseyinden çıkan fikirler, belediye meclisine taşınmıştır. Meclis konseyin kararlarını tartışırken, konsey çalışmalarına devam etmiş ve eklemeler yapmıştır. 2009 yılının sonlarına doğru netleşen kararlar doğrultusunda, 2010 Ocak ayında yarışma ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Yarışma şartnamesi, jüri üyeleri ve yarışma raporunun oluşması için geçen bir süreden sonra Zonguldak Belediyesi tarafından 30.03.2010 tarihinde serbest, ulusal ve tek kademeli olarak yarışma ilan edilmiştir (Kalkan, 2010). Proje alanı Merkez Lavuar alanını ve yakın çevresindeki kentsel alanı kapsamaktadır. Yayınlanan bildiride yarışmanın amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Zonguldak Belediyesi'nin kente dair vizyonu; kentsel kimliğini koruyarak kalkınan, katılımcı planlama ile gelişen, çağdaş şehircilik ilke ve esaslarının uygulandığı, tarihi ve doğal çevreyi koruma bilinci ile halk sağlığının ön planda tutulduğu, demokratik düşünceyi esas alan, modern ve etik değerleri benimseyen sorumluluk sahibi idarecilerin ve uzmanlık gerektiren mesleki disiplinlerin organize çalışmaları neticesinde ürettikleri projeler ile yaşayan örnek, evrensel ve marka bir kent yaratmaktır." (Yarışma Şartnamesi, 2010)

Amaca uygun olarak yarışmacılardan beklenenler ise tescilli yapıların sağlıklaştırma ve yenileme(restorasyon) önerileri, ulaşım problemlerinin giderilmesi, yapı yoğunluğundan ziyade kent silueti bozmayacak kentle liman bağlantısını kuvvetlendirecek sosyal, kültürel rekreatif mekanlar, kentsel ölçekte sorunlara sürdürülebilir nitelikte yeni işlevler kazandıracak öneriler olarak belirtilmiştir. Yarışmaya katılacak ekiplerde, en az bir mimar, bir şehir plancısı ve bir peyzaj mimarı bulundurma zorunluluğu getirilmiştir. Disiplinler arası ortak bir çalışma olması hedeflenen yarışmada, zorunlu tutulan meslek grupları haricinde

alana katkısı olabilecek farklı alanlardan da danışmanlık hizmeti almaları tavsiye edilmiştir. 30.03.2010 tarihinde ilan edilen yarışma, yarışmacıların yer görme gezisi, yarışmaya katılanların soru-cevap süreci, belgelerin teslimi, yarışmacıların projelerini hazırlaması, teslim etmesi, yarışmaya katılan projelerin incelenmesi ve jüri değerlendirmesi aşamalarından sonra 24 Haziran 2010'da açıklanmıştır.

Birincilik Ödülü

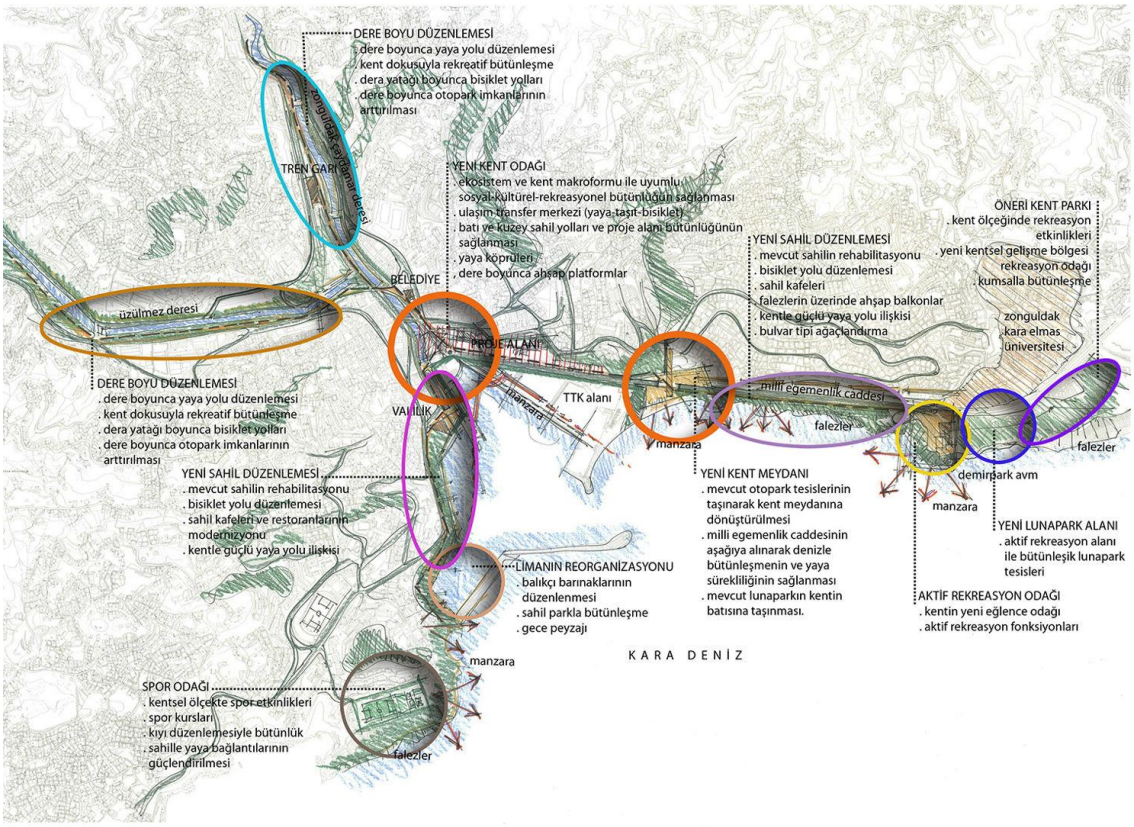
24.06.2010 tarihinde ilan edilen yarışma sonuçlarına göre Oktan Nalbantoğlu ve ekibi birinci gelmiştir. "Proje alanı mevcut konumu ve büyüklüğü ile bugüne kadar yayalar aleyhine gelişen kent merkezi olgusunun yaya öncelikli kullanımlara dönüştürülebilmesi için öncü bir rol üstlenebilir." yaklaşımından yola çıkarak açıklama raporunda da belirtildiği gibi ulaşım problemleri göz önüne alınarak, yaya öncelikli tasarım kararları verilmiştir. Denizle kentin kopuk ilişkisi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Mimari ve peyzajın bütünlük ilişkisinden yola çıkarak kentte yaya ve yeşil sürekliliği üzerine gidilmiştir. Rekreatif, kültürel ve sosyal ihtiyaçların karşılanabileceği "net ve dingin" olarak nitelendirdikleri mekanlar tasarlamışlardır (Nalbantoğlu, 2010). Tasarım kararları alırken ekip, Lavuar alanının kent içindeki kimliğini ve kolektif hafızayı ön planda tutarak yeni mimari tasarımlarının endüstri kalıntıları ile entegrasyonunu sağlanmak amacıyla alana ait tasarım kararları verilirken öncelikle kent ölçeğinde kriterler belirlenmiş; sonra alan özneline inilmiştir.

Şekil 6.31. Birinci projenin genel paftaları (URL-27).

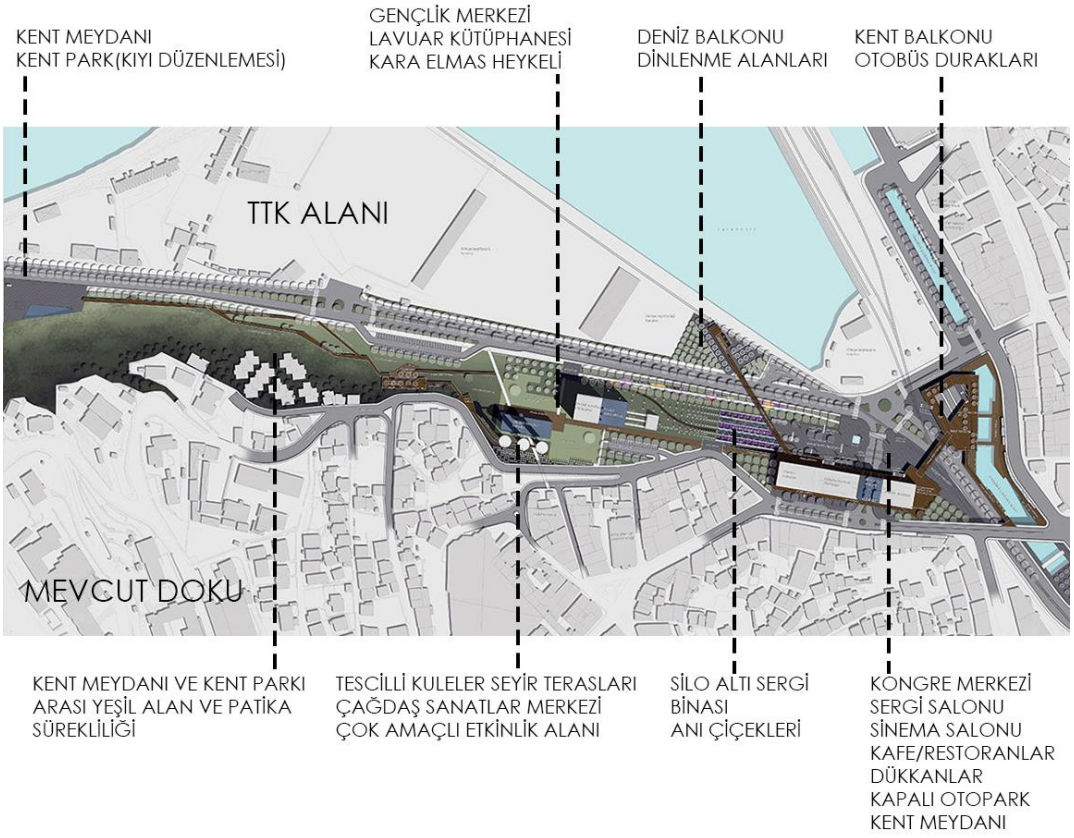
Projede kent ölçeğinde geliştirilen tasarım kararları aşağıda verilmiştir. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın:

- Güney doğusunda kalan Üzülmez deresi, Çaydamar deresi ve tren garı çevresi için kıyı düzenlemesi kararları,
- Doğusunda kalan Belediye, Valilik ve Proje alanının kesişim noktası için Yeni Kent Odağı kararı,
- Kuzey doğusunda valiliğin üst kısmında bulunan alan için Limanın Reorganizasyonu ve Spor Odağı kararı,
- Batısında Milli Egemenlik Caddesi ve Limana bağlanan alanda Yeni Kent Meydanı kararı,
- Mili egemenlik Caddesi paralelindeki falezler için yeni sahil düzenlemesi, caddenin devamında kıyıya dönük aktif rekreasyon odağı kararı, yeni lunapark kararı ve kent park önerisi.

Şekil 6.32. Birinci projenin kentsel ölçekteki tasarım kararları (URL-27)

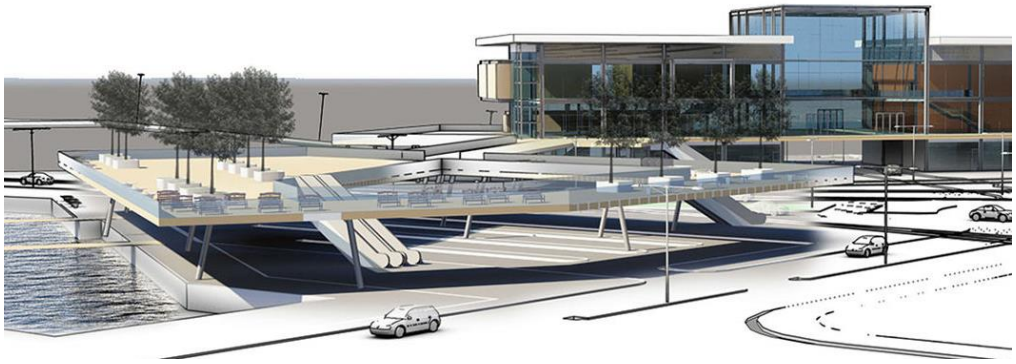
Proje alanına daha yakın açıdan baktığımızda; genel konsepte belirlenen fonksiyonların detaylandırıldığı görülmektedir.

Şekil 6.33. Lavuar Alanı Projesi tasarım kararları

Merkez Lavuar Alanı'nın doğusunda liman, kent dokusu ve proje alanının kesişim noktasında kalan alan trafik problemini çözmek adına yükseltilmiş ahşap platformlarla kent balkonu olarak değerlendirilirken, alt kısmı ise otobüs ve dolmuş durakları için düzenlenmiştir. Kent balkonundan Lavuar Alanı'na doğru yaklaşırken orta alanda meydan yaratılmış; meydanın sırtında da toplantı salonu, sergi salonları, sinema salonları; bu alanlara ve meydana hizmet edecek kafe, restoran ve dükkanları barındıran kongre merkezi yapısı tasarlanmıştır. Milli Egemenlik Caddesi sebebiyle alan ile liman arasındaki kopuk ilişki kongre merkezinin konumlandığı alandan üst köprüyle deniz kıyısına kadar bağlanarak Deniz Balkon'u tasarlanmıştır. Kongre Merkezi alanının hemen ardından başlayan tescilli ve korunmuş yeraltı siloları; sergi alanı olarak yeniden işlevlendirilmiş ve üst kotta silüeti ve anıt etkisini bozmamak adına anı çiçekleriyle peyzaj alanı düzenlenmiştir. Tescilli yeraltı siloları ve kuleler arasında kalan bölümde Çağdaş Sanatlar Merkezi, Gençlik Merkezi,

Lavuar Kütüphanesi planlanmıştır. Gençlik Merkezi'nin bir bölümü tescilli olan Kriblaj binasına çağdaş malzemelerle eklemlenmiştir. Cam ve çelik strüktürle eklemlenen bu yapının ortasına dışarıdan da görülebilecek şekilde "karaelmas soyut madenci" heykeli tasarlanmıştır. Kuleler seyir terasları olarak yeniden işlevlendirilirken; alan merkezinde konser, festival vb. amaçlar için etkinlik alanı tasarlanmıştır. Alanın batısına doğru gittiğimizde Milli Egemenlik Caddesi alt kota alınarak, kentsel tasarım kararlarından biri olarak ele alınan kıyı tarafındaki Kent Park ile Lavuar Alanı tarafında kalan Kent Meydanı'nın ilişkisi kuvvetlendirilmiştir. Etkinlik Alanı ve Kent Meydanı arasında kalan ise yeşil ve yaya sürekliliğini sağlayacak şekilde peyzaj düzenlemeleriyle ele alınmıştır.

Şekil 6.34. Kent Balkonu ve Kongre merkezi (URL-27).

Şekil 6.35. Projeden farklı perspektifler (URL-27)

Yarışma birincisi projenin uygulanması önünde alanın mülkiyet durumu engel yaratmıştır. Çoğunluğu Türkiye Taş Kömürü Kurumu'na ait olan mülkiyetin, bir kısmı da Milli Emlak Genel Müdürlüğü'ne ait görünmektedir. 24 Haziran'da sonuçlanan yarışmanın uygulanmasına engel teşkil eden mülkiyet sorunu, 1 Temmuz'da meclis gündemine alınmıştır (Kalkan, 2010). Alanın mülkiyet sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Bir kısmı TTK, bir kısmı Milli Emlak Genel Müdürlüğü'ne ait söz konusu arazinin hazineye ya da İl Özel İdaresi'ne devrinin gerçekleştirilememesi nedeniyle proje aşamasına bir türlü geçilememiştir. TTK, farklı takas önerileri sunarak yapıcı yaklaşmasına rağmen bir türlü söz konusu mülkiyet sorunu çözüme ulaşamamıştır (Kalkan, 2010). İmar planında fonksiyonları belirlenen, alanlara bölünen, uygulama planlaması yapılan ve yarışma sonucu belirlenen bir proje olmasına rağmen çalışmalar beklemeye alınmıştır.

Merkez Lavuar Alanı'nın yamaca kurulmuş bir kentte limanın kıyısında ve büyük ölçekteki konumu; rekabeti arttırmış, gerek yerel yönetim ve mevcut hükümet anlaşmazlığı gerekse çoğu yıkıldığı için kalan tescilli yapıların korumasının bir anlam ifade etmediği düşüncesiyle alanla ilgili ortak bir payda da uzlaşılamamıştır (Kalkan, 2010). Bu süreçte yönetimler ve isimler değişmiş, farklı fikirler farklı adımlar atılmaya çalışılmıştır.

Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından koruma altına alınan kriblaj binasının koruma kararı, güvenlik açısından problem yaratması sebep gösterilerek kaldırılmıştır. Kararın ardından 6 Şubat 2012 kriblaj binasının yıkımına başlanmış ve yıkım Mart 2012 de tamamlanmıştır (Öztürk, 2016).

Şekil 6.36. a) Kriblaj Binası yıkım öncesi, b) yıkım sonrası (URL-28)

Kriblaj binasının yıkım kararı ve yıkılması, koruma bilinci yüksek ve sonuçlanan yarışma projesinin uygulanması gerektiğini düşünenler tarafında büyük yankı uyandırsa da yıkıma engel olunamamıştır. Dönemin Belediye Başkanı Muharrem Akdemir, 2012'de yıkılan Kriblaj binasının ardından söylemlerinde; mülkiyet sorununun halen çözülmeye çalışıldığı, mülkiyet sorunu çözüldüğü noktada yarışmayı kazanan projenin uygulanacağını dile getirmiştir (IHA, 2012). Fakat alan ile ilgili işlevsizlik devam etmiştir. Bunun üzerine 2014 yılının temmuz ayında Zonguldak Demokrasi Platformu, yarışmayı kazanan projenin uygulanması için imza kampanyası düzenlemiştir. Beş binin üzerinde toplanan imza harekete geçilmesi veya işlemlerin hızlandırılması için etkili olmamıştır (Öztürk, 2016).

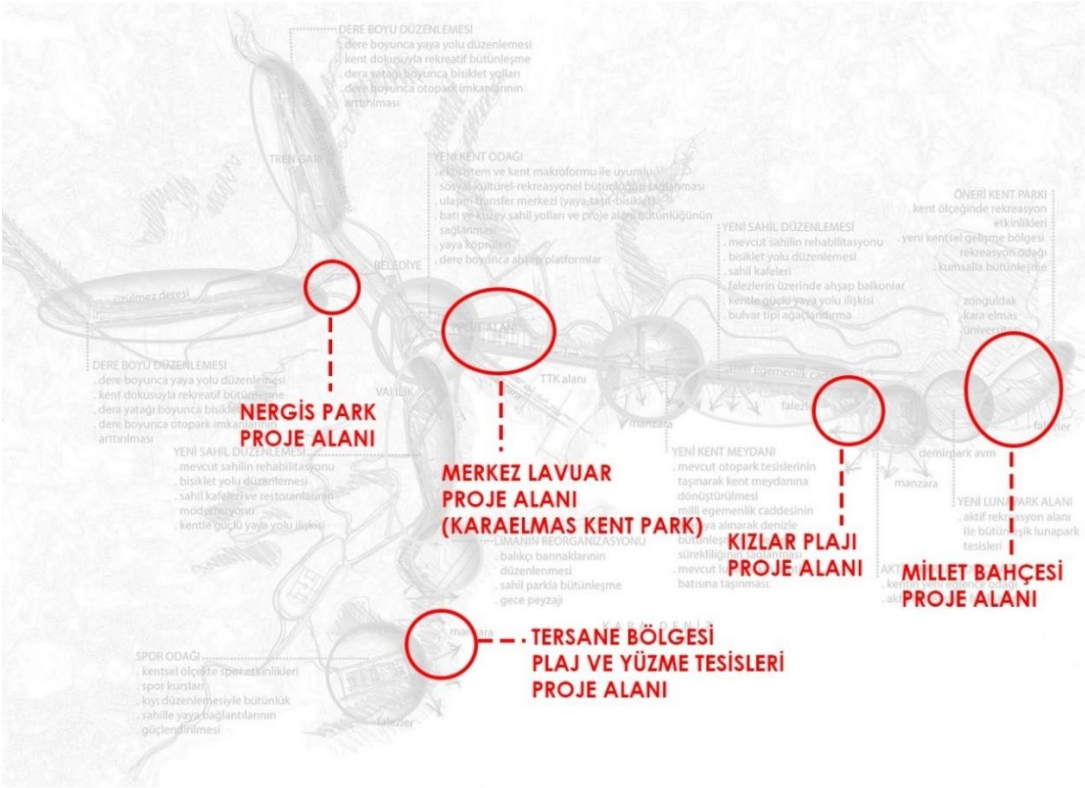
Ulusal proje yarışma sonucu seçilen projenin yapılması için kayda değer girişimler mülkiyet sorunları sebebiyle hep askıda kalmıştır. Meclis gündemine taşınan mülkiyet sorunları, 2018'de alanın Enerji Bakanlığı'ndan Hazineye devredilmesiyle çözüme kavuşturulmuştur (Voorgo, 2020). 2019 yılında yapılan yerel seçim öncesi başkan adayı Ömer Selim Alan, yarışma projesi sonucu ortaya çıkan fikirler doğrultusunda hazırlattığı beş ana projeden oluşan seçim vaatlerini sunmuştur. Yerel seçimin kazananı ve bugün halen yerel yönetimin başkanı olan Ömer Selim Alan'ın seçim vaatleri kapsamında sunduğu projeler bu bölümde anlatılacaktır.

Merkez Lavuar Alanı ve Çevresi, Ömer Selim Alan Projeleri

Yarışma sonucu birinci gelen projede tasarıma katılan fakat 2012 yılında yıkılan kriblaj binası, yerel yönteminde yaşanan değişiklikler ve halktan gelen farklı talepler doğrultusunda, mülkiyet sorunları sebebiyle sürekli ertelenen, projede değişikliklere gidilmiştir. Oktan Nalbantoğlu ve ekibinin kent ölçeğinde aldığı tasarım kararlarının kısmen uygulanmaya çalışıldığı yeni proje beş ana proje ve yardımcı projelere bölünmüştür (Özfidan, 2019). Bu beş proje şu şekildedir:

- Tersane Bölgesi Plaj ve Yüzme Tesisleri
- Millet Bahçesi
- Nergis Park Projesi
- Kızlar Plajı Projesi
- Karaelmas Kent Park Projesi (Merkez Lavuar Alanı)

Yarışma projesi üzerinden yeni projenin konumlarına baktığımızda (Şekil 6.33.) Yeni projelerin faklı bölgelerde konumlanması, kamusallık kazandırmayı ve yerel ekonomiyi canlandırmayı hedeflemesi sebebiyle olumlu bulunurken, yarışmada seçilen projeye göre kapsamının daraltılması, önerilen projelerin kent kimliğini geri planda bırakması ve sürdürülebilir politikaları ele almaması sebebiyle olumsuz bulunmuştur.

Şekil 6.37. Yarışma projesinin kent ölçeğinde tasarım kararları üzerinden yeni projelerin alanları

Tersane Bölgesi Plaj ve Yüzme Tesisleri Projesi: Zonguldak Valiliği tarafından, İl Özel İdaresi denetiminde ve Kivi Stratejik Planlama Anonim Şirketi danışmanlığında yürütülen proje; Tersane-Orta Kapuz Sahili ve yakın çevresi düzenlemelerini kapsamaktadır. Araç ulaşımıyla kente 6 dakikalık mesafede bulunan proje alanı için; kent merkezine yürüyüş rotaları, rekreasyon alanları ve kıyı gelişimine yönelik sosyal aktivite alanları önerilmiştir. Kıyı bölgesinde plajlar, seyir noktaları, gölgelik alanlar, atlama kulesi ve su sporları tesisi yer alırken, bu alanlara hizmet edecek kafe, restoran ve büfe hacimleri tasarlanmıştır. Dört mevsim aktif bir şekilde kullanılması beklenen alana ulaşımın kolaylaştırılması için yaya yolları bağlantıları, otopark çözümleri, alt ve üst geçit önerileri getirilmiştir (BARN arch., 2017).

Millet Bahçesi Projesi: Zonguldak Valiliği tarafından, İl Özel İdaresi denetiminde ve Kivi Stratejik Planlama Anonim Şirketi danışmanlığında yürütülen proje; Milli Egemenlik Caddesi'nin İstanbul yolu üzerinde Kozlu ilçesinin sınırında konumlanmaktadır. 2009 yılına kadar, çöp toplama alanı olarak kullanılan alan kurulan "Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi"nin kullanılmaya başlamasıyla âtıl kalmıştır. Yaklaşık 150 dönüm büyüklüğündeki proje alanı, Spor-Rekreasyon-Duyupark olarak belirlenen üç ana akvite üzerine tasarlanmıştır. Çeşitli spor aktivitelerinin tanımlandığı ada şeklindeki bölüm; kot farklıları sayesinde seyir, dinleme alanları, amfi, etkinlik alanları, piknik alanları ve ana meydanı barındıran rekreasyon alanları; günlük aktiviteler ve özel çocukların rahatça vakit geçirebileceği parkurların çözümlendiği Duyupark tasarlanmıştır (Studio BEMS, 2021)

Nergis Park Projesi: Zonguldak Belediyesi tarafından yürütülen proje, Lavuar Alanı'nın güney doğusunda Bülent Ecevit Caddesi istikametinde Eski Tekel Binası ile Kızılay Binası'nın bulunduğu alanda planlanmıştır. Yaşlı Merkezi, Engelsiz Yaşam Merkezi, mescit, çocuk oyun alanları, yansıma havuzu ve bu birimlere hizmet edecek büfe, tuvalet ve otopark birimlerini barındırmaktadır (Pusula, 2019).

Kızlar Plajı Projesi: Bugün Terminal'den Balkayası'na kadar uzanan sahil şeridini kapsayan kayalık alan; 1950'li yıllarda, Maden İşçileri Sendikası'nın öncülüğünde yapılan Sendika Evleri'nin konumlandığı alandır. O dönem sendika evlerinde kalan ailelerden birinin kızı ve arkadaşlarının plajı kullanmasıyla Kızlar Plajı olarak adlandırılan alanda, bugün Sendika Evleri'nden ve plaj kullanımından eser kalmamıştır. Sahil yolu için yapılan güçlendirme duvarlarından sonra kullanıma kapatılan alanda, Zonguldak Belediyesi'nin yaptırdığı arıtma tesisi işletmeye açıldıktan sonra yeniden kulanım imkânı doğmuştur (Yüce, 2020). Milli Emlak'a ait olan alan valilik aracılığıyla Zonguldak Belediyesi'ne tahsis edilmiştir (Gündem, 2019). Proje kapsamında üst kotta seyir terasları, kafe ve restoranlar planlanırken, kayalık yapısından dolayı dik bir inişi olan alan ahşap platformlarla merdiven yapılarak düzenlenmiştir. Merdivene alternatif asansörde öngörülmüştür. Plaj alanı düzenlenirken; soyunma kabinleri, duş alanları ve yeme-içme birimleri çözülmüştür.

Şekil 6.38. Tersane bölgesi kıyı düzenlemesi proje görselleri (URL-29).

Şekil 6.39. Millet bahçesi proje görselleri (URL-29).

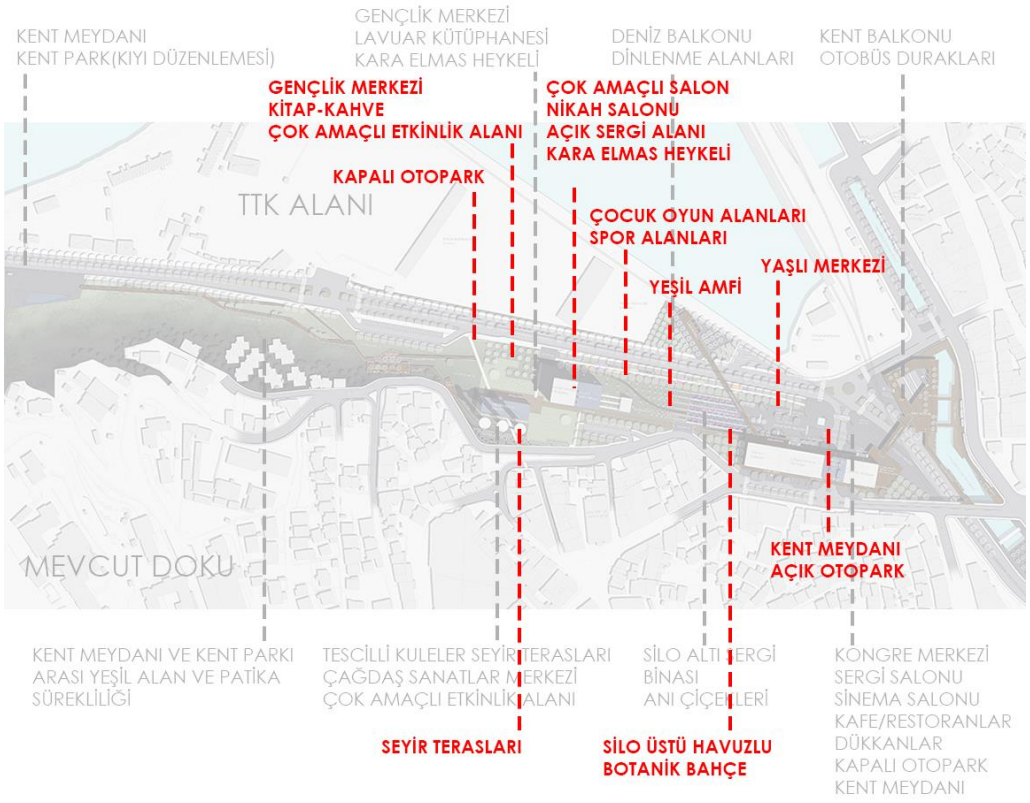

Şekil 6.40. Nergis park proje görselleri (URL-29).

Şekil 6.41. Kızlar plajı proje görselleri (URL-29).

Karaelmas Kent Park Projesi (Merkez Lavuar Alanı): 2010 yılında yapılan yarışma sonucunda seçilen proje mülkiyet sorunları nedeniyle bir türlü hayata geçirilememiştir. 2018 yılında çözülen mülkiyet sorunu ile tekrar gündeme gelen Zonguldak Lavuar Alanı, 2019 yerel seçiminin ana vaatlerinden biri olmuştur. 2012 yılında yıkılan kriblaj binasını da kapsayan yarışma projesinde, değişen yerel yönetim ve günden güne tepkisi artan halkın talepleri doğrultusunda değişikliğe gidilmiştir. Yenilenen projede, yarışma projesine bağlı kalınmaya çalışılsa da fonksiyonlar azaltılarak kapsam ve yayılım daraltılmıştır.

Şekil 6.42. Yarışma projesi üzerinden yeni projenin konumları

Alan yayılımının Milli Egemenlik Caddesi'nin başlangıç bölümünde ve limanın arka tarafında yoğunlaştığı görülmektedir. Yarışma projesinde önerilen Çağdaş Sanatlar Merkezi, Kongre Merkezi, Silo Altı Sergi Binası, Lavuar Kütüphanesi, deniz ve kent balkonlarının yeni projede yer almadığı görülmektedir. Kongre Merkezi; çok amaçlı salon ve nikah salonu konseptiyle korunmaya çalışılsa da eski ölçeği ve fonksiyonlarında küçülmeye gidilmiştir. Yeraltı siloları yeniden işlevlendirilmek yerine korunarak üst kotta peyzaj ögelerine katılmıştır. Yaşlı merkezi, çocuk oyun alanları ve spor alanları nokta olarak belirtildiği için esnek kullanımın etkisi kaybedilmiştir.

Şekil 6.43. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı, Ömer Selim Alan seçim vaadi projesi (Özfidan, 2019).

Ömer Selim Alan'ın 2019 yerel seçim öncesi proje vaatleri başkan adayına seçimi kazandırmıştır. 31 Mart 2019'da sonuçlanan seçiminin kazananı ve Zonguldak Belediyesi'nin yeni başkanı Dr. Ömer Selim Alan olmuştur. Göreve geldiği günden beri ısrarla sürdürülen temaslar sonrasında ilk adımlar atılarak projenin idaresi Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)'na verilmiştir. Aralık 2020 tarihli belediye duyurusunda TOKİ tarafından ihale edilecek olan Merkez Lavuar Alanı Projesi'nin ihale tarihi 26 Şubat 2021 olarak açıklanmıştır (Zonguldak Belediyesi, 2021). Fakat aynı duyuruda dikkat çeken bir detay bulunmaktadır. Bu detay; 2010 yarışma projesinden sonra seçim vaatleri kapsamında yenilenen projeyle uymayan proje görselleridir.

Uygulanacak Lavuar Alanı Projesi

Belediye Başkan'ı Ömer Selim Alan'ın seçim öncesi tanıttığı Merkez Lavuar Alanı ve çevresi projelerinin ilk etabı; ulaşım sistemlerinin yenilenmesi ve Merkez Lavuar Alan'ının yapımı olarak açıklanmıştır. TOKİ tarafından yürütülecek projenin ihale hazırlıkları sürerken; belediye sitesinde yayınlanan duyuruda yer alan görseller ihalesi yapılacak projenin hangi proje üzerinden olacağı konusunda karışıklık yaratmıştır. Site de yer alan görsellere (Şekil 6.45.) göre yarışma projesinden sonra yapılan değişiklerle kapsamın daraltıldığını gözlemlediğimiz projeden bile daha az fonksiyon içeren adeta çevre düzenlemesi olarak adlandırabileceğimiz yeni bir proje görülmektedir. 26 Şubat 2021'de ihale edileceği söylenen alan ile ilgili 22 Şubat 2021 tarihinde bir televizyon programında TOKİ Başkanı Ömer Bulut tarafından verildiği belirtilen video ve proje görselleri (Şekil 6.46.) yayınlanmıştır (URL-30). Belediye sitesindeki resimlere göre yine farklılık içeren görseller Merkez Lavuar Alanı projesi ile ilgili karışıklıkları daha da artmıştır.

Şekil 6.44. Ömer Selim Alan seçim vaadi projesi (Özfidan, 2019).

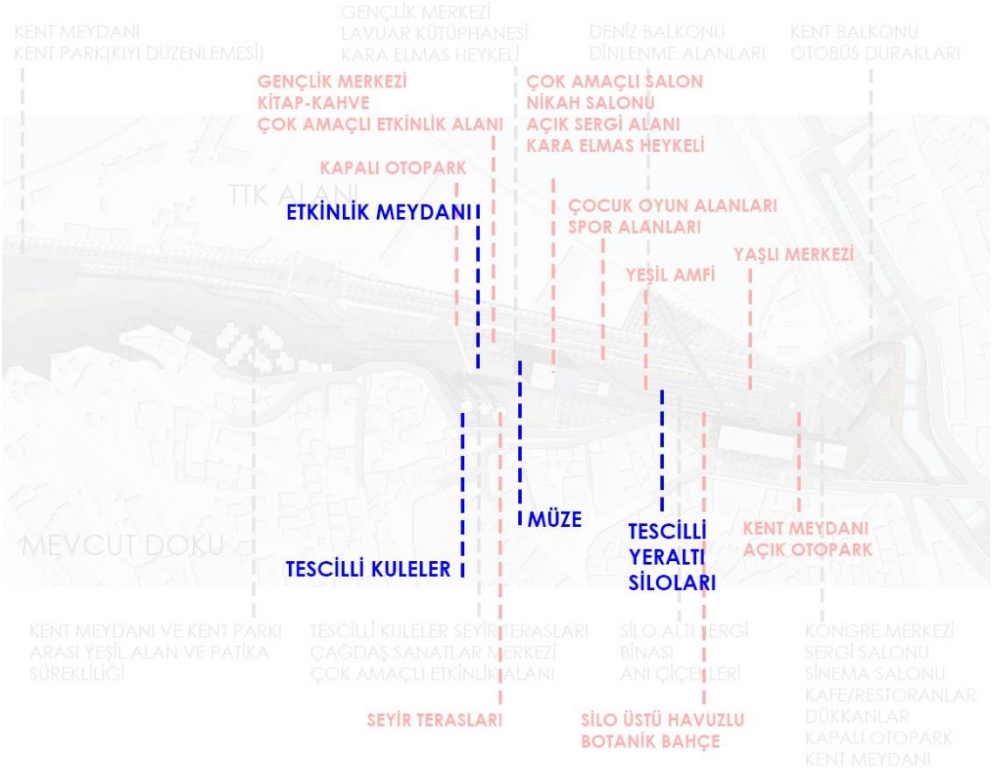

Şekil 6.45. Zonguldak Belediye sitesindeki proje (Zonguldak Belediyesi, 2020).

Şekil 6.46. TOKİ'nin paylaştığı proje görselleri (URL-30)

Görsellere bakıldığında Şekil 6.44.'de Ömer Selim Alan'ın vaat ettiği projenin Şekil 6.45. ve Şekil 6.46.'de müze ve meydan kapsamına indirgendiği görülmektedir. Şekil 6.45. ve Şekil 6.46.'nin arasındaki farklar ise kömür taşımacılığını temsilen yapılmış gibi görünen hava köprülerinin iptal edilmesi ve yegâne yeniden işlevlendirilmiş kulelerin anıtsal olarak bırakılacak gibi durmasıdır. Bahsi geçen televizyon programında yayınlanan proje tanıtımından çıkarımlar üzerine; yarışma projesiyle elde edilen Lavuar Alan'ı dönüşümünün geldiği son nokta kulelerin restorasyonu, yeraltı silolalarının peyzaj çalışmasına katılması, yeni müze binası, çevre düzenlemeleri ve gece ışıklandırmasıdır.

Şekil 6.47. Yarışma projesi ve Ömer Selim Alan Projesi üzerinden ihale edilen yeni projenin konumları

Şekil 6.48. İhale edilen projenin gündüz ve gece görselleri (URL-30).

Lavuar Alanı'nda yaşanan proje karışıklığına benzer durum ihale tarihlerinde de yaşanmaktadır. İlk başta Haziran 2020'de yapılacağı duyurulan ihale tarihi Eylül 2020 olarak güncellenmiştir. Eylül 2020'de de yapılmayan ihale için 26 Şubat 2021 tarihi işaret edilmiş fakat ihale için yeni tarih olarak mayıs ayı gösterilmiştir. 7 Mayıs 2021 tarihinde TOKİ tarafından ihale edildiğini açıklanan alanın, hangi projeyle ihale edildiği veya ihaleyi kimin aldığı ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır (Güneş, 2021).

Yıkımına engel olunamasa da yıkım yapılırken kararlılıkla sürdürülen koruma kararı çalışmaları, 2008 yılında TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından organize edilen Zonguldak Kent Düşleri, 2010 yılında yerel yönetimin kent konseyi kurarak tüm kentliyi dahil ettiği çalışmalarının ürünü ulusal proje yarışması gibi kentin sanayi kimliğine saygılı ve kolektif beleğin sürdürülebilirliğini sağlayacak dönüşüm çalışmalarının önünü tıkayan mülkiyet sorunu ve sonrasında yaşananlarla Merkez Lavuar Alanı projesinin geldiği son nokta:

- Zonguldak'ın bozulmuş manzaralarının çevre düzenlemesi olarak ele alındığı,
- Yıkımdan kalan tescilli yapıların yeni bir işlev verilmeden pasif bir koruma anlayışı ile korunduğu,
- Sanayi kimliğinin geri planda kalmasına sebep olan dönüşüm planlamalarının olduğu,
- Kültür, sanat ve eğlence alanların kısıtlı bir alanda toplandığı,
- Ulusal ve uluslararası tanınırlığın geri planda kalarak kentsel ölçekte kamusal alaların yaratıldığı,
- Yerli ve yabancı turizm geliştirici etkisi olacak planlamaların yapılmadığı bir projedir ve alan halen (Ekim 2021) âtıl durumdadır.

7. BULGULAR VE TARTIŞMA

İnsanların düşünce ve yaşam biçimlerinde ve yaşadıkları çevrede köklü değişimlere yol açan bir dönüm noktası olarak tasvir edilen devrim, hayatın her alanında etkisini göstermiştir (Köksal, 2012). Devrimle beraber artan endüstri yapıları, kent yapısı ve planlama düzenleri üzerinden mimari alanda yeni oluşumları beraberinde getirmiştir. Sanayileşmenin birincil mekanları olan endüstri yapıları, gelişen teknolojik gelişmelerin karşısında bir süre sonra verimliliklerini kaybetmişler, işlevlerini yitirmişler ve ekonomik ömrünü tamamladığı gerekçesiyle kapatılmışlardır. Uzun bir zaman kaderlerine terk edilen yapılar, 1950'lerden sonra endüstri devrimini deneyimlemiş ülkelerin odak noktası haline gelmiş ve eski endüstri yapılarının korunması yaklaşımı uluslararası düzeyde tartışılmaya başlanmıştır (Saner, 2012). İlk etapta "Endüstri Mirası" kapsamında ele alınan sanayi yapıları; sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değerlere ait kalıntılarını içermesi sebebiyle multi-disipliner bir çalışma alanı olan "Endüstri Arkeolojisi"'nin konusu olmuştur. Endüstri devrimini yakından takip eden ve gelişmelere hızla ayak uyduran ülkelerde 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren tartışılmaya başlanan endüstri mirasının korunması ve yaşatılması yaklaşımları; endüstri devrimiyle daha geç tanışmış ve devrimi kısıtlı yaşamış olan ülkemizde 1990'lardan sonra benimsenmeye başlamıştır (Saner, 2012). Endüstri devrimiyle yaşanan ağır sanayinin simgesel anıtları olan yapılar; basit bir yapısal kabuktan ziyade planlama anlayışı, mekân ilişkileri, işletme sistemi, çalışanları ve çalışanlar için sunulan imkanlar ile kolektif hafıza derin yer etmiş ve kent kimliğine ciddi nitelikler kazandırmış kültür miraslarıdır.

Endüstri devrimine tanıklık eden sanayi yapılarının korunması, sadece bir mimari mirası koruması işi değil, kentin sosyokültürel yaşam kalitesinin yükseltilmesi bağlamında önem arz eden konulardan biridir (Köksal 2012). Dönemin şartları gereği sanayi yapıları çevresinde gelişen kentlerde, bu yapıların işlevlerini kaybetmesi ve kapanması üzerine büyük ölçekte kentsel boşluklar oluşmuştur. Bu alanların pasif bir koruma anlayışı ile değerlendirilmesinden ziyade, Riegl'ın "Gelişme değeri" kavramı ile işaret ettiği, kent yaşamının tüm mekânsal izlerinin birlikte korunması yaklaşımıyla, yapıların yeniden işlevlendirilerek kent yaşamına kazandırıldığı aktif bir koruma anlayışı bu tezin odak noktası olmuştur. Korunan nesnenin nasıl yeniden yorumlandığı, yeniden-programlandığı (re-

programming) ve yeniden-mimari (re-architecture) ile dönüştürüldüğü gelecek kuşaklara aktarılan bilginin kalitesini etkileyeceğinden (Cengizkan, 2002), kolektif hafızanın bir parçası olan bu endüstri yapılarının özgün kimlikleriyle ele alınması ve uygun bir işlevle kent hayatına kazandırılması gerekliliği doğmuştur (Trinder ve Föhl, 1992). Diğer bir taraftan küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin dünya ekonomik sistemine damgasını vurduğu özellikle 1980'lerden bu yana bölgesel kalkınma politikaları endüstriyel alanlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Endüstriyel yapıların değerlendirilmesinde kimlik ve hafıza gibi kültürel ögelerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yanı sıra kentlerdeki sınırlı kaynak ve yoğun nüfusla gelinen noktada kentsel alanların verimli bir şekilde kullanılma zorunluluğu başka bir deyişle ekonomik nedenler geniş yer tutmaktadır. Bir zamanlar yoğun üretimle istihdamın ve çevresel kirliliklerin, plansız yapılaşmayla kentsel düzensizliklerin ve kozmopolit nüfusun ekseninde toplumsal bozulmaların görüldüğü kentlerde sürdürülebilir değişime ayak uydurulabilmek için bu bozulmalar, bütünleşik bir şekilde dikkate alınmak suretiyle, endüstriyel kültürün ön planda tutulduğu çevresel ve sosyal planlamalar yerel ekonominin canlanmasına da katkı sağlamaktadır. Çevre kirliliğinin sembolü haline gelen yapıların doğurduğu kentsel, yönetsel ve toplumsal problemlerin bütüncül ve stratejik planlamalarla ele alınması toplumun yaşam kalitesini yükseltirken kentlerin imajlarını da iyileştirmektedir. Özellikle Avrupa'da endüstriyel kültür turizmi kapsamında ele alınarak yeni kullanımlara adapte edilen endüstri mirası küreselleşen dünyada yerel değerlerin gelişimini güvence altına almakta ve endüstri kimliğinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu yüzden endüstri mirası barındırdığı potansiyellerle sürdürülebilir miras yönetiminde önemli bir yere sahiptir. Geniş alanlar kaplayan endüstriyel mirasın kültürel kaynaklarının düzenlenmesi, korunması ve kamu yararı için yeniden yararlanması mirasın doğru değerlendirilmesi ve yönetilmesi açısından önemlidir. Tüm bunlara ek olarak uzun vadeli bütünleşik planlama ve çoklu paydaş katılımı sürdürülebilir gelişiminin sağlanmasında önemli bir diğer konudur. Sadece mimari yapı ölçeğinde ele alınmaması gerektiğini belirttiğimiz alanlar için, farklı disiplinlerden uzmanların katılımıyla yapılacak detaylı araştırma sonucu koruma ilkeleri kapsamında bilimsel bir yol izlenmelidir (Köksal, 2012; Kıraç, 2013). Endüstri mirasının bütünlüğünü koruması ve yeniden işlevlendirilmesinde yoğun olarak kültürel değerler üzerine odaklanılması, ülke politikaları ve bölgesel stratejik yenilenmelerle birlikte ele alınması, yerel halkın katılımı ile benimsenmesi ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi, özel ve kamu sektörünün ortak desteği ile başarıya ulaşması mümkündür.

Küresel ortamda rekabet unsuruyla kendilerinin farkını göstererek marka kent olmayı hedefleyen yönetimlerin mekânsal içeriğinin özgünlüğüne odaklanarak gerçekleştirdiği ve bölgesel yeniden yapılandırma olarak tanımladıkları dönüşüm pratiklerinde özel araç ve yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. İmajları, bilgi birikimleri, iş gücü potansiyelleri doğrultusunda küresel sermayeyi, turizmi, uluslararası şirket yatırımlarını ve genç nüfusu çekme noktasında kentsel gelişmeye odaklanan yönetimler, kültürel çekim merkezlerinin önemini arttırmak için aracı bir metot olarak yarışma yöntemine başvurmaktadır. Bilinirliği arttıran ve kamuoyu oluşturan yarışmalar barındırdığı potansiyellerle mimarlık pratiğinin kentsel marka yaratma ve ekonomik kalkınmada bir araç ve aracı olduğu pozisyonuna işaret etmektedir. Yarışmalar;

- Birçok katılımcının ürettikleri farklı fikirlerle çözüm çeşitliliğini artmasını sağlar.
- Disiplinler arası çalışmalarla bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımların elde edilebilmesi sağlar.
- Farklı mimari anlayışların, farklı etnik grupların, farklı yeteneklerin buluştuğu bir platform olarak mimarlık ortamının zenginleşmesini sağlar.
- Bir reklam aracı olarak ele alınan konu ile ilgili farkındalık oluşmasını sağlar.

Yarışmalar kamuoyunun bilgisine sunulan, farkındalık yaratan, kolektif belleğin tazelenmesini sağlayan; sonuçları, süreçleri, tartışmaları ile projenin uygulama aşamasına gelene kadar uygulama-maliyet boyutları da hesaba katılarak projenin sürekli geliştirildiği üretim alanlarıdır. Bir dönemin izlerini yansıtan endüstriyel mirasların kültürel ve ekonomik kalkınma politikaları paralelinde yeniden değerlendirilmesinde bir araç olarak yarışma yönteminin kullanılması; bu alanlara dikkat çekmekte, mirası koruma bilincini geliştirmekte ve bölgesel yapılandırma projelerinde çekim gücü yaratmaktadır.

Bir zamanlar kentlerin fiziksel ve toplumsal yapısındaki değişikliklerde birincil rolü olan endüstri tesislerinin kamu yararı gözetilerek yeniden işlevlendirilmesi kentin kimlik ve bellek izlerinin sürekliliği bağlamında önem arz etmektedir. Avrupa'da endüstri yapılarının korunması kapsamında 20. yüzyılda tartışılan kuramsal çalışmaların ışığında aynı yılın son çeyreğinde Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, İtalya gibi ülkelerde işlevini kaybeden sanayi yapılarında yeniden kullanım programları geliştirilmiş ve uygulamaları yapılmıştır (Trinder ve Föhl, 1992; Cossons, 1993). Avrupa'nın kömür endüstrisine büyük ölçüde

katkılarıyla bilinen Almanya'da çok sayıda koruma ve yeniden kullanım örneği bulunmaktadır. 1970'lere kadar ağır sanayinin merkezi olan Ruhr bölgesindeki sanayi yapılarının işlevlerini kaybetmesiyle birlikte sanayi kültürünün korunarak ekonomik kalkınmanın sağlanması için IBA Emscher Park Projesi ele alınmıştır. IBA Emscher Park Projesi;

- Bölgesel bir dönüşümü tariflemesi,
- Çalışmaların 10 yıllık bir program çerçevesinde tanımlanması,
- Projelerin ulusal ve uluslararası yarışmalar yoluyla elde edilmesi,
- Yapı ölçeğinde ve çevre düzenlemeleri ile kamusal alanlar yaratılması,
- Bütün çalışmaların kayıt altına alınması ve arşivlenmesi,
- Kültürel miras farkındalığını oluşturması ve sürekliliği için devam eden çalışmaları sağlaması gibi birçok nedenden ötürü incelenmesi gereken önemli bir örnek olmuştur.

Sembolik mimari yapılarıyla UNESCO Endüstri Mirası Listesi'ne alınan Zeche Zollverein Maden Kompleksi, IBA Emscher Park'ın önemli lokasyonlarından biridir. Ruhr Bölgesi'nde belirlenen hedeflerle yapılan dönüşüm çalışmalardaki vizyonların tamamını tek bir endüstri alanında barındırılabileceğini kanıtlayan Zeche Zollverein dönüşümü, bütüncül ve stratejik planlamalarıyla endüstriyel kültürün izlerinin korunurken aynı zamanda sürdürülebilir politikalarla bölgesel kalkınmaya katkısını ortaya koymaktadır.

Devrimle daha geç tanışan ve kısıtlı yaşayan ülkelerden biri olarak Türkiye'deki endüstri yapılarının korunması konusu 1990'lı yıllarda gündeme gelmiş ve 21. yüzyılla beraber uygulama çalışmaları başlamıştır (Saner, 2012). Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul'da, özellikle Haliç Bölgesi'nde yoğunlaşan endüstri yapıları işlevlerini yitirdikten sonra endüstri mirasının korunması kapsamında değerlendirilerek yeniden kullanım örneklerinin sayıları hızla artmaya başlamıştır (Köksal, 2005). Rahmi Koç Sanayi Müzesi, Feshane Festival Sarayı, Kadir Has Üniversitesi ve Santral Park gibi dönüşümler İstanbul'daki endüstri mirasının yeni manzaralarla buluşturulduğu önemli örneklerden bir kaçıdır. Endüstri kültürünün yaşatıldığı dönüşümlerinde katkısıyla İstanbul, Ruhr ile aynı sene (2010) Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilmiştir (IBB, 2021). Fakat İstanbul'daki dönüşümlerde de görüldüğü gibi tekil bina ölçeğinde ya da endüstri tesisi ile sınırlandırılan,

ekolojik, kültürel, sosyal planlamaların bütüncül ve sürdürülebilir politikalar üzerinden ele alınmaması ekonomik getiri sağlarken, bölgesel kalkınma noktasında ve mirasın kültürel sürdürülebilirliği anlamında geri planda kalmaktadır. Türkiye'nin sanayi ile kimlik kazanan ve kentleşen Zonguldak kentinde bulunan Merkez Lavuar Alanı'nda da benzer vizyonda ve daha çok rant odaklı politikalar gözlemlenmiştir.

Çalışmanın odak noktası olarak endüstri mirasının korunması ve kente yeniden kazandırılmasının aracı bir yöntemi olarak yarışmalar üzerinden anlatılan Zeche Zollverein Maden Kompleksi dönüşümü ve Zonguldak Merkez Lavuar Alanı dönüştürülme çabası; bu bölüme kadar detaylandırmış olduğumuz bilgilerin ışığında son durumları üzerinden tablolarla özetlenecek, ardından dönüşüm ve dönüştürülme çabasını temsil eden bu iki alanın yaşadığı süreçler ve sonuçlar tez kapsamında belirlenen parametreler üzerinden değerlendirilecektir.

7.1. Kalkınma Politikaları ve Yarışmalar Üzerinden Zeche Zollverein Maden Kompleksi Dönüşümünün Sonuçları

1847 yılında Duisburg'lu sanayi insanı Franz Haniel tarafından satın alınarak başlayan Zeche Zollverein Maden Kompleksi serüveni, 1986 yılına kadar işlevine uygun şekilde devam etmiştir. İşlevini kaybetmesiyle birlikte alanın nasıl değerlendirileceğine dair geliştirilen yaklaşımlar, 1989 yılında Ruhr bölgesi için ilan edilen IBA Emscher Park Projesinin bir parçası olmasıyla netlik kazanmıştır. Ruhr Bölgesi'nde 1920'lerden bu yana sürdürülebilir arazi yönetimi ile ekolojik planlamalar üzerinden kamusal alan odaklı yapılan uygulamalar 1980'lerdeki yönetsel stratejilerin kültürel ekonomik kalkınma politikalarına yönelmesiyle bölgesel yapılandırma uygulamaları endüstri alanlarının ürettiği problemler üzerinden ekolojik, sosyal ve kültürel planlamalar ile kapsamlı bir şekilde ele alınarak bölge imajını iyileştirme, istihdamı arttırma ve çekim gücü yaratmayı hedeflemiştir. Ruhr Bölgesi'ndeki on yedi şehri kapsayan bütüncül planlama vizyonun her açıdan gözlenebildiği Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nde ilk uygulamalar, IBA Emscher Park Projesi'nin bir parçası olarak 1989-2001 yılları arasında dönüştürme yoluyla koruma yaklaşımıyla başlamıştır. 2001 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmasıyla dönüştürme yoluyla koruma yaklaşımına kültür turizmi vizyonu eklenen Zeche Zollverein için Heinrich Böll'ün danışmanlığıyla Rotterdam Metropolitan Mimarlık Ofisi (OMA) tarafından bir

master plan geliştirmiştir (Zollverein, 2021). 1999'da bölgedeki endüstriyel ve kültürel mirasının deneyimlenmesi için oluşturulan 400 kilometrelik Endüstriyel Miras Rotası'nın merkezi bağlantı noktalarından biri olan Zeche Zollverein'nın master plan gelişiminde; alternatif ulaşım bağlantıları, turizmi geliştirecek kültür, sanat, eğlence odaklı dönüşümler, yerel halkın kullanımı arttıracak iş merkezleri ve eğitim yapıları kararları alınmıştır. Yüz hektarlık bir alanda sanayi kültürünün somut bileşenleri koruyarak yaşam ve iş alanı hedefiyle yapılan planlamalar; sergi, konser, tiyatro, turistik tur gibi birçok etkinliğe olanak sunacak birimleri, eğitim yapılarını, ofisleri, iş yerlerini, restoranları ve kamusal peyzaj uygulamalarını barındırmaktadır. Yapılan master plan kapsamında dönüşümün yeni dönemi başlatılan Zeche Zollverein, yarışma yöntemiyle dünyaca ünlü mimarlar tarafından yapılan tasarımlarla kömür işletmesinden endüstri müzesine, kazan dairesinden tasarım merkezine, kok kömürü kazanları ve depolarından sergi alanlarına dönüştürülmüştür. Yine yarışma yöntemiyle SANAA ve MGF Architects'in tasarladığı iki yeni bina; Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu ve Folkwang Sanat Üniversitesi Zeche Zollverein'ı ileri ve yenilikçi eğitim merkezi olarak tanınmasını sağlamıştır. Endüstrinin her türlü kalıntısının değerlendirildiği dönüşümde, aktivite alanları ve peyzaj uygulamaları alanın gündelik kullanımını arttırmıştır. Kültür, sanat, eğlence, iş merkezi ve eğitim merkezi olarak dev bir "yaşam alanı" haline gelen Zeche Zollverein, yaşadığı dönüşümlerin başarısıyla Ruhr bölgesini temsilen 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmiştir (Zollverein, 2021). Bir zamanlar kirliliğin sembolü haline gelen endüstri yapılarının, peyzajın ve yeniliğin vurgusuyla dev endüstri parkına dönüşümü Zeche Zollverein'ı 2017 yılında "green capital" unvanının sahibi yapmıştır (Zollverein, 2021). Her sene milyonlarca turist çeken Zeche Zollverein Maden Kompleksi; endüstri manzarasının içerisinde kültür, sanat ve eğlence odaklı aktivitelerin merkezi haline gelirken aynı zamanda kamusal mekanları, eğitim yapıları ve iş yerleriyle yerel halkında sıkça kullandığı bir yaşama alanı haline gelmiştir.

Şekil 7.1. Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nin güncel kullanımından kareler (Zollverein, 2021).

Beşinci ve altıncı bölümde aktarılan bilgilerin ışığında, Çizelge 7.1.'de Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nin bir künyesi oluşturulmuştur. Çizelge 7.2.'de tesisin geçirdiği dönüşümler, planlama parametreleri olarak kategorize edilmiş ve yapılan uygulamalar özetlenmiştir.

Çizelge 7.1. Zeche Zollverein Maden Kompleksi künyesi

Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Essen/Almanya	
Kuruluşu	1847, Duisburg'lu sanayi insanı Franz Haniel tarafından satın alınarak ilk maden kuyuları için çalışmalar başlamıştır.
Konumu	Almanya'nın NRW eyaletinde bulunan Essen şehrinin kuzeydoğusunda konumlandırılmıştır.
Tesis Alanı	100 hektarlık bir alanı kapsamaktadır.
Tesis İşlevi	Maden ocağı; kömür çıkarma, yıkama ve işleme tesisi
Tesisin Kapanışı	23 Aralık 1986 (1993 yılında kapatılan Kok fabrikası hariç)
Tesis Yıkımı	Tesis tamamen kapatılmadan önce tescillendiği için endüstri mirası koruma prensipleri kapsamında korunmuştur. Yıkım yapılmamıştır (1977'de taşıyıcı problemlerinden kaynaklı yıkılan kazan dairesinin bacası hariç).
Endüstriyel anıt tescili	16 Aralık 1986
Tesisin Önemi	Almanya'nın ağır sanayi bölgesi olan Ruhr'un, yüksek kapasiteli kömür ocağıdır. 12. Şaft ve kok fabrikası mimari özelliğiyle Almanya endüstrisinin sembolü haline gelmiş ve bu yapılar ile 14 Aralık 2001'den beri UNESCO Dünya Mirası Alanı olarak tescillenmiştir. Endüstri Miras Rotası'nın odak noktasıdır.
Tescilli Alanın Yeniden Değerlendirmesi İçin Yapılan Çalışmalar / Yarışmalar	OMA & Heinrich Böll, Master Plan (2010) Norman Foster, Nordrhein Westfalen Tasarım Merkezi Rem Koolhaas, Ruhr Müzesi SANAA, Zollverein Okulu MGF Architects, Quartier Nord (Folkwang Sanat Akademisi)
Yeniden İşlevlendirilen Birimler	Şaft 12, Şaft 1/2/8 ve depolama birimleri, Kok Fabrikası, Kompresör Salonu, Kazan Dairesi, Üretim havuzları, Hava köprüleri
Tesisin güncel durumu/işlevi	Ticaret alanları, bilgi-eğitim akademileri, tasarım atölyeleri, sergi salonları ve birçok etkinlik alanlarını barındıran dev bir endüstri merkezine dönüşmüştür. Her yıl yerli ve yabancı birçok turisti ağırlayan Endüstriyel kültür, sanat, etkinlik ve yaşam parkıdır.

Çizelge 7.2. Zeche Zollverein Maden Kompleksi planlama parametreleri

Planlama Parametreleri	**Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Essen/Almanya**
Genel Yaklaşım Stratejisi	Ruhr Bölgesi'nde bölgesel ölçekte dönüşümü ele alan IBA Emscher Park Projesi'nin kollarından biri olarak, 1986-2001 yılları arasında "dönüştürme yoluyla koruma" stratejisiyle ele alınmıştır. 2001 yılında UNESCO Kültür Mirası olarak tescillendikten sonra 2001–2020 "yapısal değişim: endüstriyel kültür ve turizm" stratejisiyle ele alınmıştır. Dönüşümün Sloganı: "Kültür ile Değişim- Değişim ile Kültür"
Aktörler	Yerel Yönetim, Yerel Halk, Koruma Kurulları, Meslek Odaları, STK'lar, Üniversiteler, Vakıflar
Finansmanlar	Avrupa Topluluğu, Almanya Hükümeti, Nordrhein-Westfalen Bölgesi Kültür, Spor ve İskân Bakanlığı, Essen Yerel Yönetim, Zollverein Vakfı
Ulaşım Sistemleri Planlamaları	-Kompleksin çevresini dolaşan, içeride binalara ve fabrikalara yönelen yaya yolları, -Eski tren raylarının kamusal alan olarak korunması ve ana binaları bağlaması -Kömür taşımacılığında kullanılan hava köprülerinin, 1000 metre derinliğindeki eski kömür tünellerinin ziyareti için ulaşım aracı olarak kullanılması -Alana giriş çıkışı kolaylaştırmak için tünel aracılığıyla mevcut otoyolun uzatılması ve yeni yolların yapılması -Açık ve kapalı otopark uygulamaları planlanmıştır ve uygulanmıştır.
Yeşil Alan-Peyzaj Planlamaları	Peyzajın yeniden inşasını ele alan Emscher Park Projesi kapsamında 1989 yılında "zollverein kültürel peyzaj" adıyla güçlü bir süreç başlatılmıştır. Alanın orijinal hali korunarak; çevre düzenlemesi yapılmıştır. Yürüyüş yolları, bisiklet yolları, parkurlar, köprüler inşa edilmiştir.
Sosyo-kültürel Alan Planlamaları	Eski kompresör salonu; Konferanslar, ziyafetler veya gala etkinliklerine ev sahipliği yapan, büyük partiler içinde kullanılan Casino Zollverein'a, 12. Şaft ve Kok Fabrikası; Ziyaretçi Merkezi ve Ruhr Müzesine, Eski kazan dairesi; etkinlikler, sergiler için Red Dot Tasarım Müzesi'ne Üretim Havuzları; halka açık yüzme havuzlarına, Kömür taşıyan dairesel dev strüktür; Skywheel'e Kok fırınları ve bacalar arasındaki yol; buz pistine dönüştürülmüştür.
Eğitim Yapısı Planlamaları	SANAA tarafından tasarlanan, Zollverein Okulu, MGF Architects tarafından tasarlanan, Quartier Nord (Folkwang Sanat Akademisi) yapılmıştır. Bu eğitim yapıları alan içinde yeni yapılan yapılardandır.
İş Merkezi Planlamaları	Tesisin 10.000 metrekarelik bir bölümü: tasarım, mimarlık, fuarcılık, reklam, pazarlama, iletişim vb. alanlarında çalışan şirketler için ayrılmıştır.
Yenilikçi-Teknolojik Planlamalar	SANAA tarafından tasarlanan, Zollverein Okulu'nun cephesine saklanan kapalı ısıtma devresi, 60 metre uzunluğundaki yürüyen merdivenler, çelik panjur kuleler, çağdaş ışıklandırmalar vb.

7.2. Kalkınma Politikaları ve Yarışmalar Üzerinden Zonguldak Merkez Lavuar Alanı Dönüşümünün Sonuçları

Endüstri ile kimlik kazanan ve kentleşmeye başlayan Zonguldak'ta Cumhuriyet döneminin ilk sanayi yapılarından biri olan Merkez Lavuar Alanı 1957 yılında işletmeye açılmıştır. Kozlu ve Üzülmez' de çıkan kömürlerin yıkandığı tesis 2006 yılına kadar işlevine devam etmiştir. Kozlu ve Üzülmez'e kendi bünyelerinde lavuar alanlarının yapılması üzerine kapatılan tesis, kapatılma kararı ile aynı anda sökülmeye başlamıştır. Liman kıyısında geniş alanı kaplayan merkezi konumu alanı rant odaklı yeni projelerin hedefi haline getirmiştir. Merkez Lavuar Alanı için alınan yıkım kararı ve yıkım çalışmaları ICOMOS'un "Dünya Endüstriyel Miras Yılı" olarak ilan ettiği 2006 yılında başlamıştır. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi öncülüğünde başlatılan koruma kararı çalışmaları sonucu durdurulan yıkımdan geriye 3 kule, kriblaj binası ve yeraltı siloları kalmıştır. Meslek odaları, yerel yönetim ve STK'ların katılımıyla Lavuar Alanı'nın sanayi mirası olarak önemi adına başlatılan kamuoyu çabaları 2008 yılındaki Kent Düşleri Fikir Yarışması ve 2010 yılında açılan ulusal yarışma projesiyle yankı bulurken, diğer bir taraftan yerel yönetim ile mevcut hükümet arasındaki uyuşmazlık ve rant odaklı gelişen yaklaşımlar arasında kalan alanın bu çözümsüzlüğüne mülkiyet sorunları bahane edilmiştir. Ulusal proje yarışma sonucu seçilen projenin yapılması için mülkiyet sorunları çözülmeye çalışırken geçen sürede halkın artan tepkisi, değişen yerel yönetimler ve sonradan yıkılan kriblaj binası; yıkım ile koruma arasında gidip gelen senaryolarla endüstri mirasının koruma bilincini negatif yönde etkilemiştir. 2010 yılından günümüze (Ekim 2021) sürekli değiştirilen projenin 07.05.2021 tarihinde TOKİ tarafından ihale edildiği açıklanmış fakat ihale edilen proje ve ihale sonucu kamu bilgisine sunulmamıştır.

Sanayi ile kimlik kazanan ve tek sektörlü ekonomiye sahip Zonguldak kentinde sanayi kültürünün miras kalıntıları ekstra bir öneme sahipken; ekolojik, sosyal ve kültürel planlamaların göz ardı edildiği, bölgesel ve yerel ekonomik kalkınmanın ele alınmadığı, endüstri mirasının koruma bilincinin zayıf olduğu, yeni istihdam olanaklarının geliştirilmediği sadece kamusal alan ihtiyacı odaklı planlamalar ile geldiği noktada son olarak kamu bilgisine dahi sunulmayarak çok aktörlü ve ortak paydaşlı finansal desteğin ele alınmamasıyla sürdürülebilir kültürel ve ekonomik kalkınma politikalarından uzaklaşmıştır.

Şekil 7.2. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın güncel durumu (URL-31).

Beşinci ve altıncı bölümde aktarılan bilgilerin ışığında, Çizelge 7.3.'de Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın bir künyesi oluşturulmuştur. Çizelge 7.4.'de tesis için ihalesi yapılan proje referans alınarak yapılacak dönüşümler, planlama parametreleri olarak kategorize edilmiş ve yapılacak uygulamalar özetlenmiştir.

Çizelge 7.3. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı künyesi

Merkez Lavuar Alanı, Zonguldak/Türkiye	
Kuruluşu	1957, Simon-Carves Firması tarafından yapılmıştır.
Konumu	Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesinde bulunan Zonguldak şehrinin kuzeyinde konumlandırılmıştır.
Tesis Alanı	14 hektarlık bir alanı kapsamaktadır.
Tesis İşlevi	Kömür yıkama ve işleme tesisi
Tesisin Kapanışı	2006
Tesis Yıkımı	Tesisin büyük bir bölümü yıkılmıştır. Yıkımdan geriye 3 adet kule, 1 adet kriplaj binası ve yeraltı siloları kalmıştır.
Endüstriyel anıt tescili	8 Aralık 2006
Tesisin Önemi	Cumhuriyet'in ilk sanayi yapılarından biri, Liman ile kent yerleşimi arasında köprü görevi gören alanın merkezi konumu, kömür ile kimlik kazanmış bir kentin kolektif belleğinin tazelenmesi açısından önem arz etmektedir.
Tescilli Alanın Yeniden Değerlendirmesi İçin Yapılan Çalışmalar / Yarışmalar	24 Mart 2008 Kent Düşleri Ulusal Fikir Yarışması 30.03.2010 tarihinde Zonguldak Lavuar Koruma Alanı ve Çevresi Koruma, Planlama, Kentsel Tasarım, Mimarlık ve Peyzaj Düzenleme Proje Yarışması Belediye Başkanı Ömer Selim Alan'ın hazırlattığı projeler TOKİ'nin hazırlattığı projeler
Yeniden İşlevlendirilen Birimler	Yıkımdan geriye kalan 3 kule ve yeraltı siloları restorasyonla anıtsal olarak bırakılacaktır. Yeniden işlevlendirilen birim bulunmamaktadır.
Tesisin güncel durumu/işlevi	2006'tan günümüze (Ekim 2021) âtıl kalan bu alan şu an açık otopark (kontrolsüz) olarak kullanılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda bahsedilen planlamalar, 2006 yılında alınan koruma kararından sonra yerel yönetim, meslek odaları, STK'lar, üniversiteler ve halkın katılımıyla el alınan stratejiler üzerinden başlayarak TOKİ tarafından ihale edilen projenin kısmen kamuoyu ile paylaştığı proje üzerinden yapılan çıkarımlardan aktarılmıştır.

Çizelge 7.4. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı planlama parametreleri

Planlama Parametreleri	**Merkez Lavuar Alanı, Zonguldak/Türkiye**
Genel Yaklaşım Stratejisi	Tescilli yapıların iyileştirilmesi ve işlevlendirilmesi, ulaşım problemlerinin giderilmesi, yapı yoğunluğundan ziyade kent silüeti bozmayacak kentle liman bağlantısını kuvvetlendirecek sosyal, kültürel rekreatif mekanlar ile alana kentsel ölçekte sürdürülebilir nitelikte yeni işlevler kazandırmak stratejileri ele alınmıştır.
Aktörler	Yerel Yönetim, Yerel Halk, Koruma Kurulları, Meslek Odaları, STK'lar, Üniversiteler
Finansmanlar	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ
Ulaşım Sistemleri Planlamaları	Alan içinde planlamaya göre tasarlanan yaya yolları, Alanın altında kapalı otopark
Yeşil Alan-Peyzaj Planlamaları	Millet bahçesi kapsamına alınan projede yoğun çevre düzenlemeleri ile yeşil vurgusu arttırılacaktır. Yürüyüş yolları, bisiklet yolları, parkurlar, etkinlik alanı uygulamaları planlanmıştır.
Sosyo-kültürel Alan Planlamaları	Kriblaj binasının temsilen yapılacak yeni bina müze olarak kullanılacaktır.
Eğitim Yapısı Planlamaları	Proje kapsamında eğitim yapısı planlamaları ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.
İş Merkezi Planlamaları	Proje kapsamında iş merkezi planlamaları ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.
Yenilikçi-Teknolojik Planlamalar	Proje kapsamında yenilikçi ve teknolojik olarak nitelendirilebilecek planlama öğeleri hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.

Liman ile kent dokusu arasında Zonguldak topografyasında kısıtlı düz alanların ciddi bir bölümünü kaplayan alan, kömürle kimliğiyle bilinen Zonguldak kentinin imajını bozmakta ve yerel halktan olumsuz tepkiler çekmektedir. Kentin ortasında kalan âtıl alan bugün (Ekim 2021) açık otopark olarak kullanılmaktadır.

7.3. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın Zeche Zollverein Maden Kompleksi Dönüşümü Üzerinden İrdelenmesi

Sanayi devrimiyle Almanya'nın ağır sanayisinin merkezi olan Ruhr Bölgesi'nde bulunan Zeche Zollverein Maden Kompleksi ve Türkiye'de kömürün keşfi ile Batı Karadeniz Bölgesi'nin en önemli sanayi kenti haline gelen Zonguldak'ta bulunan Merkez Lavuar Alanı örneklemleri; sanayi ile kimlik kazanan tarihleri, endüstrinin hammaddesi kömürün işlem gördüğü tesisler olması, işlevlerini kaybettikten sonra endüstri mirası olarak tescil edilmeleri ve başlatılan dönüşüm çalışmalarında yarışma yöntemine başvurulması gibi benzer noktalarda buluşsa da nicel büyüklükler, vizyonel gelişim ve planlama politikaları olarak farklı dönüşümleri ifade etmektedirler. Önceki bölümlerde örneklemler öznelinde detaylı olarak anlatmış olduğumuz özellikler farklıkları ve ortak/benzer özelliklerinin daha iyi okunabilmesi için aşağıdaki tabloda özetlenmiş bir şekilde yan yana getirilmiştir.

Çizelge 7.5. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı künye karşılaştırması

	Zeche Zollverein Maden Kompleksi	**Zonguldak Merkez Lavuar Alanı**
Miras Tescili	16 Aralık 1986	08 Aralık 2006
Tesis İşlevi	Kömür çıkarma, yıkama ve işleme tesisi	Kömür yıkama ve işleme tesisi
Konumu	Almanya, Kuzey Ren-Vestfalya, Essen	Türkiye, Batı Karadeniz, Zonguldak
Tesis Alanı	100 hektar	14 hektar
Tesisin kapanışı	23 Aralık 1986	2006
Tesis Yıkımı	Yıkım yapılmamıştır.	Alanın büyük bir bölümü yıkılmıştır.
Tesisin Önemi	Ruhr'un yüksek kapasiteli kömür ocağı, Simgesel endüstri yapıları, Endüstri Miras Rotası'nın odak noktası	Zonguldak'ın merkezi kömür yıkama alanı, Anıtsal Endüstri Yapıları, Liman ile şehrin bağlantı noktası
Yöntem	Ulusal ve Uluslararası Proje Yarışmaları	Kent Düşleri Fikir Yarışması Ulusal Proje Yarışması
Yeniden İşlevlendirilen Birimler	Şaft 12, Şaft 1/2/8 ve depolama birimleri, Kok Fabrikası, Kompresör Salonu, Kazan Dairesi, Üretim havuzları, hava köprüleri	Yeniden işlevlendirilen birim bulunmamaktadır.
Tesisin güncel durumu/işlevi	Endüstriyel kültür, sanat, etkinlik, yaşam ve iş yeri parkı	Endüstriyel kalıntılar arasında açık otopark alanı

Yukarıdaki tabloda (Çizelge 7.5.) nicel farklıların dikkate alınmamasının sebebinin tezin ele alınış biçiminde getirilen sınırlılıklar olduğunun tekrar altını çizerek, Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nde bütüncül ve bölgesel ölçekte ele alınan ekolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik planlamalar üzerinden sürdürülebilir dönüşüm hedeflenirken; Zonguldak alanın da yapılan çalışmalarda, henüz bir uygulama bulunmasa da dönüşüm vizyonu ve kalkınma stratejilerinin noksanlığı asıl problemdir. Aşağıdaki tabloda planlama parametreleri üzerinden yapılan veya yapılacak uygulamaların yan yana getirilmesi bu eksikliği daha net bir şekilde okunmasını sağlamaktır.

Çizelge 7.6. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı planlama karşılaştırması

Planlama Parametreleri	**Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Almanya**	**Zonguldak Merkez Lavuar Alanı, Türkiye**
Genel Yaklaşım Stratejisi	Bölgesel ölçekte sürdürülebilir nitelikte "Kültür ile Değişim- Değişim ile Kültür"	Kentsel ölçekte alana yeni işlevler kazandırmak
Aktörler	Yerel Yönetim, Yerel Halk, Koruma Kurulları, Meslek Odaları, STK'lar, Üniversiteler, Vakıflar	Yerel Yönetim, Yerel Halk, Koruma Kurulları, Meslek Odaları, STK'lar,
Finansmanlar	Avrupa Topluluğu, Almanya Hükümeti, Nordrhein-Westfalen Bölgesi Kültür, Spor ve İskân Bakanlığı, Essen Yerel Yönetim, Zollverein Vakfı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ
Ulaşım Planlamaları	Yaya yolları, bisiklet, koşu yolları Eski tren rayları ve hava köprülerinin yenilenmesi Yeni bağlantı yolları, kapalı ve açık otopark	Alan içinde planlamaya göre tasarlanan yaya yolları, Alanın altında kapalı otopark
Yeşil Alan- Peyzaj Planlamaları	Yürüyüş yolları, bisiklet yolları, parkurlar, köprüler, yansıma havuzu	Yürüyüş yolları ve dinlenme alanları
Sosyo-kültürel Alan Planlamaları	Kompresör salonu; Casino Zollverein'a, 12. Şaft ve Kok Fabrikası; Ziyaretçi Merkezi ve Ruhr Müzesine, Kazan dairesi; Red Dot Tasarım Müzesi'ne, Üretim Havuzları; açık yüzme havuzlarına, Hava köprüsü dönme dolaba (Skywheel), Kok fabrikaları arasında kalan alan buz pistine	2012'de yıkılan Kriblaj binasını temsilen yapılacak müze Etkinlik meydanı
Eğitim Yapısı Planlamaları	SANAA, Zollverein Okulu MGF Architects, Quartier Nord (Folkwang Sanat Akademisi)	Proje kapsamında eğitim yapısı planlamaları ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.
İş Merkezi Planlamaları	Tesisin 10.000 metrekarelik bir bölümü: tasarım, mimarlık, fuarcılık, reklam, pazarlama, iletişim vb. alanlarında çalışan şirketler için ayrılmıştır.	Proje kapsamında iş merkezi planlamaları ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.
Yenilikçi-Teknolojik Planlamalar	Cepheye saklanan kapalı ısıtma devresi, 60 metre uzunluğundaki yürüyen merdivenler, çelik panjur kuleler, çağdaş ışıklandırmalar.	Proje kapsamında yenilikçi ve teknolojik olarak planlama öğeleri hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bölgesel ölçekte ele alınan IBA Emscher Park projesinin bir parçası olan Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nin dönüşümü; Avrupa Topluluğu, Almanya Hükümeti, Nordrhein-Westfalen Bölgesi Kültür, Spor ve İskân Bakanlığı, Essen Yerel Yönetim, Zollverein Vakfı tarafından desteklenen bir çalışma iken kentsel ölçekte el alınan Zonguldak Lavuar Alanı'nın dönüşümü Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve yerel yönetim tarafından yürütülmektedir. Finansman ve yürütücülüğü önem arz eden bir konu olmakla beraber, burada dikkat çekilmesi gereken asıl konu mirasın değerlendirilirken ele alındığı ölçektir. TICCIH, ERIH gibi kuruluşların öncü katılımcılarından olan Almanya'da, endüstri mirasın farkındalığına yönelik atılan adımlar sonucu ulusal çapta kurulan Endüstriyel Tarih ve Kültürü Koruma Vakfı'nın (Stiftung Industriedenkmalpflege und Geschichtskultur) endüstri yapılarının araştırılması, korunması ve bu bilincin arttırılması yönünde geliştirdiği birçok çalışma ve kamuoyu desteğinin ürünü IBA Emscher Park Projesi'dir. Bu projenin bölgesel çapta ve 10 yıllık bir programla sürece yayılan çalışmalarının bir kolu olan Zeche Zollverein; yapılan dönüşümlerle elde ettiği başarıların ardından 2001 UNESCO Dünya Kültür Mirası kapsamına alınmış ve ardından aynı isimle kurulan vakıf tarafından çalışmaların takibi yapılmış, belgelenmiş ve arşivlenmiştir. Türkiye'de ise endüstri mirasının önemine dikkat çeken ve bu bilinci geliştirerek çalışmalar yürüten bir kurum bulunmamaktadır (Köksal, 2012). Mimarlar odasının çabaları ve koruma kurulunun kararlarıyla yönetilen endüstri mirası; ulusal çapta mirasın yönetimini sağlayacak ve çalışmalarını takip edecek kurumun eksikliğinden ve bu eksikliğin giderilmesi noktasında bir bakış açısı geliştirilmemesinden dolayı yerel yönetimler veya özel sektör tarafından yönetilerek tekil bina ölçeğinde kalmaktadır.

Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nde yapılan ve Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nın yapılacak olan projelerin fonksiyonlarını karşılaştırdığımızda; Zeche Zollverein, eski yapıların yeni işlevlerle müze, sergi alanı, atölye, ofis birimleri, kafe, restoran, etkinlik yerine dönüştürüldüğü kültür, sanat, iş yeri ve eğlence birimlerini, yeni bina olarak yapılan iki eğitim yapısını, endüstri kalıntılarının yeniden işlevlendirildiği yüzme havuzu, dönme dolap, buz pistini ve birçok peyzaj unsuruyla oluşturulan rekreatif alanları içerirken; Merkez Lavuar Alanı restore edilerek bırakılacak tescilli kuleleri ve yeraltı silolarını, yeni bir bina olarak yapılacak müzeyi, etkinlik meydanını ve bir çok yeşil alan düzenlemesini içermektedir.

Zeche Zollverein Maden Kompleksi'nde yapılan ve Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nda yapılacak olan projelerin okuması üzerinden elde edilen sonuçlar, planlama parametreleri ve entegrasyonu bağlamında değerlendirilerek aşağıdaki çizelgede karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Çizelge 7.7. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı planlamaların entegrasyonu üzerinden karşılaştırma

	Zeche Zollverein Maden Kompleksi, Almanya	**Zonguldak Merkez Lavuar Alanı, Türkiye**
Tesisin Bütüncül Bir Yaklaşımla Değerlendirilmesi	(+) 2001 yılında yapılan master plan doğrultusunda projeler kademeli bir şekilde gerçekleştirilmiştir.	(-) 2010 yılında yapılan yarışma için hazırlanan ihtiyaç programı kapsamında imar planlarında düzenlemeler yapılmıştır.
Ulaşım Sistemleriyle Entegrasyonu	(+) Bisiklet yolları, yaya yolları, otobüs, tramvay gibi toplu taşıma akslarını birleştiren çalışmalarla Endüstriyel Miras Rotası'na entegre edilmiştir.	(-) İhale edilen projede yaya sirkülasyonu dışında bir ulaşım entegrasyonu bulunmamaktadır.
Yeşil Alan-Peyzaj Entegrasyonu	(+) Tüm tesis bütüncül bir şekilde alınarak yeşil alan ve peyzaj unsurlarıyla donatılmıştır. Yapılan düzenlemeler sonucu bugün yerel halkın rekreasyon alanıdır.	(+) Tüm alan genelinde yeşil alan ve dinlenme alanları tasarlanarak millet bahçesi konseptiyle harmanlanmıştır.
Karma Kullanımın Entegrasyonu	(+) Müze, atölye, sergi salonları gibi kültür ve sanat merkezleri; ofisler, araştırma merkezleri, eğitim birimleri, kafeler, restoranlar ve eğlence birimleriyle etkili bir karma kullanım yaratılmıştır.	(-) Proje kapsamında fonksiyonlar yetersiz kalmaktadır. Müze ve etkinlik alanı barındıran projenin karma kullanım tespit edilememiştir.
Yenilikçi-Teknolojik Planlamaların Entegrasyonu	(+) Tüm tesis, endüstri mirasının çağdaş teknoloji ile harmanlanmasıyla günümüz ihtiyaçlarını karşılayabilen projelere dönüştürülmüştür.	(-) Proje kapsamında yenilikçi ve teknolojik planlama tespit edilememiştir.

Zeche Zollverein ulusal ve uluslararası çapta desteklenen, bölgesel olarak ele alınan IBA Emscher Park çalışmanın parçası olarak geliştirilen, kamuoyunun bilgisi ve desteğini alan, proje geliştirmenin ve çekim gücü yaratmanın en iyi yolu olarak yarışmaları önemseyen ve endüstri mirasının korunması bilincini arttıran bir dönüşüm olarak; endüstrinin yarattığı kirliliği ortadan kaldıracak üst yapı çalışmalarıyla ekolojik sürdürülebilirliği hedefleyen, "Endüstriyel Kültür Rotası" kapsamında belirlenen rotalara ulaşım sistemlerinde yapılan yeniliklerle ulaşılabilirliğin kuvvetlendirilerek turizm etkisini geliştiren, endüstri kalıntıları arasında yeşil altyapı ve peyzaj ögelerinin geliştirilerek kamusal alanları arttıran, eski sanayi yapılarını içinde barındırdığı endüstriyel kalıntılarıyla beraber kültürel kullanıma yeniden

kazandırılarak miras ve kimlik değerlerini ön plana çıkartan, eğitim birimi olarak yeni yapılarıyla bölge imajını iyileştiren, ticari birimleri ve ofisleriyle çalışma alanı yaratarak istihdamın devamlılığını sağlayan uygulamalarıyla sürdürülebilir miras gelişimini ortaya koymaktadır. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı ise yerel çapta desteklenen, kentsel bir ölçekte ele alınan, kamuoyunun beklentisi haline gelen, yarışma yönteminin ve diğer çabaların kesintiye uğratıldığı ve endüstri mirasının korunması bilincinin oluşan kıvılcımlarının negatif yönde geliştiği bir dönüşüm çabası olarak; çevresel düzenlemelerle yeşil yoğunluğunun arttırılacağı, endüstri miraslarının anıtsal olarak bırakılacağı, yıkılan kriblaj binasının anısına müze konseptiyle yeni bir binanın yapılacağı ve peyzaj unsuru barındırmayan etkinlik meydanının yapılacağı yarışma projesinden sonra ciddi ölçüde daraltılmış kapsamıyla sadece kamusal alan yaratan ve yerel halka hitap edecek uygulamaları barındırmaktadır. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı için yapılan planlamalarda sürdürülebilir kalkınma politikalarının eksikliği, sanayinin kültürel değerlerinin ve kimliğinin geri planda kaldığı görülmektedir.

Çizelge 7.8. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı dönüşümlerinin bölgesel sonuçlarının karşılaştırılması

	Zeche Zollverein Maden Kompleksi	**Zonguldak Merkez Lavuar Alanı**
İstihdam	İstihdam boşluğu yoğun mavi yakadan beyaz yakaya dönüşmüştür.	İstihdam boşluğu devam etmektedir.
Nüfus Yapısı	Yeni istihdam alanları ile genç nüfus yoğunluğu arttırılmıştır.	Yüksek işsizlik ve düşük hayat kalitesi ile genç nüfus göç vermektedir.
Çevresel İmaj	"Sanayi kültüründen kültür sanayisine" dönüşümle çevresel imaj değiştirilmiştir.	Çevresel imaj düzeltilmemiştir.
Bölgesel Çekim Gücü	"Yaşam alanı" stratejileri ile nitelikli iş gücünü ve ziyaretçileri kente çekmektedir.	Bölgesel çekim gücü yaratılmamıştır.
Kamusal Alanlar	Kamusal alan odağında yapılan dönüşümler çeşitli fonksiyonlarla donatılan alanlarla aktif kullanıma olanak sağlamaktadır.	Yeşil alan ve peyzaj düzenlemeleriyle serbest dolaşım alanları yaratılmıştır.
Kimlik Değeri	Kültürel kimliklerin çağdaş gereksinimlere adapte edilmesiyle kimlik değeri ön planda tutulmuştur.	Kimlik değeri arka planda kalmıştır.
Ekonomik, Ekolojik, Kültürel Sürdürülebilirlik	Ticari kullanımlar, Endüstriyel miras turizmi, Yeşil kamusal alanlar, Sosyokültürel yeni kullanımlar	Ekonomik, Ekolojik, Kültürel Sürdürülebilirlik gözetilmemiştir.
Endüstri Mirasının Sürdürülebilirliği	Aktif koruma anlayışı, Yeniden işlevlendirme, Bölgesel ve ekonomik kalkınma politikaları	Anıtsal koruma anlayışı, Müzecilik

Endüstrileşme paralelinde yaşanan değişimlerin kendini en belirgin gösterdiği kentlerde hızlı ve yoğun gerçekleşen nüfus, konut kullanımı, istihdam ve yatırım artışı kentsel büyümeyi başlatmıştır. Fakat ilerleyen zamanda, ele aldığımız örneklemlerdeki gibi, ekonomisi sanayi üzerine gelişmiş kentlerde, endüstri sonrası ciddi nüfus kayıpları görülmüştür. Endüstri ile kentleşme dinamiklerinde en yüksek noktaya ulaşıp daralma eğilimine giren kentlerde nüfus kaybı, istihdam boşluğu, azalan bütçe ile ekonomik küçülmeler, çevresel imajının negatif yönde gelişmesi, çekiciliğin azalması ve kimliksizleşme sorunlarıyla karşı karşıya kalınmıştır. Örneklemlerimizde ortak olan ve literatürde "küçülen kentler" olarak yer bulan bu durum, yerelleşme ve ekonomik kaygılarla yoğunlaşılan endüstri mirasları için yapılan çalışmaların işlevsel ve sürdürülebilir sonuçlarının değerlendirilebilmesi için kriterleri ortaya koymaktadır. Zeche Zollverein Maden Kompleksi ve Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'ndaki dönüşüm stratejileri ve uygulamalarına bakıldığında ele alınan kriterlerin sonuçları (Çizelge 7.8.) karşılaştırıldığında, endüstri sonrası ciddi nüfus kayıplarıyla başlayan ve her yönden kentleri daralmaya götüren bu kriterlerin yeniden işlevlendirme çalışmalarında dikkate alınarak çözümü için geliştirilen planlamalar ve uygulamalar bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Bölgesel ve ekonomik kalkınma modeli olarak yoğunlaşılan endüstri miraslarının yeniden işlevlendirilmesi ile ortaya çıkan dönüşümün bölge üzerindeki ekolojik, sosyokültürel ve ekonomik etkilerinde açıkça görülmektedir.

Çizelge 7.9. Zeche Zollverein ve Merkez Lavuar Alanı'nın makro ölçekte etkileri

	Zeche Zollverein Maden Kompleksi	**Zonguldak Merkez Lavuar Alanı**
Tesisin Ekolojiye Etkisi	(+) Endüstri yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, Emscher Nehri'nin temizliği, Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, Biyolojik çeşitliliğin korunması vb.	(-) Tesisin büyük bir bölümünün yıkılması ekolojik olarak olumsuz bulunmuştur. Yeni yapılacak uygulamalarda ekolojik kriterler tespit edilememiştir.
Tesisin Sosyokültürel Yapıya Etkisi	(+) Eski endüstri yapılarının; müze, sergi salonu, etkinlik alanlarına vb. yeni fonksiyonları barındırması, kamusal alan yoğunluğunun artttırılması ve iş alanlarının yaratılmasıyla sosyal ve kültürel yaşam canlandırılmıştır.	(-) Proje kapsamında yapılacak müze ve etkinlik meydanı alan büyüklüğü ve yoğunluğu baz alındığından yetersiz görünürken, fonksiyon olarak de yetersiz kalmaktadır.
Tesisin Bölge Ekonomisine Etkisi	(+) Barındırdığı yeni fonksiyonlarla yaşama ve çalışma alanına dönüşen tesis, yeni istihdam olanakları, yeni yatırım sahaları ve dev bir endüstri müzesi oluşuyla her yıl 1,5 milyondan fazla turist ağırlayarak bölge ekonomisine katkı sağlamaktadır.	(-) Yapılacak olan kısıtlı uygulamaların fonksiyonel gelişim göstermemesi, yerel halka hitap etmesi ve turizmi geliştirecek etkisinin olmamasından dolayı bölge ekonomisine katkısı söz konusu değildir.

Zeche Zollverein'da yapılan dönüşümlerin karakteristik bir ögesi haline gelen yarışmalar, genellikle uluslararası ölçekte yapılmış ve hatta bazen davet usulü yarışmalara başvurulmuştur. Yarışma için tercih edilen bu nitelikler, Zeche Zollverein'nın herkesin bildiği ünlü mimarlar tarafından tasarlanarak hem çalışmaların niteliği hem de alanın tanınırlığını arttırması hedeflenerek tercih edilmiştir. 2001 yılında eklenen turizm vizyonuyla harmanlanan bu yaklaşımınlar doğrultusunda geliştirilen kültür turizmi odaklı projeler Zeche Zollverein'ın çekim gücünü arttırmıştır. Kültür, sanat ve eğlence odaklı dönüşümlerle turizmin odak noktası olan tesis, bölge ve ülke ekonomisine katkılarıyla da ön plana çıkmıştır. Zonguldak Lavuar Alanı ise 2008 ve 2010 yılında düzenlenen yarışmalarla ulusal çapta tanınırlığını arttırırken, sonrasında yaşanan gelişmelerle negatif yönde bir imaj çizerek cazibesini kaybetmiştir. Fakat özellikle belirtmek gerekmektedir ki; Kent Düşleri ve Ulusal Proje Yarışmasıyla dikkat çekerek bilinirliği ve kamuoyu desteği artmasıyla, alanla ilgili yapılacak çalışmaların süreci uzatılsa da mirasın tamamen ortadan kaldırılacağı rant odaklı farklı projelerin yapılmasına engel olunmuştur. Yarışmalar ve çekişmeler ile projenin geldiği son nokta ise yapılacak dönüşümlerin kentli özneline indirgendiğini göstermektedir. Yerli ve yabancı turizmi geliştirecek ögeleri kapsamayan proje, kentlinin günlük aktivitelerine hitap ederek sürdürülebilir ekolojik, sosyal ve kültürel stratejilerden uzak görünmektedir. Bu doğrultuda proje uygulandığı noktada da bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlayacak unsurlar barındırmamaktadır.

Şekil 7.3. a) Zeche Zollverein Maden Kompleksi güncel durumu (URL-32), b)Zonguldak Merkez Lavuar Alanı güncel durumu (URL-31).

Bölgesel ve ekonomik kalkınma modeli olarak öne çıkan endüstri mirasının yeniden işlevlendirmesinde iki örneklemin dönüşüm stratejileri ve uygulamaları irdelenirken aracı bir yöntem olarak başvurulan yarışma metodunun kazanımları değerlendirilmiştir. Kalkınma modeli olarak bakıldığında iki alan öznelinde dönüşüm ve dönüşüm çabası olarak farklılaşan sonuçlara rağmen yarışma yönteminin katkısı olumlu bulunmuştur.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üretim tekniğinde yapılan köklü değişikliği tanımlayan Endüstri Devrimi, teknolojik, iktisadi, sosyal ve siyasal boyutları ile birçok yönden tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Üretim tekniğindeki bu rasyonel yeniliğin ürünü olarak ortaya çıkan endüstri yapıları kentleşmenin nitelik ve ölçütlerini değiştirmiştir. Endüstrinin artan ivmesiyle sayıları günden güne artan bu yapılar, artan işçi göçleriyle çevresinde oluşmaya başlayan yerleşimlerle birlikte yapısal ölçekten kentsel ölçeğe yayılan büyümeler gösterirken bir diğer taraftan da ekolojik, sosyal ve kültürel bozulmaları beraberinde getirmiştir. Endüstrinin farklı teknolojilerle yenilenmesiyle işlevini kaybeden yapılar, ürettiği problemlerle birlikte kentsel ölçekte büyük boşluklar yaratmıştır. Endüstri sonrası yaşanan ciddi nüfus kayıpları, istihdam boşluğu, bölge ekonomisinin küçülmesi gibi etkenler endüstri döneminde büyüme eğilimde olan kentlerde daralmalara sebep olmuştur. Özellikle ekonomisi sanayi üzerine gelişmiş kentlerde her alanda rasyonel ve radikal değişimlere sebep olan Endüstri Devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler, yirminci yüzyılda daha belirgin bir şekilde kendini gösteren küreselleşme olgusu ve 1980'lerden itibaren neo-liberal politikaların tüm dünyada egemen kılmaya çalıştığı kültürel ekonomik kalkınma modeli yönetimlerin; yerelleşme ve kimlik kaygılarıyla endüstri mirasını kültür odaklı dönüşümlerin hedefi haline getirmiştir.

Kent merkezinde âtıl durumda kalan bu yapıların geleceği ile ilgili yapılan çalışmalar ICOMOS, TICCIH ve ERIH gibi kuruluşların; endüstri miraslarının korunması, yönetilmesi ve değerlendirilmesi adına belirlediği kriterler ışığında kültürel miras kapsamında ele alınırken kalkınma politikaları ile sınırları genişletilerek "endüstriyel kültür mirası" kavramı ortaya çıkmıştır. Endüstri yapılarının büyük ölçekteki ebatlarının yüksek koruma maliyetlerini gerektirmesinden dolayı yerel ekonomiye ve çevresel iyileşmeye katkı sağlama noktasında yeniden işlevlendirmeyi gündeme getirmiştir. Yeniden işlevlendirmede mirasların tekil bina ölçeğinde ele alındıklarında ait oldukları dönemin sosyal ve kültürel boyutunu tam olarak yansıtamayacak olmalarından dolayı bölge imajının iyileştirilmesi, endüstri mirasının kültürel değerleriyle korunması, sosyokültürel ve ekonomik getiri için bütüncül bir yaklaşım gerektirdiği açıkça görülmektedir. Yeniden işlevlendirme genel anlamda koruma ilkeleri temelinde, endüstrinin yarattığı problemlerin ekolojik, sosyal ve kültürel planlamalarla yapılı çevre, peyzajlar ve insanlar gibi varlığını sürdüren kaynaklara

dayandığı takdirde başarıyı yakalamaktadır. Yeniden işlevlendirme başarılı yakalandığı zaman, endüstriyel alanlar soyut ve somut bileşenleriyle yaşamını devam ettirebilmektedir. Dolayısıyla verilecek doğru işlev ile ekonomik, sosyokültürel ve çevresel anlamda sürdürülebilirlik sağlamış olacaktır. Geçmiş ve gelecek, eski ve yeni arasında bir köprü olan kültür miraslarının kültürel sürekliliğinin gerçekleşmesini sağlayan bir araç olarak yeniden işlevlendirmenin ekolojik, sosyal ve kültürel planlamaların bütüncül stratejisiyle elde edeceği sonuçların sürdürülebilirlik açısından etki ve yararları şu şekildedir:

- Mevcut peyzaj değerlerin iyileştirilerek kamusal kullanıma açılması ve eski yapıların farklı kullanımlara adapte edilmesiyle yeni yapılaşmaya duyulan ihtiyacın azalmasıyla ekolojik sürdürülebilirlik,
- Kültürel özelliklerin yeni sosyokültürel işlevlerle çeşitliliğinin geliştirilmesi ve mirasın korunmasına katkılarıyla kültürel sürdürülebilirlik,
- Mirasın yer aldığı alanlar insanların yaşama, çalışma ve ziyaret isteğini arttırarak istihdam ve turizm katkılarıyla ekonomik sürdürülebilirlik sağlanmaktadır.

Almanya'nın Ruhr Bölgesi'nin dönüşümünü ele alan IBA Emscher Park; 1970'lerin ağır sanayisin izlerinin ve bozulmuş manzaralarının kültür aracılığıyla değişimini gösteren örnek bir projedir. IBA Emscher Park'ın bir parçası olan Zeche Zollverein dönüşümün başarısı; endüstri yapılarının geleceğine karar verilirken halkın etkin olarak projelere dahil edilmesi, yerel ve hükümet yetkililerinin tam desteğinin alınması, alanında uzman birçok farklı disiplinlerin iş birliğini sağlaması, dönüşümü sürece yayarak on yıllık bir programla planlaması ve uygulanacak projelerin belirlenmesi için ulusal ve uluslararası yarışmalar düzenlemesinden kaynaklanmıştır. Sadece mimar, mühendis ve planlamacılarla çalışmak yerine nitelikli proje elde etmek ve endüstri mirasının koruma bilincinin artması için başvurulan yöntemler ve alandaki mirasın sürdürülebilir yönetimi Zeche Zollverein'ı diğer dönüşüm projelerinden farklı kılmaktadır. Ülkemizdeki endüstri mirasın korunması ve yönetilmesi adına bir kurumun eksikliğini, TMMOB Mimarlar Odası yaptığı çalışmalar ve sürdürdüğü eylemlerle gidermeye çalışmaktadır. Ulusal çapta bağlı temsilcilikleri ile kentlerin problemlerinin saptanmasını sağlayarak koruma kararları, mimari proje yarışmaları ve Kent Düşleri Fikir Yarışmaları serisi ile kamuoyu oluşturma çabalarını üstlenmekte ve yarışmalardan elde edilen fikirlerle kentlerin nitelikli gelişmesine katkı sağlamaya çalışmaktadır. 2006 yılında TMMOB Mimarlar Odası öncülüğünde Zonguldak

Lavuar Alanı için başlatılan çalışmalar ulusal çapta geniş kitlelere yayılırken; 2010 yılında halkın, farklı disiplinlerde uzmanların, STK'ların ve gönüllü herkesin dahil olduğu yerel yönetim ve kent konseyinin yürütücülüğünde gerçekleştirilen ulusal proje yarışmasıyla bu çabalar ilerletilmiştir. Fakat 2010 yılından sonra yaşanan gelişmeler tüm bu çabaları boşa çıkarmıştır. Zeche Zollverein Maden Kompleksi kamuoyu desteği, koruma bilinci ve yarışmalarla; kültür, sanat, eğitim ve turizm odaklı dönüşümlerin eski sanayi alanlarına entegrasyonunu gözler önüne sererken; Zonguldak Merkez Lavuar Alanı 2010 yılından sonra kamuoyu bilgisine dahi sunulmayan, koruma bilincini negatif yönde geliştiren ve yarışmaları terk eden yaklaşımlarla sanayi kültürünün izlerinin arka planda kaldığı bir yeşil alan projesi haline gelmiştir. Bölgesel kalkınmaya destek olan, ekolojik, sosyokültürel ve ekonomik sürdürülebilir sonuçlar elde edilen Ruhr ve Zeche Zollverein Maden Kompleksi dönüşümlerinde ortaya konan vizyon, iletişim ağı, nitelikli planlama ve yenilikçi yöntemler ülkemizdeki endüstri mirasının yönetilmesi ve değerlendirilmesinde farklı bir bakış açısı kazandırabilir ve Zonguldak Merkez Lavuar Alanı için yapılabilecek çalışmalara referans alınabilir. İki örneklem üzerinden yapılan tespitler sonucu Türkiye genelinden Zonguldak Merkez Lavuar Alanı özneline doğru, endüstri miraslarının dönüşümüne yönelik öneriler şu şekildedir:

- Ülkemizde endüstri mirasın korunması ve yönetilmesi adına en önemli sorun bu çalışmaları bilimsel yöntemler üzerinden kontrol ve takip edecek bir kurumun eksikliğidir. Ulusal ölçekte bir kurum/vakıf kurularak çalışmalar takip edilmelidir. ICOMOS, TICCIH ve ERIH gibi kurumlardaki konumumuz etkin bir şekilde devam ettirilmeli ve ortak çalışmalara dahil olunmalıdır.

- Ülkemizdeki endüstri mirasının yeniden kullanımına yönelik çalışmalarda bir diğer eksiklik devlet desteğidir. Almanya Ruhr örneği ve Zeche Zollverein Maden Kompleksi dönüşüm çalışmalarında görüldüğü gibi mülkiyet sorunlarının çözümlerine kadar dahil olan yönetimler, çeşitli aktör ve finansmanlarla çalışmalara destekte sağlamaktadır. Ülkemizde ise Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nda çözülemeyen mülkiyet sorunları da göz önüne alındığında, devlet desteğinin önemi öne çıkmaktadır. Ekonomik teşvik paketleri, vergi muafiyetleri, ilgili bakanlıklarca ulusal/uluslararası kurum ve kuruluşlarla iletişim ağı geliştirilerek destek paketlerinden yararlanılabilir.

- Toplum tarafından benimsenen, kamu ve özel sektör desteği alan çok aktörlü çalışmalar mirasın doğru değerlendirilmesi ve yönetilmesi açısından önemlidir. Endüstri mirasının yeniden değerlendirilmesi sürecinde yönetimler, üniversiteler, akademisyenler, STK'lar ve halk ile iş birliği içerisinde çoklu katılım sağlanmalıdır. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nda başlatılan çalışmalarda ilk zamanlarda önemsenen bu katılımın terkedilmesiyle projenin kapsamında gözlemlenen daralmalarla projenin niteliğininde negatif yönde geliştiği gözlemlenmiştir. Çoklu katılım tekrar gündeme getirilerek çalışmalar yeniden değerlendirilmelidir.

- Yapılacak dönüşümlerde kamu yararı ön planda tutularak kamuya açık kullanımlar üzerine gidilmelidir. Bölgenin kültürüne ve niteliğine katkı sağlayacak projeler geliştirilmeli ve kullanımda her yaş grubuna yönelik fikirler üretilmelidir. Zonguldak Merkez Lavuar Alan'ında tespit edilen ve yetersiz bulunan fonksiyonlar kamu yararı üzerinden tekrar değerlendirilmeli ve çeşitlendirilmelidir.

- Kalkınma politikaları çerçevesinde yapılacak dönüşüm projelerinde amacın endüstri mirasının korunması ve yaşatılması gerçeğinden sapmadan endüstri miraslarının; mekansal özelliklerinin, teknik donanımının, çevresinin ve peyzajının bütüncül bir şekilde ele alınacağı yaklaşımlar değerlendirilmelidir. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı projesinin son durumunda endüstri yapılarının yapı ölçeğinde ele alındığı ve anıtsal olarak bırakıldığı gözlemlenmiştir. Tesisin kullanımda olduğu zamanlardaki organizasyonu göz önüne alındığında bu alanların bütüncül ve biribiriyle ilintili işleyişine referans veren yeni işlevler verilerek yapı ölçeğinden ziyade teknik donanımı ve endüstri peyzajının birlikteliği ortaya çıkarılmalıdır.

- Endüstri yapılarına yeni işlevler kazandırılırken kimlik değerleri üzerinden çağdaş gereksinimleri karşılayabilecek ve değişimlere ayak uydurabilecek; ekolojik, sosyokültürel ve ekonomik sürdürülebilir sonuçlar sağlayacak yaklaşımlar tercih edilmelidir. Kömür kimliği ile öne çıkan Zonguldak'ta kömürün cazibesini kaybetmesiyle gelinen bu noktada yenilenebilir enerji kaynakları kapsamında kurulacak araştırma ve geliştirme merkezi Merkez Lavuar Alanı için bir çekim gücü yaratırken aynı zamanda bölgenin istihdam boşluğunun giderilmesi noktasında bir öncü bir girişim olabilir.

- Yurt dışındaki birçok örnekte ve örneklemimiz olan Zeche Zollverein Maden Kompleksi'ndeki dönüşüm çalışmalarında tespit edilen küresel ölçekte marka kent olma hedefi ülkemizde yapılacak çalışmalarda da benimsenmelidir. Birçok endüstri yapısının bulunduğu ve çeşitli potansiyelleriyle öne çıkan İstanbul kentimizde bile son güncel yapılan çalışmaya (Müze Gazhane, Temmuz 2021) kadar gözlemlenmeyen bu hedefin, ülke genelindeki tüm çalışmalarda bir vizyon haline gelmeli ve bölgesel çekim gücü yaratılmalıdır. Kazanılacak ivme ile bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlanabilir.

- Ruhr Bölgesi'nde endüstri mirasının daha iyi anlaşılabilmesi ve turizmi geliştirici etkisini arttırmak adına odaklanılan bir diğer konu ulaşım ağlarının iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve Endüstriyel Miras Rotası'na eklemlenmesidir. Ülkemizde yapılacak çalışmalarda kent içinden başlayarak bölgeye entegre edilecek ulaşım ağı, Türkiye miras rotasına bağlanabilir ve belki de uluslararası bir endüstri mirası rotası kapsamında değerlendirilebilir. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nda kent içi ulaşım ağlarına bile entegrasyonu gözlemlenmeyen yaklaşım değiştirilerek, bahsi geçen rotalar için kentin sahip olduğu diğer kültürel varlıkların lokasyonlarıyla bağlantılı bir şekilde yaya, bisiklet, taşıt vb. vasıtaların ulaşımına olanak sağlayacak bir rota oluşturulabilir.

- Ruhr'da ve Zeche Zollverein Maden Kompleksi dönüşümünde de görüldüğü üzere planlamalar uzun vadeli ve kademeli olarak yapılmalıdır. Zonguldak Merkez Lavuar Alanı'nda 2006'dan 2010 yılına kadar sürekli gelişim gösteren çalışmaların, 2010'dan günümüze kadar uygulanmayışıyla bahsi geçen uzun vadeli planlamanın bir bağlantısı bulunmamaktadır. On beş senedir kent merkezinde âtıl kalan bu alan için yerel halkın artan tepkisiyle oluşan siyasi kaygıların bir kenara bırakılarak, çalışma boyunca aktarılmaya çalışılan kalkınma politikalarının, planlama stratejilerinin ve yarışma yönteminin dahil edildiği; ekolojik, sosyokültürel ve ekonomik sürdürülebilir sonuçların elde edilebileceği projeler geliştirilmelidir.

Zonguldak, tek sektörlü ekonomisi ve kömür kimliği ile endüstri mirasının dikkate alınması ve bu mirasın potansiyellerinin iyi değerlendirilmesi gereken bir kentimizdir. Kömürün cazibesini kaybetmesiyle işsizlik oranın arttığı, dışa verdiği göçler ile nüfus sayısının azaldığı, yaşam kalitesinin düştüğü ve çevresel imajın negatif yönde geliştiği kentte, endüstri mirasının bilimsel ve sürdürülebilir planlamalarla ele alınarak elde edilecek olumlu sonuçlar kentin gelişiminde kritik bir noktadır. Endüstri sonrası çizilen olumsuz imajın giderilmesi ve kentin gelişiminde kritik bir noktada olan endüstri yapılarının değerlendirilmesinde başvurulan yarışma yöntemi bölgenin imajının iyileştirilmesi ve alana dikkat çekmesi açısından olumlu bir etki yaratmıştır. Fakat çalışma kapsamında projenin geldiği son durum üzerinden yapılan değerlendirmeler Merkez Lavuar Alanı'nın tekrar ele alınması gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Endüstri yapılarına yönelik dönüşümlerde, yurtdışındaki birçok örnektede görüldüğü gibi, sıklıkla kullanılan bir yöntem olan ulusal ve uluslararası mimari yarışmaların kazanımları karşılaştırılan iki örneklem üzerinden yapılan çıkarımlara göre şu şekildedir:

- Endüstri mirasının önemini ve korunması gerektiği bilincinin oluşmasını sağlamıştır.
- Birçok katılımcının ürettikleri farklı fikirlerle çözüm çeşitliliğini artmış ve nitelikli projeler üretilmiştir.
- Disiplinler arası çalışmalarla bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımların elde edilebilmesini sağlamıştır.
- Farklı mimari anlayışların, farklı etnik grupların, farklı yeteneklerin buluştuğu bir platform olarak mimarlık ortamının zenginleşmesini sağlamıştır.
- Bir reklam aracı olarak endüstri alanlarının tanınırlığını arttırmıştır.
- Kolektif hafızaların tazelenmesini sağlamıştır.

Sanayi devriminin somut ürünü olan ve sanayi kültürünün izlerini yansıtan endüstri yapılarının yıkılması ya da pasif bir koruma anlayışı ile anıtsal olarak korunması yerine, yeniden işlevlendirilerek kente ve topluma kazandırılması; kolektif hafızanın tazelenmesini, kültürel mirasların sürdürülebilirliğini, yerel ve bölgesel ekonomik kalkınmayı, toplumsal ve kültürel yapının gelişmesini sağlayacaktır. Tüm bunlara ek olarak aracı bir yöntem olarak yarışmalar, demokratik koşullar sağlanmak suretiyle, proje elde etmenin ve endüstri mirasının önemine farkındalık yaratmanın en iyi yolu olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR DİZİNİ

Ahunbay, Z., 2002, "20. Yüzyılın Mimari ve Endüstri Mirasının Korunması Sempozyumu", Mimarlık, Sayı: 308, s. 42-43.

Ahunbay, Z., 2011, "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", İstanbul: Yem Yayınevi.

Akkar, M., 2006, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", Planlama Dergisi, Sayı: 36, s. 29-38.

Altınoluk Ü., 2000, Dosya Endüstri Arkeolojisi Kapsamında Binalarda İşlev Dönüşümü, Mimarlık, Sayı: 292, s. 7-8.

Alver, K., 2009, "Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili", Hece Dergisi 18. Özel Sayısı- Kent ve Kültür Üzerine Notlar, s. 428-433.

Apaydın, A., 2020, Zonguldak Şehrinin Kömüre Bağlı Tarihi ve Talihi Üzerine Bir İnceleme Yer Altı Kaynakları Dergisi, Sayı:18.

Ataöv, A., Osmay, S., 2007, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı: 24(2), s. 57-82.

Ay, P., 2010, 1980 Sonrası Türk Mimarlığında Yaşanan Dönüşümlerin Yarışma Projeleri Üzerinden İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Aytekin, E. A., 2006, Tarlalardan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922, İstanbul: Yordam Kitap Basım ve Yayın Evi.

Barn Arch., 2021, Zonguldak Orta Kapuz Tersane ve Yakın Çevresi Düzenleme Projesi http://www.arkiv.com.tr/proje/zonguldak-orta-kapuz-tersane-ve-yakin-cevresi-duzenleme-projesi/10151 erişim tarihi: 01.07.2021

Başgelen, N., 2000, Bir Zamanlar Zonguldak, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bayraktar, N., 2010, "Mimarlığın Toplumsallaştırılması" Sürecinde Bir Araç Olarak Öğrenci Proje Yarışmaları, Mimarlık, Sayı: 351.

Best S., Kellner D., 2011, Postmodern Teori Eleştirel Soruşturmalar (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Binney, M., Machin, F. ve Powell, K., 1990, Bright Future: Re-use of Industrial Buildings, Londra: Save Britain's Heritage.

Boyer, M. C., 1994, The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments, MIT Press, Cambridge, Mass.

Bozbaş, F., 2008, Evrensel gazetesi, Liman Arkası, https://www.evrensel.net/haber/222046/liman-arkasi erişim tarihi: 01.07.2021

Buchanan, P., Framption, K., 2006, Ten Shade of Green Architecture and The Natural World, The Architecture League of New York.

Büyükarslan, B., Güney, E. D., 2013, "Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği", Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt 6(2), İstanbul.

Calvino, I., 1972, Görünmez Kentler, Yapı Kredi Yayınları, 19. Baskı; s. 40.

Cemal, A., 1932, Vilayetlerimiz-Kastamonu ve Zonguldak, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Cengizkan, N. M., 2002, "Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terkettiği Alanlarda 'Yeniden-Mimari", Mimarlık, Sayı: 308, s. 40-41.

Ciravoğlu, A., 2012, Ruhr Bölgesini Yeniden Kurmak İçin Kültürel Bir Tohum: Zollverein Sanayi Kompleksinin Dönüşümü, Güney Mimarlık, Sayı: 8, s. 51.

Conzen, M.R.G., 1966, "Historical Townscapes in Britain: A Problem in Applied Geography" in House, J. W. (Ed.). Northern Geographical Essays in honour of G. H. J. Daysh, Newcastle upon Tyne, p. 56-78.

Couch, C., Fraser, C., ve Percy, S., 2003, Urban Regeneration in Europe, Blackwell Publishing, Oxford, p. 260.

Cossons, N., 1993, The BP Book of Industrial Archaeology, ilk basım: 1975, Londra.

Çatma, E., 2006, Zonguldak Taş Kömürü Havzası Tarihi 1. Cilt, Sitem Ofset Yayıncılık.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006, Zonguldak-Bartın-Karabük Planlama Bölgesi 1/100 000 Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, Ankara.

Çopuroğlu, M. A., 2006, "Kentsel Dönüşüm Projeleri: Adana'daki Uygulamalar", Planlama Dergisi, Sayı: 2, s. 147-153.

Cortie, C., 1997, Planning doctrine and post-industrial urban development: the Amsterdam experience, GeoJounal, Issue: 4, p. 351–358.

Dağ, H., Özberk, S., 2012, Eski Sanayi Kentlerinde "Kentsel Dönüşümden Kültürel Dönüşüme"; Ruhr Bölgesi Örneği, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 9(2).

Demirkol, H.G., 2017, An Analysis Of 'Interconnected Park System' As an Integrated Structural Approach for the Regeneration of Post-Industrial Region As in the Case of Emscher Park, International Journal of Recent Scientific Research Vol. 8, Issue: 7, p. 18163-18171.

DOCOMOMO, 2021, http://www.docomomo.com/general_information.htm, Erişim tarihi: 02.02.2021

Durchholz, U. & Pfeiffer, M., 2008, Auf dem weg in die zukunft: Zollverein nach der stilllegung, Stiftung Zollverein (Hrsg.), Welterbe Zollverein, Essen: Klartext.

Engin, H. E., 2009, Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında İç Mekâna Etkilerin İncelenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi; İstanbul Endüstri Yapıları Örneği, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Erbek, O., Sağ, N. S., 2019, Kentsel Dönüşümde Örnek Proje Deneyimleri ve Çıkarımlar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 12(65), s. 389-402.

Erdoğan, D., 2012, Küçükçekmece Osmanlı Kibritleri Fabrikası'nın Endüstri Mirası Olarak Koruma ve Yeniden Kullanım Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ERIH, http://www.erih.net/index , Erişim tarihi: 22.10.2020.

Erkartal, P. Ö., 2018, Endüstri Mirasının Dönüşümü: Almanya'dan Dört Farklı Örnek, Yakın Mimarlık Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Ersine, C. S., 2012, "Doku Nakli" ve Yeni Kimlik Oluşturma Bağlamında Endüstri Mirasının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erten, G., 2013, Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu, s. 108.

Es, M., 2007, Kent Üzerine Düşünceler, İstanbul: Okutan Yayıncılık.

Falconer, K. A., 1980, Guide to England's Industrial Heritage, England.

Falconer, K. A., 1992, Redeveloping England's Historic Waterfronts-The Role of Recording, Industriekultur und Arbeitswelt an der Wasserkante, Arbeitshefte zur Denkmalpflege in Hamburg, Sayı: 11, p. 11-15.

Falk, N., 2000, "New uses for old industrial buildings" Industrial Buildings Conservation and regenaration, New York: E&FN Spon, p. 89-102

Föhl, A., 1995, Bauten der Industrie und Technik, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz. Bonn: Bundesministerium des Innern.

Ganser, K., 1991, Projektübersicht, IBA Emscher Park, Stadtbauwelt, 24, p. 1218- 1219.

Ganser, K., 1992, Strukturwandel, Geschichtlichkeit und Perspektiven des Ruhrgebietes, Deutsche Kunst und Denkmalpflege, Sayı: 2, Yıl: 50, Rosenheim, Almanya, p. 119-128.

Giddens, A., 1998, Sosyoloji, Kısa Fakat Eleştirel Bir Yaklaşım (Çev. Ü. Y. Battal). İstanbul: Birey Yayıncılık.

Görgülü, Z., 2009, "Kentsel Dönüşüm ve Ülkemiz", Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası İzmir Kent Sempozyumu, s. 767-780.

Göz, A. C., 2008, "Kentsel Dönüşümün Esasları ve İskoçya Whitfield Örneği", Yerel Siyaset Dergisi, Sayı: 31, s. 11-12.

Günay, D., 2002, Sanayi ve Sanayi Tarihi, Mimar ve Mühendis Dergisi, Sayı: 31, s. 8-14.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Güneş, Ö., 2021, Lavuar Alanı Proje ihalesi tam bir muamma! http://www.pusulagazetesi.com.tr/lavuar-alani-proje-ihalesi-tam-bir-muamma-176737-haberler.html erişim tarihi: 01.07.2021.

Gündem, 2019, Zonguldak Kızlar Plajı Projesi, http://www.gundem67.com/zonguldak/alan-kizlar-plaji-projesini-tanitti-h61851.html erişim tarihi: 01.07.2021.

Halbwachs, M., 2018, Kolektif Bellek (Çev. Z. Karagöz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Hançerlioğlu, O., 1981, Ekonomi Sözlüğü, İstanbul.

Harvey, D., 1990. The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change. London: Blackwell.

Hazan, Y., 2010, Paylaşımcı Rekabet, Tol Dergisi, Sayı:8, s:58 – 61.

Haznedar, B., 2008, Yenilenen Kentsel Kullanımlar Doğrultusunda Kent İçindeki Endüstri Alanlarının Dönüşüm Süreci- Ruhr Bölgesi ve HafenCity Hamburg Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Highfield, D., 1991, The Construction of New Buildings Behind Historic Façades, London.

Hobsbawm, E. J., 1998, Sanayi ve İmparatorluk, Ankara.

Hospers, G., 2002, Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in The European Union, European Planning Studies, Sayı: 10, p. 398-404.

Höhmann, R., 1992, Denkmale der Industrie-Museen der Industrie; Museum und Denkmalpflege, Bericht über ein Internationales Symposium, Bodensee.

IBA, 2021, http://www.internationale-bauausstellungen.de/ erişim tarihi: 01.07.2021

ICOMOS, 2003, The Nizhny Tagil Charter For the Industrial Heritage, http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf, erişim tarihi 26.05.2021.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

ICOMOS – TICCIH, 2011, Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes, Dublin Principles, http://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/, erişim tarihi 26.05.2021

Ilgın, C., 1997, İstanbul Konut Mimari Kimliğinin Konut Örüntülerine Bağlı Değişimi ve Kent Kimliği ile Etkileşimi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

IndustriedenkmalStiftung, 2021, Endüstriyel Anıtları ve Tarih Kültürünü Koruma Vakfı http://www.industriedenkmalstiftung.de/docs/index.php erişim tarihi: 01.07.2021.

Işıkkaya, D., 2002, Sanayi ve Liman Kentlerinin Yenilenmesi; Haliç Kıyı Bölgesi ve Haliç Tersaneleri İçin Kentsel Dönüşüm Senaryosu, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İlhan, C., 2013, Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu 2013, s. 78.

Kaçar, A. D., 2010, Cultivating The Nation: Atatürk's Experimental Farm As An Agent Of Social And Cultural Transformation, Ph.D., METU, Ankara.

Kaçar, A. D., 2015, Kültür/Mekân: Gazi Orman Çiftliği, Ankara, Vekam Yayın.

Kaçar, A. D., 2016, Learning From the Ruhr: The Case of the World Heritage Site Zollverein as a Model of Conserving Industrial Culture in Turkey. İdealkent, 7(19), p. 474-496.

Kalkan, S., 2010, Zonguldak Lavuar Koruma Alanı ve Çevresi Proje Yarışması üzerine http://mimdap.org/2010/09/zonguldak-lavuar-koruma-alany-ve-cevresi-proje-yarythmasy-uzerine/, erişim tarihi: 01.07.2021.

Kaşlı, B., 2009, "İstanbul'da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekân Müdahaleleri: Santral İstanbul Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaypak, Ş., 2010, "Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi" Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 7 (54), s. 373-392.

Keleş, R., 2005, "Kent ve Kültür Üzerine", Mülkiye Dergisi, 29(246): s. 9-18.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Kıraç, A. B., 2001, "Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri", MSGSÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul (Yayımlanmamış).

Kıraç, A. B. 2010, "Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden Değerlendirilmesi", Edt. Nuray Özaslan, Deniz Özkut, Mimari Korumada Güncel Konular, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Kıraç, A. B., 2013, Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden Değerlendirilmesi, Mimaran, Sayı: 9, s. 7-18.

Kirkwood, N., 2001, Manufactured Sites. Rethinking the Post-Industrial Landscape, Spon Press, London.

Kızıltaş, Z. M., 2016, Mimarlık Yarışmalarının Biyopolitika Üzerinden Sökümü, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Koçak, H., Tolanlar, M., 2008, "Kentsel Dönüşüm Uygulamaları (Aydın ve Afyonkarahisar Örnekleri)", Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 10(2), s. 397-415.

Kong, L., 2010, "Culture, Economy, Policy: Trends and Developments", Geoforum, Issue: 31 (4), p. 386-387.

Köktürk, E., Köktürk, E., 2007, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm ve Almanya Deneyimi", Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası 11. Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara, s. 1-18.

Köksal, T. G., 2001, İstanbul'un Önemli Bir Endüstri Arkeolojisi, Haliç Tersaneleri, İstanbul, Tarih Vakfı, İstanbul, s. 27-32.

Köksal, T. G., 2005, İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, s. 361.

Köksal, G., 2012, Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı, Güney Mimarlık Dergisi, 8(1), s. 18-23.

Kuban, D., 1969, Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, Vakıflar Dergisi, Sayı:8, s. 341-356.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Labelle, J. M., 2001, Emscher Park, Germany — Expanding The Definition of a Park, Crossing Boundaries in Park Management: Proceedings of the 11th Conference on Research and Resource Management in Parks and on Public Lands, edited by David Harmon, Hancock, Michigan, The George Wright Society, p. 222-27.

Lefebvre, H., 2014, Mekânın üretimi. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lewis, P., 2015, Endüstri Arkeolojisi Ruhr Havzası-Kömür Madenciliği ve Zeche Zolverein, Researchgate.

Lipstad, H., 1989, The experimental tradition. In H. Lipstadt (Editor). The experimental tradition: Essays on competitions in architecture. (First Edition). New York: Princeton Architectural Press, p. 9-19.

Lynch, K., 2010, Kent İmgesi, (Çeviri: İrem Başaran), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lynch, K., 1981, A Theory of Good City Form. Cambridge, Massachusetts, and London: The MIT Press.

LWL-The Zollern Colliery, 2021, https://zeche-zollern.lwl.org/en/history/ Erişim tarihi: 30.05.2021

Müzegazhane, 2021, https://muzegazhane.istanbul/ erişim tarihi: 11.11.2021

Nalbantoğlu, O., 2010, Zonguldak Lavuar Alanı ve Çevresi Koruma, Planlama, Kentsel Tasarım ve Peyzaj Düzenleme Proje Yarışması, erişim tarihi: 01.07.2021 https://www.ontasarim.com.tr/tr/project/zonguldak-lavuar-alani-ve-cevresi-koruma-planlama-kentsel-tasarim-ve-peyzaj-duzenleme-proje-yarismasi-14.html

Norberg-Schulz C., 1984, Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, New York: Rizzoli.

Ocakçı, M., 1994, "Kimlik Elemanlarının Şehirsel Tasarıma Yönlendirici Etkisi" Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Kentsel Tasarıma Ekolojik Yaklaşım, M.S.Ü., İstanbul, 12-13 Mayıs, s. 239-245.

Öğreten, A., 2006, "Ereğli Kömür Madeni Havzasında ilk Üretim", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:31, s. 135-159.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Öktem, B., 2006, "Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri", Planlama, Sayı:2, s. 57.

Örer, G., 1993, İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul.

Örmecioğlu, T., Şekerci, Y., 2019, Yakın Tarihin Önemli Bir Endüstri Mirası Olarak İzmir Tarihi Elektrik Fabrikası, EgeMim, 2020-2 (106); s. 38-43.

Özbalta, N., 2017, Tarihi Endüstriyel Alanlarda Yeniden İşlevlendirme, Zollverein Maden Ocağı Örneği, http://campanulaalba.blogspot.com/ erişim tarihi: 01.07.2021.

Özeken, A. A., 1944, Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerinde Bir Deneme 1848-1940, Kenan Matbaası, İstanbul.

Özerk, G. B., Yüksekli, B. A., 2011, Küresel Kent, Kentsel Markalaşma ve Yok-Mekân İlişkileri, İdaelkent, Sayı: 3, s. 82-93

Öztürk, A., 2016, Beceriksizlerce yazılan bir yılan hikâyesi: Zonguldak Lavuar Alanı, https://www.arkitera.com/gorus/beceriksizlerce-yazilan-bir-yilan-hikayesi-zonguldak-lavuar-alani/, erişim tarihi: 01.07.2021.

Parent, T., 2000, Das Ruhrgebiet, Vom 'goldenen' Mittelalter zur Industriekultur, Koln.

Pekol, B., 2010, İstanbul'da Yeni İşlevlerle Kullanılan Tarihi Yapıların Üslup Sorunsalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Polat, S., Dostoğlu, N., 2007, "Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine: Bursa'da Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri", Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı: 12(1), s. 61-76.

Relph, E., 1976, Place and Placelessness. Pion Ltd., London, UK.

Richardson, R., Belt, V., 2001, Saved by the bell? Call centres and economic development in less favoured regions, Economic and Industrial Democracy, Issue: 22, p. 67–98.

Riegl, Alois, 1982, "The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin", trans. K. Forster, D. Ghirardo, Oppositions 25, p. 21-51.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Pusula, 2019, Nergis Park, http://www.pusulagazetesi.com.tr/arsiv_116435/yaparsa-ak-parti-yapar-nergis-park-projesi/ erişim tarihi: 01.07.2021.

Rossi, A., 1982, The Architecture of the City. MIT Press, Mass, Cambridge.

Route-industriekultur.ruhr, 2021, https://www.ruhr-tourismus.de/de/ruhr-tourismus.html erişim tarihi: 30.05.2021

Russo, P., 2006, Academy Mont-Cenis: Outdoors is Indoors. ENVS 664, Green Building Project.

Russell, N., 2006, Collective Memory before and after Halbwachs. The French Review, p. 792-804.

Saner, M., 2012, "Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar", Planlama, 1-2, s.53-66.

Santral İstanbul, 2021, http://www.santralistanbul.org/pages/index/about/tr/ erişim tarihi: 06.04.2021.

Sarıkoyuncu, A., 1992, Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Sayar, Y.,2004, Türkiye'de Mimari Proje Yarışmaları 1930-2000: Bir Değerlendirme, Mimarlık Dergisi, Sayı: 320(6), s. 29-36.

Severcan, Y. C., 2012, "Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar", Planlama, Sayı: 52, s. 42.

Sezer, S., 2013, Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Aydınlatma Tasarımı: Ankara Cer Modern Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Studio BEMS, 2021, Zonguldak Millet Bahçesi Projesi, http://www.arkiv.com.tr/proje/zonguldak-millet-bahcesi/9653 erişim tarihi: 01.07.2021.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Stratton, M., 2000, "Understanding the potential: location, configuration and conservation options", Industrial Buildings, Conservation and Regeneration, Londra.

Şentürk, L., 2016, Yengeç Baladı Mekânsiklopedi 1, Sena Ofset, Kocaeli

Şimşek, E., 2006, Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak irdelenmesi ve Değerlendirilmesi: İzmir Liman Arkası Bölgesi Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Taggart, F., 2000,"Regeneration through heritage: Combining commercial skills and community interest."; Industrial buildings, Conservtion and regeneration, Stratton, M.(Edt.), New York: E&FN Spon., p. 74-88.

Tanyeli, G., 2000, Endüstri Arkeolojisi Yapılarının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi, Domus, Sayı: 8, s. 50-51.

TDK, 2021, https://sozluk.gov.tr/ erişim tarihi: 05.06.2021.

Tekeli, İ., 1987, Kentsel Korumada Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler, Türkiye II. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu: Tarihi Kentlerde Planlama / Düzenleme Sorunları, Trakya Üniversitesi, 6-8 Kasım, s. 27-32.

Tekeli, İ., 1991, "Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler", Kent Planlaması Konuşmaları, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, s. 79-89.

Tekeli, İ., 2005, "Modernite Aşılırken Kent Planlaması", Ankara: İmge Kitabevi.

TICCIH, 2021, https://ticcih.org/ erişim tarihi: 05.06.2021.

TKİ, 2021, https://www.tki.gov.tr/tr-TR/anasayfa erişim tarihi: 05.06.2021.

TMMOB, 2006, Kent Düşleri ve Fikir Yarışması-3, Zonguldak Arşivi, Ankara.

Trinder, B., 1981, "Industrial Archaeology in Britain", Archaeology, vol. 34, no. 1, p. 8-16.

TTK, 2020, http://www.taskomuru.gov.tr/ erişim tarihi: 05.06.2021.

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

Tunçelli, O., Muşkara, Ü., 2019, SEKA Kağıt Fabrikası Endüstriyel Mirasın Dijital Yöntemlerle Aktarılması, Planlama Dergisi, 29(3): s. 247–258.

Ünlü, S. N., 2017, "Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği", Planlama Dergisi 2017;27(1) s. 75–93, İstanbul.

Venedik Tüzüğü, 1964, "Uluslararası Tarihi Anıtları Koruma Kuralları".

Xie, P.F., 2006, "Developing industrial heritage tourism: A case of study of the proposed jeep museum in Toledo, Ohio", Tourism Management, Issue: 27(6), p. 1321-1330.

Weeks, K. D., Grimmer A.E., 1995, The Secretary of Interior's Standards for the Treatment of Historic Properties, with Guidelines for Preserving, Rehabilitating, Restoring and Reconstructing Historic Buildings, Heritage Preservation Services, Washington D.C.

Wehdorn, M., 2002, "Viyana Gazometre Binalarının Yeniden Kullanımı", Mimarlık, Sayı: 308, p.49.

Yakut, B., 2007, Türkiye'de Yarışma Süreci: Kamuda Yarışmalar, Ulusal Mimarlık Yarışmaları Sempozyumu, İzmir.

Yüce, M., 2020, Kızlar plajı ve hikayesi, http://www.pusulagazetesi.com.tr/kizlar-plaji-ve-hikayesi-143357-haberler.html erişim tarihi: 01.07.2021.

Zaman, E. M., 2004, Zonguldak Kömür Havzası'nın İki Yüzyılı, TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Ankara.

Zaman, E. M., 2017, "Zonguldak Limanı.", erişim tarihi: 30.05.2021 http://www.halkinsesi.com.tr/kultur-sanat/zonguldak-limani-h20984.html

Zollverein, 2021, https://www.zollverein.de/ erişim tarihi: 01.07.2021

Zonguldak Belediyesi, 2021, https://www.zonguldak.bel.tr/ erişim tarihi: 30.05.2021

URL-1, https://www.kuladig.de/Objektansicht/P-WBuschmann-20091116-0024

URL-2, https://www.tourispo.de/sehenswuerdigkeit/zeche-zollverein.html

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

URL-3, https://www.kuladig.de/Objektansicht/P-WBuschmann-20091116-0019

URL-4, https://gezmeciler.wordpress.com/2013/02/23/bati-karadeniz-turu/img025/

URL-5, http://fendogluinsaat.com/bina_yikim_hafriyat_resimleri.asp

URL-6, https://www.sondakika.com/haber/haber-lavuar-binasi-koruma-altina-alinirken-kadiraga/

URL-7, https://parisgezgini.com.tr/orsay-muzesi/

URL-8, https://www.teknoring.com/news/progettazione/doppia-vita-lingotto-torino/

URL-9, https://www.arkitektuel.com/tate-modern/#jp-carousel-5514

URL-10, https://aeworldmap.com/2009/08/29/gasometer-city-vienna-austria/

URL-11, https://www.mecanoo.nl/Projects/project/91/Westergasfabriek-Terrain

URL-12, https://www.archdaily.com/550810/take-a-walk-on-the-high-line-with-iwan-baan/542194d8c07a80a9910000a4-take-a-walk-on-the-high-line-with-iwan-baan-photo?next_project=no

URL-13, https://www.mehmetakinci.com.tr/rahmi-m-koc-muzesi-2.html

URL-14, http://howtoistanbul.com/tr/the-feshane-international-fair-convention-and-culture-center/898

URL-15, http://www.mutluinsaat.com.tr/Projeler/Egitim-Kurumlari/Kadir-Has-Univ-Cibali-Kampusu/

URL-16, https://is.wikipedia.org/wiki/Ruhr

URL-17, https://peyzax.com/proje/duisburg-nord-park-post-endustriyel-peyzaj-ornegi/

URL-18, https://www.arkitera.com/haber/peter-latz-ve-post-endustriyel-peyzaj-alanlari/

KAYNAKLAR DİZİNİ (devam)

URL-19, https://en.wikipedia.org/wiki/Gasometer_Oberhausen#/media/File:NRW,_Oberhausen,_Gasometer_02.jpg

URL- 20, https://galeri3.arkitera.com/var/albums/Haber/2011/12/06/Ruhr-B%C3%B6lgesi- IBA-Emscher-Park/

URL-21, https://www.ruhrgebiet-industriekultur.de/zeche-zollern.html

URL-22, https://www.archdaily.com/54212/zollverein-school-of-management-and-design-sanaa?ad_source=search&ad_medium=search_result_all

URL-23, http://campanulaalba.blogspot.com/

URL-24, https://koelbl-kruse.de/bauprojekte/folkwang-universitaet-der-kuenste-quartier-nord/?en

URL-25, https://www.folkwang-uni.de/home/hochschule/ueber-folkwang/campus/campus-zollverein-fachbereich-gestaltung/quartier-nord/

URL-26, https://www.haberler.com/zonguldak-merkez-lavuar-alani-nini-degerlendirme-haberi/

URL-27, http://www.arkiv.com.tr/proje/1-odul-zonguldak-lavuar-koruma-alani-ve-cevresi-koruma-planlama-kentsel-tasarim-ve-peyzaj-duzenleme-proje-yarismasi/6050

URL-28, https://www.haberler.com/lavuar-alani-ndaki-kriptaj-binasi-yikildi-3430768-haberi/

URL-29, http://www.pusulagazetesi.com.tr/arsiv_116420/ak-parti-belediye-baskan-adayi-omer-selim-alanin-projeleri/

URL-30, https://www.youtube.com/watch?v=DSojSr5mUPY

URL-31, http://www.pusulagazetesi.com.tr/atil-vaziyetteki-lavuar-alani-projeyle-hayat-bulacak-163673-haberler.html

URL-32, https://www.ruhrgebiet-industriekultur.de/zollverein.html